

№ 15
2539

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
№ И. Бр. 2599

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXIII

ДЕЦЕМБАР 1902

БРОЈ 12

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ОДЛИКОВАЊА

Његово Величанство Краљ благоволео је, превисоким указом Својим од 19. новембра о. г., на предлог Министра просвете и црквених послова, одликовати

Орденом Св. Саве петим редом:

Марка Шилетића, учитеља основ. школе у Горњанима;

Панту Флорића, тежака, члана горњанског општинског суда;

Илију Николића, и

Станоја Јовановића, тежаке и чланове школског одбора у Танди, окр. крајинском.

Његово Величанство Краљ благоволео је, превисоким указом Својим од 2. децембра о. г., на предлог Министра просвете и црквених послова, одликовати

Орденом Св. Саве петим редом:

Чедомиља Урошевића, учитеља у Варварину;

Борђа Анастасијевића, трговца, члана школског одбора у Варварину.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕЦ

Његово Величанство Краљ благоволео је, превисоким указом од 2. децембра о. г., на предлог Министра просвете и црквених послова, поставити

за редовног члана Главног Просветног Савета за 1903.—904. школску годину: *Живојина Симића*, директора у Брањанима, и *Јосифа Панчића*, учитељице у Дворанима; *Д. Т. ...* учитељице у Дворанима; *...* школског, за учитељице и II разр. да у Брањанима; *...* Лоњусима;

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 16. децембра о. г., ПБр. 17348, постављен је

за доцента за административно право: *д-р Коста Кумануди*, писар Министарства финансија.

СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 1. децембра о. г., ПБр. 18053, постављен је

у **Мушкој Учитељској Школи у Јагодини**: за хонорарног наставника Пољске Привреде: *д-р Борђе Радић*, професор Ратарске Школе у пензији.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 15. децембра о. г., ПБр. 14807, постављена је:

у **Вишој Женској Школи Краљице Драге**: за класну учитељицу *Зорка Милојевићка*, пређашња класна учитељица исте школе.

РАЗРЕШЕЊА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 18. новембра о. г., ПБр. 17082, разрешен је од дужности

у **Мушкој Учитељској Школи у Јагодини**: *Душан Тагић*, хонорарни наставник Пољске Привреде.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 14. децембра о. г., ПБр. 18414, разрешен је од дужности

у **Мушкој Учитељској Школи у Јагодини**: *д-р Борђе Радић*, хонорарни наставник Пољске Привреде.

УМЛИ НАСТАВНИЦИ СРЕДЊИХ ШКОЛА

Исаиловић, професор Учитељске Школе у Алексинцу (30. 9.).

а Начићева, класна учитељица Више Женске Школе Кра- (1. децембра о. г.).

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова постављени су
у Београду: *Драга Димићка*, учитељица у пензији, за учитељицу
 I разреда женске школе;

у округу београдском: *Михаило Димић*, медецинар, за заступн.
 учитеља II, III и IV разреда у Барајеву; *Радован Никчевић*, сврш. ђак
 Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља сва четири разреда у
 Шопићу; *Урош Бујишић*, свршени богослов, за заступн. учитеља сва че-
 тири разреда у Лесковцу;

у округу ваљевском: *Љубомир Костић*, свршени богослов, за за-
 ступн. учитеља I, II разреда у Радаљеву; *Живан К. Поповић*, свршени
 богослов, за заступн. учитеља сва четири разреда у Памбуковици; *Ни-
 кола Велимировић*, свршени богослов, за заступн. учитеља сва четири
 разреда у Драчићу; *Светислав Гојковић*, свршени богослов, за заступн.
 учитеља I и II разреда у Брежђу; *Даринка Славковићка*, учитељ. заступ-
 ница у Бурђевцу, за учитељицу сва четири разреда у истом месту;

у округу врањском: *Михаило Велић*, пређашњи учитељ, за за-
 ступн. учитеља сва четири разреда у Јовцу; *Милан Живковић*, сврш.
 ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља сва четири разреда
 у Орану; *Јордан П. Илић*, свршени богослов, за заступн. учитеља сва
 четири разреда у Кални; *Милутин Стаменковић*, сврш. ђак Учитељске
 Школе с испитом, за учитеља I разреда у Преображењу; *Божидар М.
 Николић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља
 сва четири разреда у Првонегу;

у округу крагујевачком: *Владимир Милосављевић*, свршени бо-
 гослов, за заступн. учитеља сва четири разреда у Доњ. Комарицама;
Добрица Павловић, свршени ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн.
 учитеља сва четири разреда у Шумама; *Љубисав Поповић*, свршени бо-
 гослов, за заступн. учитеља сва четири разреда у Љубичевцу; *Чедомир
 Борђевић*, свршени богослов, за заступн. учитеља у Гор. Трешњевици;

у округу крајинском: *Милорад Стојановић*, сврш. ђак Учитељске
 Школе с испитом, за заступн. учитеља приправ. разреда мушке и женске
 и III и IV разреда мушке школе у Вел. Јасикови; *Јован М. Борић*,
 пређ. учитељ. заступник, за заступника учитеља у Табаковцу; *Милован
 Митровић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља
 сва четири разреда у Слатини; *Борђе Поповић*, свршени богослов, за
 заступн. учитеља приправ. разреда мушке школе у Јабуковцу; *Димитрије
 Илић*, учитељ у пензији, за учитеља сва четири разреда у Мал. Каме-
 ници; *Станоје Бугарски*, пређ. учит. заступник, за заступника учитеља
 сва четири разреда мушке школе у Тамничу; *Димитрије* ^{стајн.} *Димитри-
 јевић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. ^{р. тимоц.} учитеља
 школе у Мал. Јасикови; *Стојан Моцић*, свештеник у Рџ, учитељица
 заступн. учитеља I разр. мушке и припр. мушке и женске шу Дворанима;
 Главци; *Петко Петковић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испи ^{ког,} за учи-
 ступн. учитеља сва четири разреда у Топоници; *Станко Берг* ^{учитељице}
 ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља у Метри ^{и II разр.}
димир Илић, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. ^{да у Бра-}
 лоњусима;

сва четири разреда мушке школе у Поповици; *Лазар М. Ђоковић*, пређ. учитељ. заступник, за заступн. учитеља сва четири разреда у Вратни; *Радован Казимировић*, свршени богослов, за заступника учитеља I разреда мушке школе у Јабучковцу; *Алекса Стојковић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља II, III и IV разреда мушке школе у Грабовици; *Евица Бугарска*, сврш. учен. Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитељице I разреда мушке и женске школе у Мајдан-Пеку; *Симеон Глишовић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља у Манастирици; *Владимир Кнежевић*, сврш. богослов, за заступника учитеља сва четири разреда мушке школе у Сипу;

у округу крушевачком: *Милован Марковић*, свршени богослов за заступника учитеља сва четири разреда у Рујишту; *Душан М. Весић*, свршени богослов, за заступн. учитеља I разреда у Вел. Врбници; *Стеван, Бојовић*, свршени богослов, за заступн. учитеља сва четири разреда у Лучини; *Владимир Смљанић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља сва четири разреда у Брачину; *Радомир Поповић*, сврш. ђак Учитељске Школе с испитом, за заступн. учитеља сва четири разреда у Мађелу;

у округу моравском: *Јован Ђуричић*, свршени богослов, за заступн. учитеља I и припр. разреда у Витежеву; *Синиша Протић*, свршени богослов, за заступн. учитеља сва четири разреда у Бунару.

ПРЕМЕШТАЈИ

(по молби и казни)

Претписом г. Министра просвете и црквених послова премештени су:

у Београд: *Михаило Цветковић*, учитељ III, разр. мушке школе у Пожаревцу, за учитеља II разр. на Западном Врачару;

у округ београдски: *Недељко Игњатовић*, учитељ III и IV разреда у Бачевцима, окр. ужичког, за учитеља у Вел. Селу; *Душан Ракетић*, учитељ III и IV разр. у Стојнику, окр. крагујевачког, за учитеља III и IV разр. у Раниловићу, по казни; *Ружица Ракетићка*, учитељица I и II разр. у Стојнику, окр. крагујевачког, за учитељицу I и II разреда у Раниловићу, по казни; *Властимир Гавриловић*, учитељ сва четири разреда у Крушевици, окр. београдског, за учитеља сва четири разреда у Трбушници; *Димитрије Михаиловић*, учитељ III и IV разр. у Голобоку, окр. смедеревског, за учитеља II, III и IV разр. у Неменикућама; *Ружица Михаиловићка*, учитељица I разр. у Голобоку, окр. смедеревског, за учитељицу I разр. у Неменикућама; *Даница Стојановићева*, учитељица I и II разр. у Губеревцу, окр. београдског, за учитељицу I и II разр. у Јунковцу; *Вићентије Ђировић*, учитељ у Милатовцу, окр. пожаревачког, за учитеља сва четири разреда у Смердљиковцу; *Тихомир Маринковић*, привр. виши учитељ у Рађанске Школе у Пироту, за учитеља III и IV разр. у Грабовици; *Мило Константиновић*, заступ. учитеља у Милатовцу, окр. београдског, за заступ. учитеља сва четири разреда у Крушевици;

у ваљевски: *Вићентије Марковић*, учитељ у Каони, окр. ваљевског, за учитеља на Ушћу; *Стеван Јовановић*, учитељ III и IV разр. у Јовањи, окр. ужичког, за учитеља у Јовањи;

у округ врањски: *Милан Б. Исаиловић*, учитељ III и IV разр. у Лебану, окр. врањског, за учитеља I₂ и II разр. у Владичином Хану; *Глигорије Миленковић*, учитељ III и IV разреда у Бојнику, окр. врањског, за учитеља I. од. I разр. мушке школе у Лесковцу; *Живојин Поповић*, привр. виши учитељ Грађанске Школе у Прокупљу, за учитеља I. од. IV разр. мушке школе у Лесковцу; *Јелена Обреновићева*, учитељица сва четири разреда женске школе у Бучју, окр. тимочког, за учитељицу привремено сва четири разреда у Бошњаку;

у округ крагујевачки: *Драгољуб М. Лазаревић*, заст. учитеља сва четири разр. у Шумама, окр. крагујевачког, за заст. учитеља I и II разр. у Драчи; *Божја Божић*, учитељ у Јовановцу, окр. крагујевачког, за учитеља I разр. мушке школе у Крагујевцу; *Владислав Новаковић*, учитељ сва четири разреда у Зеленику, окр. пожаревачког, за учитеља сва четири разреда у Жировници; *Милош Живковић*, учитељ II и III разреда у Враћевшници, окр. рудничког, за учитеља III и IV разр. у Лужницама; *Јоксим Васовић*, учитељ II, III и IV разр. у Вотуњу, окр. крагујевачког, за учитеља I₂ разр. у Борчу; *Владимир Павловић*, учитељ сва четири разреда у Тијању, окр. чабанског, за учитеља сва четири разреда у Божурњи; *Љубица М. Петровићева*, учитељица жен. школе у Влашком Дољу, окр. пожаревачког, за учитељицу жен. школе у Тополи; *Димитрије Костић*, учитељ I и II разр. у Драчи, окр. крагујевачког, за учитеља I₃ и II₂ разр. у Крагујевцу; *Новак Михаиловић*, учитељ III и IV разр. у Корману, окр. нишког, за учитеља у Јовановцу; *Милица Огровићева*, учит. привр. сва четири разреда у Доњ. Комарицама, окр. крагујевачког, за учитељ. привр. сва четири разреда у Вел. Крчмарима; *Ружица Јаковљевићева*, учитељица I разр. у Борчу, окр. крагујевачког, за учитељицу привр. III разр. мушке школе у Баточини;

у округ крајински: *Јаков Лучић*, учитељ III и IV разр. мушке школе у Миланову, окр. крајинског, за учитеља сва четири разреда мушке школе у Бољетину, по казни; *Зорка Лучићка*, учитељица I и II разр. женске школе у Миланову, окр. крајинског, за учитељицу женске школе у Бољетину, по казни; *Милица Филиповићева*, учитељица I разр. у Голобоку, окр. смедеревског, за учитељицу женске школе у Мал. Јасикови, по казни; *Јеврем Симоновић*, учитељ сва четири разреда мушке школе у Тамничу, окр. крајинског, за учитеља I разр. мушке и жен. школе у Сиколу; *Милева Симоновићка*, заст. учит. сва четири разреда женске школе у Тамничу, окр. крајинског, за заступ. учитељице II и III разр. жен. школе у Сиколу; *Јован Ђурић*, заступн. учитеља сва четири разреда у Грабовици, окр. моравског, за заступн. учитеља привр. разреда женске школе у Прахову;

у округ крушевачки: *Тома Савић*, учитељ III и IV разр. у Мариновцу, окр. тимочког, за учитеља III и IV разр. у Ратајима; *Јелисавета Савићка*, учитељица I и II разр. у Мариновцу, окр. тимочког, за учитељицу I и II разр. у Ратајима; *Милева Окановићева*, учитељица I разр. мушке школе у Прокупљу, за учитељицу I. од. I разр. у Дворанима; *Илија Илић*, учитељ III и IV разр. у Блажеву, окр. топличког, за учитеља IV разр. у Трнавцима; *Христина Тодоровићева*, заступ. учитељице I и II разр. у Наупари, окр. крушевачког, за заступ. учит. I и II разр. у Бивољу; *Јован Радовић*, заступн. учитеља сва четири разреда у Брачину, окр. крушевачког, за заступн. учитеља III и IV разр. у Коњусима;

у округ моравски: *Михаило Куичевић*, учитељ III и IV разр. у Брезни, окр. рудничког, за учитеља III и IV разр. у Катуну; *Живана Куичевићка*, учитељица I и II разр. у Брезни, окр. рудничког, за учитељицу I и II разр. у Катуну;

у округ нишки: *Љубица Николајевићева*, учитељица I разреда мушке школе у Куршумлији, за учитељицу 2. од II разр. женске школе у Нишу; *Тихомир Маринковић*, учитељ III и IV разр. у Гроцкој, окр. београдској, за учитеља III разр. мушке школе у Алексинцу; *Јован Ивановић*, учитељ у Доњ. Љубешу, окр. нишког, за учитеља III и IV разр. у Корману; *Јордан Илић*, заступн. учитеља сва четири разреда у Кални, окр. врањског, за заступника учитеља IV разреда у Прџиловици, по молби;

у округ пиротски: *Милан Станојевић*, привр. виши учитељ Грађанске Школе у Пироту, за учитеља у Церови; *Милан Станојевић*, учитељ сва четири разреда у Церови, окр. пиротског, за учитеља II раз. мушке школе у Пироту; *Милева Шкрљићка*, учитељица I разр. у Барбатовцу, окр. топличког, за учитељицу II разр. женске школе у Пироту;

у округ подрински: *Милева Антоновићева*, учитељица II разр. мушке школе у Азањи, окр. смедеревског, за учитељицу 2. од I разр. женске школе у Шапцу; *Никола Стојковић*, заступ. учитеља сва четири разреда у Чокешини, окр. подринског, за заступ. учитеља сва четири разреда у Петковици; *Загорка Симићева*, учитељица привр. сва четири разреда у Малој Врањској, окр. подринског, за учитељицу I разр. у Црној Бари;

у округ пожаревачки: *Васа Томић*, учитељ I и IV разр. мушке школе у Грлишту, окр. тимочког, за учитеља у Влаоу; *Драга Томићка*, учитељица I и IV разр. женске школе у Грлишту, окр. тимочког, за учитељицу женске школе у Влаоу; *Петар М. Јовановић*, учитељ III и IV разр. у Голобоку, окр. смедеревског, за учитеља сва четири разреда мушке школе у Манастирици, по казни; *Илија Гојковић*, управитељ и привр. виши учитељ Грађанске Школе у Паланци, за учитеља III и IV разр. мушке школе у Ракинцу; *Владислав Жеравичић*, учитељ III разр. мушке школе у Крњеву, окр. смедеревског, за учитеља приправ. IV разр. мушке школе у Породину, по казни; *Кадивка Жеравичићка*, учитељица сва четири разреда женске школе у Крњеву, окр. смедеревског, за учитељицу II, III и IV разр. женске школе у Породину, по казни; *Гаврило Адамовић*, учитељ II, III и IV разр. мушке школе у Крњеву, окр. смедеревског, за учитеља у Ждреду, по казни; *Драга Божићева*, учитељица I₂ и II₁ разр. мушке школе у Крњеву, окр. смедеревског, за учитељицу женске школе у Сигама, по казни; *Љубица Милићева*, учитељица I и II разр. у Вел. Седу, окр. пожаревачког, за учитељицу I разр. у Клењу; *Илија Стасојевић*, учитељ сва четири разреда у Војилову, окр. пожаревачког, за учитеља II, III и IV разр. у Клењу; *Милица Мијатовићева*, учитељица припр. разр. женске школе у Породину, окр. пожаревачког, за учитељ. привремено сва четири разреда у Гареву; *Роксанда Кречковићка*, учитељица II разр. у Кличевцу, окр. пожаревачког, за учитељицу I и II разр. мушке школе у Ракинцу; *Катарина Смиљанићка*, учитељица I и II разр. у Барама, окр. пожаревачког, за учитељ. I разр. мушке школе у Петци, *Христина Тешићева*, приврем. виша учитељица Девојачке Школе у Пироту, за учитељицу 2. од. III разр. женске школе у Пожаревцу; *Илија Гојковић*, учитељ II₂, III и IV разр. мушке школе у Ракинцу,

окр. пожаревачког, за учитеља сва четири разреда у Братинцу; *Анка Николићева*, привр. виша учитељица Девојачке Школе у Пожаревцу, за учитељицу привр. сва четири разреда у Братинцу; *Анка Николићева*, учитељица привр. сва четири разреда у Братинцу, окр. пожаревачког, за учитељицу 1. од. II разр. женске школе у Пожаревцу;

у округ руднички: *Владимир С. Велић*, учитељ сва четири разреда на Руднику, окр. рудничког, за учитеља II разреда у Калањевцима; *Никола С. Сретеновић*, учитељ сва четири разреда у Јарменовцима; окр. рудничког, за учитеља II и III разреда у Калањевцима; *Леополда Перовићева*, учитељица сва четири разреда у Трпчи, окр. рудничког, за учитељицу I разр. у Љубићу; *Срећко Јов. Бурић*, приврем. виши учитељ Грађанске Школе у Гор. Милановцу, за учитеља II и IV разр. у Бањанима; *Срећко Јов. Бурић*, учитељ II и IV разр. у Бањанима, окр. рудничког, за учитеља у Мојсињу; *Никола А. Загорчић*, учитељ I и IV разреда у Љутовници, окр. рудничког, за учитеља II, III и IV разр. у Љубићу; *Новица Павловић*, учитељ III и IV разр. у Дужницама, окр. крагујевачког, за учитеља I и IV разр., по казни; *Љубомир Цвирић*, учитељ сва четири разреда у Ласцу, окр. чачанског, за учитеља у Драгољу; *Јелисавета Радовићева*, учитељица приврем. сва четири разреда у Мрсаћу, окр. чачанског, за учитељицу I и II разр. у Моравцима;

у округ смедеревски: *Божидар Гавриловић*, учитељ III разр. у Кусатку, окр. београдског, за учитеља III разр. у Ратарима; *Живојин Манојловић*, учитељ II₂, III и IV разр. мушке школе у Кучеву, окр. пожаревачког, за учитеља III₂ и IV разр. у Голобоку; *Јулијана Радосављевићева*, учитељица I разр. у Ст. Аџбеговцу, окр. смедеревског, за учитељицу приврем. III разр. у Кусатку; *Јелица Милосављевићева*, учитељица приврем. сва четири разр. у Смрдљиковцу, окр. београдског, за учитељицу I разр. у Стар. Аџбеговцу; *Димитрије Михаиловић*, учитељ III и IV разр. мушке школе у Гроцкој, за учитеља III₂ и IV разр. у Голобоку; *Персида Ивковићева*, привр. виша учитељица Девојачке Школе у Неготину, за учитељицу I разр. мушке школе у Крњеву; *Спасенија Буквићева*, учитељица I и II разр. у Петци, окр. пожаревачког, за учитељицу приврем. III₂ разр. у Лозовику; *Јелена Божићева*, учитељица сва четири разреда у Радовању, окр. смедеревског, за учитељицу привр. III разр. у Великој Плани; *Анка Берберовићева*, учитељица III разр. женске школе у Смедереву, за учитељицу 1. од. I разр. у Михаиловцу; *Јован Анђелковић*, учитељ IV разр. у Вел. Плани, окр. смедеревског, за учитеља III разр. мушке школе у Смедереву; *Живота Говедаровић*, учитељ III и IV разр. у Добром Долу, окр. смедеревског, за учитеља IV разр. у Вел. Орашју; *Миливоје Павловић*, привр. виши учитељ Грађанске Школе у Паланци, за учитеља IV разр. у Вел. Плани; *Милица Спасојевићева*, учитељица III разр. мушке школе у Смедереву, за учитељицу I разр. у Вел. Крсни; *Адам Ристић*, учитељ у Водици, окр. смедеревског, за учитеља III и IV разр. у Јагњилу; *Радиша Ђ. Косић*, учитељ сва четири разреда у Бору, окр. тимочког, за учитеља II₂ и III разр. у Крњеву; *Станка Косићка*, учитељица сва четири разреда женске школе у Бору, окр. тимочког, за учитељицу I₂ и II разр. у Крњеву; *Јован Буричић*, заступ. учитеља I и припрем. разреда у Витежеву, окр. моравског, за заступ. учитеља сва четири разреда у Радовању;

у округ тимочки: *Даринка Стошићева*, заступ. учитељице III и IV разр. женске школе у Грлинцу, окр. тимочког, за заступ. учитељ.

III и IV разр. женске школе у Вратарници; *Драга Николићева*, учитељица сва четири разреда женске школе у Лукову, окр. тимочког, за учитељицу сва четири разр. женске школе у Бачевици; *Станоје Ристић*, учитељ припр. II, III и IV разр. мушке школе у Метовници, окр. тимочког, за учитеља III разр. мушке школе у Великом Извору; *Љубица Ристићка*, учитељица I разр. мушке школе у Метовници, за учитељицу II разр. мушке школе у Великом Извору; *Будимир Марјановић*, заступ. учитеља сва четири разреда мушке школе у Николчеву, окр. тимочког, за заступника учитеља у Оштрељу; *Персида Митровићева*, учитељица I₂ и II разр. мушке школе у Валакоњу, окр. тимочког, за учитељицу I разр. мушке школе у Бољевцу; *Пеладија Маринковићева*, учитељица II и III разреда женске школе у Вражогрнци, окр. тимочког, за учитељицу припр. III и IV разр. женске школе у Грлану; *Цветко Петровић*, учитељ у Оштрељу, окр. тимочког, за учитеља I разр. мушке школе у Великом Извору; *Димитрије Смилковић*, заступ. учитеља I₂ и II разр. мушке школе у Валакоњу, за заступ. учитеља мушке школе у Лукову;

у округ топлички: *Петар Манојловић*, учитељ сва четири разр. у Облачници, окр. топличког, за учитеља сва четири разреда у Александрову; *Даница С. Петровићева*, учитељица привремено сва четири разр. у Дубову, окр. топличког, за учитељицу I и II разр. у Житном Потоку;

у округ ужички: *Милева Радовићева*, учитељица I₂ разр. мушке школе у Ужицу, за учитељицу I и II разр. у Рогачици; *Марта Витезовићева*, учитељица II разр. женске школе у Ужицу, за учитељицу I и II разр. у Костојевићу; *Миладин Стевановић*, приврем. виши учитељ Грађанске Школе у Ужицу, за учитеља I разр. мушке школе у Ариљу; *Миладин Стевановић*, учитељ I разр. у Ариљу, за учитеља I₂ и II разр. мушке школе у Пожези; *Цветко Радојичић*, управ. и приврем. виши учитељ Грађанске Школе у Ужицу, за учитеља II разр. у Бајиној Башти; *Цветко Радојичић*, учитељ II разр. у Бајиној Башти, за учитеља I раз. мушке школе у Ужицу; *Јован Голубовић*, приврем. виши учитељ Грађанске Школе у Ужицу, за учитеља I разр. у Ариљу; *Витомир М. Милићевић*, учитељ у Заовинама, окр. ужичког, за заступ. учитеља у Дубу; *Велимир Трифуновић*, учитељ сва четири разр. у Грацу, окр. рудничког, за учитеља сва четири разреда у Заовинама, по казни; *Драга Илићева*, учитељица I и III разр. у Горачићу, окр. чачанског, за учитељицу женске школе у Пожези; *Јован Голубовић*, учитељ I разр. мушке школе у Ариљу, за учитеља I₂ разр. мушке школе у Ужицу; *Богосав Тодоровић*, учитељ у Радановцу, окр. ужичког, за учитеља I разр. у Ариљу; *Милева Радовићева*, учитељица I и II разр. у Рогачици, окр. ужичког, за учитељицу II разр. у Бајиној Башти;

у округ чачански: *Радмила Борђевићева*, учитељица I и II разр. у Лукавици, окр. београдског, за учитељицу I и II разр. у Доњ. Краварици; *Милева Павловићева*, учитељица I разр. у Миланци, окр. чачанског, за учитељицу сва четири разреда женске школе у Ивањици; *Танасије Константиновић*, учитељ сва четири разреда у Заблаћу, окр. чачанског, за учитеља сва четири разреда у Брезови; *Сима Грандић*, учитељ I и II разр. у Врдлима, окр. рудничког, за учитеља у Грацу, по казни; *Аврам К. Анђушић*, привр. виши учитељ Грађанске Школе у Краљеву, за учитеља III и IV разр. у Врдлима; *Панга П. Симић*, привр. виши учитељ Грађанске Школе у Краљеву, за учитеља III и IV разр. у Жичи;

Сима М. Акимовић, управ. и приврем виши учитељ Грађанске Школе у Краљеву, за учитеља IV разр. на Рашкој; *Милева Павловићева*, учитељица женске школе у Ивањици, за учитељицу I. од. I разр. у Миланци, по казни; *Јелисавета Радовићева*, учитељица I и II разр. у Моравцима, окр. рудничког, за учитељицу приврем. сва четири разреда у Мрсаћу; *Станислав Вујичић*, заступ. учитеља сва четири разреда у Лиси, окр. чачанског, за заступ. учитеља у Косовици; *Витомир М. Видаковић*, заступ. учитеља у Мочиоцима, окр. ужичког, за заступ. учитеља III и IV разреда у Прилипцу.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

1). Директорима средњих и стручних школа

2). Надзорницима народних школа

У Државној Штампарији израђена је Карта Краљевине Србије у размери 1 : 400.000 за употребу у нашим народним и средњим школама. Карти је цена : на штаповима четири, у листовима три динара по комаду.

Скреће Вам се пажња на ово како бисте могли

- 1). набавити потребан број примерака за поверену Вам школу;
- 2). препоручити школским одборима да је набаве за своје школе.

ПБр. 14285.

3. октобра 1902 год.
у Београду.

По наредби
Министра просвете и црк. послова
Начелник
Ст. Ловчевић

Председнику окружног школског одбора

Врло често жале ми се поједини школски надзорници, да се учитељима и учитељицама неуредно издаје плата и станарина. Узрок је овоме: 1. што се порески органи, при прибирању државнога пореза, не старају довољно, да се редовно купи сразмерни део и окружног школског приреза, одакле се издају учитељима плате; и 2. што општински председници не издају из прикупљеног општинског приреза школским касама сразмерни део новца, који је одређен за издржавање школа, одакле се издаје учитељима накнада за стан и огрев.

Поводом овога, ја сам данас молио г. г. министре финансија и унутрашњих послова, да предузму мере да се окружни школски прирез најмарљивије прикупља, како би се учитељима уредно издавале плате, а тако исто да и председници општинских судова издају сваког месеца тачно $\frac{1}{12}$ новца према одобреним месним школским буџетима, да би се

по члану 59. закона о народним школама могла уредно плаћати и станарина.

Ну, поред овога ја сам нашао за потребно да и Вама обратим пажњу, да учините све са своје стране да ове жалбе школских надзорника престану. Ви сте као председник окружног школског одбора по члану 101. закона о народним школама позвати да се старате да се законска наређења извршују, како би се отклонило све што омета успешнији рад за народну просвету. А несумњиво је, да је велика сметња у школском раду кад учитељи не добивају уредно своју плату и станарину, па макар све остало било у реду.

Имајући на уму Ваш досадашњи рад за добро наших народних школа, о чему ја водим рачуна, препоручујем Вам да настанете да се одредбе члана 59. и 102. закона о народним школама у будуће врше најтачније, да би престале жалбе да учитељи и учитељице не примају уредно плату и станарину.

О мерама, које будете предузели овога ради, поднећете ми извештај до 1. децембра ове године.

ПБр. 17525
22. новембра 1902. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова.

Л. Лазаревић с. р.

Свима Школским Надзорницима

Наше Учитељско Удружење поставило је себи задатак: да ради на усавршавању својих чланова и да шири просвету у народу. На овоме послу оно је од постанка свога, па све до данас, са успехом радило. У „Учитељу“, на учитељским зборовима и годишњим скуповима учитељи су претресали разноврсна школска питања, што је несумњиво знатно допринело и напретку наше народне просвете.

Ну, за још успешнији рад преко је потребно, да сви учитељи и учитељице буду чланови свога Удружења. Али ја имам извештај, да су данас једва њих *петина* чланови, а остали, на штету своју, нису, не примају свој лист и. у опште, не интересују се за своје Удружење. Према овоме изгледа као да су учитељи охладнели и не одушевљавају се више радом на личном усавршавању и народној просвети. Ако би било тако, онда би то било од неповољних последица за народну просвету, којој морају да служе непрекидно сви, који желе да се с правом зову завидним именом: *народни учитељи и учитељице*.

Зато Вам препоручујем да одмах посаветујете све учитеље и учитељице у повереном Вам округу, да се упишу за чланове Учитељског Удружења, и да раде у смислу дружинских правила. Десет динара, који се полажу Удружењу, на име годишњег улога незнатна је сума за коју сваки члан добија лист *Учитель*, за тим има право и на новчану помоћ од Удружења у случају тешких прилика, које могу да наступе за њ или његову породицу. А што је још лепше и хвале достојније уписом у чланство учитељи и учитељице показале, да им је стална тежња да раде на

WWW.UNILIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

своме стручном усавршавању, да би све боље и више могли радити и на нашем народном просвећивању.

ПБр. 17491

23. новембра 1902. год.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Л. Лазаревић с. р.

Свима Школским Надзорницима

Из извештаја, које су ми крајем прошле школске године поднели школски надзорници, видео сам да наше народне школе немају у изобиљу наставних средстава, у колико би их могле имати. Узрок је овоме каткад и то, што многи наставници очекују да сва очигледна средства, која су школи потребна, набаве школске општине. Ну, кад то ове не учине, онда их учитељи оптужују, и хоће да скину одговорност са себе, ако им је мањи успех у раду. Овако је гледиште тих наставника погрешно. Све не треба, а и не мора се, очекивати од школских општина, макар оне биле и најбогатије. Има пуно наставних средстава, које могу начивити сами учитељи или заједно са ученицима. И то, што могу сами да ураде, не треба ни да очекују од општина, као што су понеки учитељи и до сад радили, само што је таквих мањина. Таквим радом они су и мене уверили, да су предани наставничком послу, јер се старају, да им настава буде рационалнија, у духу научне педагогике. Они су овим показали и то, да хоће да штите и општинске интересе, јер за школски новац треба набављати само она наставна средства, која се не могу набавити без новца.

Ну, да би се наше народне школе у најкраћем времену снабделе свима наставним средствима, има још један начин, на који Вам скрећем особиту пажњу.

По разним крајевима наше отаџбине различито су распоређена поједина природна тела. У једном се крају налази неки минерал, биљка или животиња, које на другом месту нема, а учитељу је преко потребно да и то покаже ученицима при обради у настави. С тога ваља учитељи да прикупљају природна тела, која се налазе у њиховој околини, па да их шаљу Школском Музеју (биљке пресоване, животиње, по могућству, препариране) у Београду, где ће се, по мојој наредби, састављати читаве збирке и онда слати појединим школама на употребу.

Са мало труда и новчаних жртава ми ћемо овако успети да убрзо снабдемо све наше народне школе потребним очигледним средствима, без којих се не може ни замислити успешнији а правилан школски рад.

Препоручујем Вам, да се старате да се ова моја наредба тачно врши, и да ми крајем сваке школске године подносите извештај, шта су све радили поједини наставници у повереном Вам округу, да би се постигла сврха, која је истакнута овом наредбом.

ПБр. 18045

1. децембра 1902. год.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова

Л. Лазаревић с. р.

Свима Школским Надзорницима

Просветни је Гласник веома потребан лист за народне школе и учитеље, јер се у њему штампају и службене ствари, које се њих тичу, а и поједине расправе и чланци, који су намењени стручном усавршавању учитеља и учитељица. Њега би зато ваљало и да примају све народне школе. Ну, ја имам извештаја да данас ни половина свих народних школа не примају овај лист. То у будуће неће бити, већ на против од 1. јануара 1903. године морају га држати све народне школе без икаква изузетка. А да би се ова моја жеља и остварила, наређујем Вам :

1. да одмах за све народне школе у повереном Вам округу поручите овај лист код државне штампарије;

2. од свих тих школа наплатићете на име годишње претплате по дванаест динара најдаље до 1. фебруара 1903. године, и послати државној штампарији, којој сам ја већ издао наредбу да Вам редовно шаље потребни број примерака листа према Вашој поруџбини.

Ваша ће дужност бити још и то да свакој школи уредно разашиле Ваша канцеларија сваки број овога листа и да се старате да га свака и добија.

У исто време известите све школске одборе, да се у будуће *не морају* претплаћивати и на *Српске Новине*, и ако ја нећу имати ништа против тога, ако се која школа добровољно претплати и на овај лист.

О извршењу ове моје наредбе послаћете ми извештај до 3. фебруара 1903. године.

ПБр. 18275
7. децембра 1902. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Л. Лазаревић с. р.

ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА О КЊИГАМА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 2. септембра о. г., ПБр. 11449, одобрено је

да се књига: *Историја француске револуције*, од А. Тијера, у преводу Мих. Магдаленића, може препоручити за књижнице средњих и стручних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 2. септембра о. г., ПБр. 11496, одобрено је

да се књига: *Мисли*, од Боже Кнежевића, професора, може препоручити за књижнице средњих и стручних школа, и за поклањање о испитима ученицима најстаријих разреда средњих школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 16. октобра о. г., ПБр. 15084, одобрено је

да се књига: *Објашњења и речник за читање Histoire de Sindbad le Marin*, од Тјешимира Старчевића, може употребљавати у средњим школама као привремени уџбеник при читању поменуте приче.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 16. октобра о. г., ПБр. 15085, одобрено је

да се *Српски Географски Атлас*, од Јосифа Ковачевића, професора, може употребљавати као привремени уџбеник у првоме разреду средњих школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 18. октобра о. г., ПБр. 15082, одобрено је

да се *Атлас Краљевине Србије за III разред народних школа*, од Мих. М. Станојевића и Раше Митровића, може употребљавати као привремени уџбеник у III разреду народних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 1. новембра о. г., ПБр. 15903, одобрено је

да се књига: *Поуке из српског језика*, за IV разред основне школе, од Живојина Симића, директора, може набавити за књижице народних школа и да се може употребљавати као помоћна књига за наставу српског језика.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 5. новембра о. г., ПБр. 16482, одобрено је

да се књига: *Историја српског народа* за средње школе, од Миленка Вукићевића, професора, може употребљавати као привремени уџбеник у нижим разредима средњих школа и да се може набављати за књижице народних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 9. новембра о. г., ПБр. 16486, одобрено је

да се књига: *Земљопис Србије и српских земаља за IV разред основних школа*, од Мих. Јовића и Димитрија Ј. Путниковића, може употребљавати као привремени уџбеник у основним школама.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 9. новембра о. г., ПБр. 16487, одобрено је

да се књига: *Земљопис Србије, по речним сливовима, за III разред основне школе*, од Мих. Јовића и Димитрија Ј. Путниковића, може употребљавати као привремени уџбеник у трећем разреду основних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 9. новембра о. г., ПБр. 16488, одобрено је

да се књига: *Земљопис Краљевине Србије и српских земаља за ученике IV разреда основних школа*, од Димитрија Соколовића, учитеља,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

може употребљавати као привремени уџбеник у четвртом разреду основних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 27. новембра о. г., ПБр. 17544, одобрено је

да се књига: *О образовању вољс*, од Михаила М. Станојевића, учитеља, може набављати за књижнице народних школа.

НАГРАЂЕНИ УЧИТЕЉИ НАРОДНИХ ШКОЛА

у 1901—902 школ. години

За марљивост у раду у продужним и вечерњим школама и за саваљивање тешкоћа у наставничком позиву у 1901—2 школској години, по предлогу школских надзорника, а на основу чл. 61. закона о народним школама, одлучујем да се награде учитељи и учитељице:

А.

І. У округу тимочком:

1. Сава Ј. Димитријевић, у Бачевици . . . са	сто	(100)	дин.
2. Драгутин Михаиловић, у Валакоњу . . . са	сто	(100)	"
3. Димитрије Смиљковић, у Валакоњу . . . са	сто	(100)	"
4. Милева Михаиловићка, у Валакоњу . . . са	сто	(100)	"
5. Персида Митровићева, у Валакоњу . . . са	сто	(100)	"
6. Милан Ст. Цветковић, у Врбовцу . . . са	сто	(100)	"
7. Јованка Милановићева, у Врбовцу . . . са	сто	(100)	"
8. Михаило В. Михаиловић, у Кривом Виру са	сто	(100)	"
9. Живојин П. Стојиљковић, у Кривом Виру са	сто	(100)	"
10. Евгенија Коцићка, у Злоту . . . . . са	сто	(100)	"
11. Милица Стојановићка, у Злоту . . . . . са	сто	(100)	"
12. Живојин Младеновић, у Ласову . . . . . са	сто	(100)	"
13. Софија Атанацковићева, у Ласову . . . . . са	сто	(100)	"
14. Јосиф Брадић, у Оснићу . . . . . са	сто	(100)	"
15. Милева Брадићка, у Оснићу . . . . . са	сто	(100)	"
16. Владислав Станков, у Оснићу . . . . . са	сто	(100)	"
17. Марко М. Матејић, у Планиници . . . . . са	сто	(100)	"
18. Живан Милосављевић, у Планиници . . . са	осамдесет	(80)	"
19. Љубица Јовановићева, у Планиници . . . са	осамдесет	(80)	"
20. Васа Франићевић, у Подгорцу . . . . . са	сто	(100)	"
21. Милан Живановић, у Подгорцу . . . . . са	сто	(100)	"
22. Катарина Живановићка, у Подгорцу . . . са	осамдесет	(80)	"
23. Јелена Костићева, у Подгорцу . . . . . са	осамдесет	(80)	"
24. Недељко Југовић, у Шарбановцу . . . . . са	сто	(100)	"
25. Живојин Ђорђевић, у Шарбановцу . . . са	сто	(100)	"
26. Милош Н. Милошевић, у Бучју . . . . . са	сто	(100)	"
27. Михаило Профировић, у Вини . . . . . са	сто	(100)	"
28. Милорад Грбић, у Доњој Каменици . . . са	осамдесет	(80)	"

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

29.	Михаило Марковић, у Зубетинцу . . . са	осамдесет	(80)	дин.
30.	Радиша Ђ. Косић, у Бору . . . са	сто	(100)	"
31.	Станка Косићка, у Бору . . . са	сто	(100)	"
32.	Јован Карабашевић, у Брестовцу . . . са	сто	(100)	"
33.	Јелисавета Карабашевићка, у Брестовцу са	сто	(100)	"
34.	Тешман Р. Николић, у Бучју . . . са	двеста	(200)	"
35.	Милан Смиљанић, у Гамзиграду . . . са	сто	(100)	"
36.	Вукашин Поповић, у Грљану . . . са	сто	(100)	"
37.	Сретен Радосављевић, у Леновцу . . . са	сто	(100)	"
38.	Симка Ризнићева, у Леновцу . . . са	осамдесет	(80)	"
39.	Сима Маринковић, у Лубници . . . са	сто	(100)	"
40.	Будимир Марјановић, у Николичеву . . са	сто	(100)	"
41.	Војислав Шумкарац, у Рготини . . . са	сто	(100)	"
42.	Василије Дачић, у Рготини . . . са	сто	(100)	"
43.	Цветко Петровић, у Оштрељу . . . са	сто	(100)	"
44.	Косара Петровићева, у Оштрељу . . . са	сто	(100)	"
45.	Јован Давидовић, у Трнавцу . . . са	сто	(100)	"
46.	Захарија Варјачић, у Кривељу . . . са	сто	(100)	"
47.	Стефанија Варјачићка, у Кривељу . . . са	сто	(100)	"
48.	Лепосава Поповићка, у Грљану . . . са	сто	(100)	"
49.	Јелена Маринковићка, у Лубници . . . са	сто	(100)	"
50.	Катарина Гавриловићева, у Лубници . са	сто	(100)	"

II. У округу крајинском

51.	Петар Јосимовић, у Црнајци . . . са	сто	(100)	дин.
52.	Петар Ђорђевић, у Рудној Глави . . . са	двеста	(200)	"
53.	Петар Вуксановић, у Мосни . . . са	сто педесет	(150)	"
54.	Марко Шилетић, у Горњанима . . . са	сто	(100)	"
55.	Милева Јовановићева, у Рудној Глави . са	двеста	(200)	"
56.	Крста Јавушевић, у Мајдан Пеку . . . са	сто	(100)	"
57.	Сретен Вуковљевић, у Голубињу . . . са	сто	(100)	"
58.	Лазар Ђоковић, у Танди . . . са	сто	(100)	"
59.	Дарјанка Јосимовићка, у Црнајци . . . са	сто	(100)	"
60.	Катарина Шилетићка, у Горњанима . . . са	сто	(100)	"
61.	Јован Јаковљевић, у Мирочеву . . . са	сто	(100)	"
62.	Јелена Јекићева, у Костолу . . . са	сто	(100)	"
63.	Никола Јањић, у Грабовици . . . са	двеста	(200)	"
64.	Светозар Крстић, у Љубичевцу . . . са	сто	(100)	"
65.	Радован Богдановић, у М. Врбици . . . са	сто	(100)	"
66.	Атанасије Јовановић, у Рткову . . . са	сто	(100)	"
67.	Јован Маџарац, у Вајузи . . . са	сто педесет	(150)	"
68.	Миленко Пауновић, у Подвршкој . . . са	сто	(100)	"
69.	Светислав Петровић, у Вел. Каменици . са	сто	(100)	"
70.	Драгољуб Михаиловић, у Велесници . са	сто	(100)	"
71.	Миленко Милосављевић, у Сипу . . . са	сто	(100)	"
72.	Коста Спасић, у Кладушници . . . са	сто педесет	(150)	"
73.	Спасоје Вркић, у Вел. Врбици . . . са	сто	(100)	"
74.	Петар Ђурчић, у Краљевцу . . . са	сто	(100)	"
75.	Живка Петровићка, у Вел. Каменици . са	сто	(100)	"
76.	Милева Петровићева, у Љубичевцу . . са	сто	(100)	"
77.	Босиљка Јањићка, у Грабовици . . . са	сто	(100)	"

78. Десанка Спасићка, у Кладушници . . . са	сто	(100)	дин.
79. Косара Бркићка, у Вел. Врбици . . . са	сто	(100)	"
80. Прока Дамњановић, у Уровици . . . са	сто педесет	(150)	"
81. Миладин Терамилац, у Јасеници . . . са	сто педесет	(150)	"
82. Милосав Лазаревић, у Малајници . . . са	сто	(100)	"
83. Стојанка Лазаревићка, у Малајници . . . са	сто	(100)	"
84. Милан Костић, у Купузишту . . . са	сто педесет	(150)	"
85. Мирко Боковић, у Плавни . . . са	сто	(100)	"
86. Вељко Николић, у Михаиловцу . . . са	сто	(100)	"
87. Душан Арнаутовић, у Уровици . . . са	сто	(100)	"
88. Милева Боковићка, у Плавни . . . са	сто	(100)	"
89. Зорка Николићева, у Јасеници . . . са	сто	(100)	"
90. Светозар Милошевић, у Душановцу . . . са	сто	(100)	"
91. Стојан Илић, у Смедовцу . . . са	сто педесет	(150)	"
92. Гаврило Поповић, у Самариновцу . . . са	сто педесет	(150)	"
93. Радисав Крсмановић, у Видровцу . . . са	сто педесет	(150)	"
94. Светислав Милосављевић, у Дупљанима . . . са	сто педесет	(150)	"
95. Дим. Узновић, у Милошеву . . . са	сто педесет	(150)	"
96. Петар Јовановић, у Србову . . . са	сто	(100)	"
97. Димитрије Ђорђевић, у Кобишници . . . са	сто	(100)	"
98. Бошко Пилетић, у Кобишници . . . са	сто	(100)	"
99. Јован Телебаковић, у Кобишници . . . са	сто	(100)	"
100. Милан Димитријевић, у Миланову . . . са	сто	(100)	"
101. Јосиф Бабовић, у Душановцу . . . са	сто	(100)	"
102. Светозар Михаиловић, у Корбулову . . . са	сто	(100)	"
103. Кирил Јанковић, у Чубри . . . са	сто	(100)	"
104. Јулијана Милосављевићка, у Дупљан . . . са	сто	(100)	"
105. Емилија Милошевићка, у Душановцу . . . са	сто	(100)	"
106. Анка Пилетићка, у Кобишници . . . са	сто	(100)	"
107. Јелена Милановићева, у Радујевцу . . . са	сто	(100)	"
108. Марија Телебаковићка, у Кобишници . . . са	сто	(100)	"
109. Зорка Милијевићка, у Кобишници . . . са	сто	(100)	"
110. Љубица Богдановићка, у Радујевцу . . . са	сто	(100)	"
111. Никола Богдановић, у Радујевцу . . . са	сто	(100)	"
112. Милан Младеновић, у Радујевцу . . . са	сто	(100)	"
113. Милан Радојевић, у Глоговици . . . са	сто педесет	(150)	"
114. Никола Ристовић, у Глоговици . . . са	сто	(100)	"
115. Јован Цветковић, у Салашу . . . са	сто педесет	(150)	"
116. Данило Мишић, у В. Јасикови . . . са	сто педесет	(150)	"
117. Никола Петковић, у Лукама . . . са	сто педесет	(150)	"
118. Христина Ристовићка, у Глоговици . . . са	сто	(100)	"
119. Зорка Стојановићка, у Лукама . . . са	сто педесет	(150)	"
120. Наталија Миленковићева, у Салашу . . . са	сто педесет	(150)	"
121. Михаило Јовановић, у Бруснику . . . са	сто	(100)	"
122. Никола Михаиловић, у Дубочанима . . . са	сто	(100)	"
123. Стева Велимировић, у Сиколу . . . са	сто	(100)	"
124. Петар Томић, у Трњанима . . . са	сто	(100)	"
125. Петар Косић, у Табаковцу . . . са	сто	(100)	"
126. Кузман Пивашевић, у Речкој . . . са	сто	(100)	"
127. Кат. Мишићка, у В. Јасикови . . . са	сто	(100)	"
128. Јелена Милосављевићка, у Дубочанима . . . са	сто	(100)	"

III. У округу грањском :

129. Хусејин Бабић, у Сијерини	са пет стотина (500) дин.
<hr/>	
Свега	14.410 "

Б.

За успешан рад у настави Ручнога Рада у школским радионицама награђени су ови наставници :

130. Михаило Стојановић, из Брежана (пож. окр.)	са двеста (200) дин.
131. Мих. Катић, из Крушевца	са сто (100) "
132. Младен Симоновић, из Беле Реке (ужич. окр.)	са сто (100) "
133. Лазар Турубатовић, из Каменице " "	са сто (100) "
134. Владимир Вемић, са Рудника (рудн. окр.)	са сто (100) "
135. Михаило Купчевић, из Брезне " "	са сто (100) "
136. Сава Николић, из Слатине (тимоч. окр.)	са сто (100) "
137. Коста Марковић, из Зајечара " "	са сто (100) "
138. Милош Милошевић, из Бучја " "	са сто (100) "
139. Живојин Стојићевић, из Грлишта (тимоч. окр.)	са сто (100) "
140. Милош Стојановић, из Злота " "	са сто (100) "
141. Цветко Цветановић, из Жуна " "	са сто (100) "

ПБр. 18068.

30. новембра 1902 год.
у Београду.

Свега . . . . . 1300 дин.

Укупно . 15.710 "

Министар
просвете и црквених послова

Л. Лазаревић с. р.

СЛУЖБЕНЕ ОБЈАВЕ

У Великој Школи, у философском факултету, празна је друга катедра за *Словенску и српску филологију*.

Позивају се сви они који желе компетовати на ову катедру да се, с потребним документима, пријаве Министарству просвете и црквених послова до 1. фебруара 1903. године.

Компетенти ће, у својим пријавама, означити за коју се врсту наставника јављају према чл. X закона о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе од 22. октобра 1896. године.

ПБр. 18673. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 16. децембра 1902 год., у Београду.

У Великој Школи, у философском факултету, празна је катедра за *Руски језик с литературом, с погледом на језик и литературу западних словенских народа*.

Позивају се сви они који желе компетовати на ову катедру да се, с потребним документима, пријаве Министарству просвете и црквених послова до 1. фебруара 1903. године.

Компетенти ће, у својим пријавама, означити за коју се врсту наставника јављају према чл. X закона о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе од 22. октобра 1896. године.

ПБр. 18671. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 16. децембра 1902 год., у Београду.

У Великој Школи, у правном факултету, празна је катедра за *Грађанско право*.

Позивају се сви они који желе компетовати на ову катедру да се, с потребним документима, пријаве Министарству просвете и црквених послова до 1. фебруара 1903. године.

Компетенти ће, у својим пријавама, означити за коју се врсту наставника јављају према чл. X закона о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе од 22. октобра 1896. године.

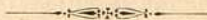
ПБр. 18672. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 16. децембра 1902 год., у Београду.

У Великој Школи, у правном факултету, празна је катедра за *Кривични судски поступак*.

Позивају се сви они који желе компетовати на ову катедру да се, с потребним документима, пријаве Министарству просвете и црквених послова до 1. фебруара 1903. године.

Компетенти ће, у својим пријавама, означити за коју се врсту наставника јављају према чл. X закона о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе од 22. октобра 1896. године.

ПБр. 18670. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 16. децембра 1902. год., у Београду.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

816. РЕДОВНИ САСТАНАК

3. априла 1902 године

Били су: председник д-р Војислав Бакић; потпредседник Ст. Ловчевић; редовни чланови: Ср. Ј. Стојковић, Стеван М. Веселиновић, Љуб. М. Протић, М. Иванић и Драгутин К. Антић

Пословољ: М. И. Шеварлић.

I

Прочитан је и примљен записник 815. састанка.

II

Прочитан је реферат г. г. Јов. Н. Томића и Миленка Вукићевића, професора, о књизи „Историја Српскога Народа од најстаријега до најновијега доба“ од професора Јована Ђорђевића, који је молио за одобрење, да се ова његова књига може употребљавати као уџбеник у нижим разредима средњих школа.

Реферат г. г. Ј. Н. Томића и М. Вукићевића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледали смо „Историју Српскога Народа од најстаријега до најновијега доба, за средње школе и за народ од Јована Ђорђевића професора. Враће 1901.“ коју писац нуди за уџбеник у III и IV разреду средњих школа, и част нам ја поднети своје мишљење.

Како уџбеник за Историју срп. народа у средњим школама од Љ. Ковачевића и Љ. Јовановића обухвата само наставно градиво у III разреду, а за IV разред ручне књиге нема, г. Ђорђевић је желео да попуни тај недостатак. Ну ова књига имала је још један задатак: да заснивајући се на научним резултатима методски буде тако сређена како би олакшала наставу овога предмета, што се не постизава помоћу уџбеника, који је сада у употреби, јер код овога научна страна претеже над методском. Међутим књига г. Ђорђевића не само да није накнадила оно чега нема уџбеник Љ. Ковачевића и Љ. Јовановића, већ му се није примакла ни у ком погледу.

У првом реду пада у очи како је г. Ђорђевић једним делом хтео да постигне два различна задатка: он је хтео да му ово буде и уџбеник за средње школе и књига за народ. Ово пак двоје не да се тако лако постићи, нарочито при писању Историје Српскога Народа, у којој је више неутврђених чињеница него пречишћених, и где се у једној врсти списа може употребити један податак али не тако и у другој. Сем тога свако од дела ових двеју категорија има друкчију крајњу сврху, па према томе и друкчији метод. Стога ако се овај спис посматра према намени, неће бити тешко увидети како он није ни за народ, јер се овај из њега неће ничему научити, нити пак за школу, јер има и сувише недостатака, који искључују могућност његове употребе за уџбеник.

Први недостатак јесте недовољна научна обрада, а поглавито градива намењеног IV разреду. У овом погледу јасно се разликују два дела: први, намењен III разреду израђен је у главном на основу уџбеника, који је сада у употреби, док је други самосталан рад пишчев. И овај је у погледу избора наставног градива у научном погледу имао успеха само где се ослањао на податке у ранијем уџбенику, а чим се местимце упуштао у самостално обрађивање по неког питања из првог дела, он је ту грешио као год и у целом другом делу који је и сувише некритичан. За пример томе могу послужити у првом делу: стр. 7., 8., 11., 12., 19., 28., 29., 31., 32., све од 34—43. (а нарочито стр. 35., 37., 41., и 43.), 89., 92., 126., 127., 128—148., где има и таквих ствари да се морамо чудити како их је писац могао онако писати. Други пак део, онај намењен IV разреду, стоји много горе. Тамо, почињући од стр. 153, има читавих одељака потпуно нетачних. Такав је случај с одељцима на стр. 155—160., 161—172., 183—192., што се може поправити само тако, ако се седне и изнова изради све тамо изнесено. Ну то није наш задатак у овој прилици, нити пак у овоме реферату има места указати на многобројне нетачности, којих има и у последњем одељку (V време, XIX век), већ прилажемо један примерак књиге г. Ђорђевића с местимичним исправкама, из којих се може видети какав би рад био, ако би се исписивало све што није добро.

Али као што овај спис г. Ђорђевића не задовољава избором градива и научном обрадом, исто тако рђава му је и методска страна. У њему нема онег што је најглавније за уџбеник из Историје: нема потребне рељефности главних догађаја и личности према споредним нити карактеристике појединих доба и главних радника. За распоред наставног градива писац није имао никаквог система. Не истичући главне догађаје и личности, око којих ће, ради што популвије и што рељефније слике, бити груписани споредни у извесној сразмери, али не истичући у по којем добу идеју што се провлачи кроз све најзнатије догађаје, писац је изједначио главно са споредним, разломио целину у ситнеж, разбицао без икакве јаче везе, због чега ће ученик моћи савладати поједине лекције, али никако неће моћи добити јасну слику једног доба нити упознати значај рада главних представника. Дух пак данашње наставе, а нарочито предмета као што је Историја Српскога Народа, није само да се упознају поједина факта, већ да се ова доведу у целину са узрочном везом, која ће у учениковој свести створити слику притврђену за главни догађај или личност ради што лакше памћења, а бити попуњена подацима, који ће помоћи да се она целина што лакше очува. И само тако срећен уџбеник може бити користан. Међутим књига г. Ђорђевића нема тога. У њој је главно претрпано споредним. Види се јасно како је рађена на брзу руку, без довољно студије и без помишљања колико ће ученик моћи научити из овако неспретно сређене

књиге, у којој писац није обратио пажње чак ни томе да поједини одељци садржином својом одговарају заједничком натпису. Довољно је на пр. само бацити поглед на стр. 9—17. на видети како сва пропричана садржина не одговара натпису „Рашка (доцније Србија)“ на стр. 9. То исто вреди и за даље одељке на стр. 19—24., на стр. 24—34., стр. 58—59., 82—90., 91—97., 104—106., 108—116., 116—122., и т. д. Свуда тамо натрпано је најразноликије градиво под један заједнички натпис, који често нема никакве, али баш никакве везе са садржином мањих одељака.

Уз ове наведене недостатке долази још и трећи, који је у толико већи што се при писању уџбеника полази од претпоставке да тога *не сме* бити. Књига г. Ђорђевића пуна је правописних, граматичких и стилистичких погрешака. Овде је још мање могуће исписивати сва места погрешна него што је речено за погрешке при научној обради, јер би требало с поправкама преписати читаве одељке. Ми сматрамо да је доста што констатујемо да има: погрешака граматичких (на пр. на стр. 5, 7., 12., 16., 18., 19., 20, 21., 22., 26., 31., 32., 33., 40., 41 и т. д.), правописних (стр. 5, и наведене) и стилистичких (стр. 12., 15., 16., 20., 21., 23., 25., 31., 32., 33., 34., 39, 40., 44., 45., 48., 50., 51., 52., 53., 55., 57., ... 93., 97., 121., 136., 147., 149., 152. и т. д. и т. д.), због којих су врло многа места у књизи нејасна, а чему доприноси још и то: што је пунктуација врло слаба, рђава употреба глагола у приповедању, реченице рђавога кроја, што се скраћују речи и у место њих употребљавају само по слово. Примера за све ово има доста обележених у књизи.

И кад се поред небројених погрешака има на уму још и да је хартија у књизи врло рђава, која се ломи под обичним притиском писаљке, а погрешке се морају исправљати пре него ученици буду учили из ње поједине лекције — то сматрамо да ни у ком случају *не можемо* књигу г. Ђорђевића *препоручити* за школски уџбеник, пошто у њој није испуњена ни једна од погодаба што се траже од књига ручних, намењених деци.

25. марта 1902. год.
Београд.

Јов. Н. Томић
Мил. Вукићевић
професори

Главни Просветни Савет, усвојивши мишљење г. г. референата, одлучио је: да се књига „Историја Српскога Народа од најстаријега до најновијега доба“ од професора Јована Ђорђевића оваква каква је не може употребљавати као уџбеник у средњим школама.

Г. г. Ј. Н. Томићу и М. Вукићевићу, у име хонорара, за овај реферат одређено је *четрдесет (40) динара*.

III

Прочитани су реферати г. г. Д-р Душана Рајичића и Димитрија Ј. Путниковића о књизи: „Рачунски Задачи за ученике и ученице IV разреда народне основне школе“ по програму написао Раша Митровић, учитељ, који је молио за одобрење, да се ова његова књига може употребљавати као уџбеник у народним школама.

Реферат г. Д-р Д. Рајичића гласи:

Главном Просветном Савету

Част ми је поднети Савету свој извештај о књизи: „*Рачунски задаци*, за ученике и ученице IV разреда народне основ. школе по програму написао

Раша Митровић, учитељ, друго издање, 1901^а, коју сам прегледао према саветској одлуци на 795 састанку.

I. Г. Аранђел Дмитровић, писац књиге на преглед ми поверене, радио је ову, као што се из натписа види, по програму. При томе је, изгледа, кад и кад губио из вида главни смер своје књиге, па у њу, да би задовољно програм, уносио и оно што је само за усмену наставу, што у уџбенику не може имати примене, нпр. питање: „Има ли на *оној* планини милијун дрвета?“ Програм, до душе, тражи „очигледно представљање бројева преко хиљаде“, али се тај захтев може у уџбенику испунити само графичким представљањем тих бројева, а никако нејасним и неодређеним питањима. Са графичким знацима у рачунском уџбенику моћи ће учитељ нешто радити на часу рачуна, а питања каква су на 8. стр. г. Дмитровићевог уџбеника може учитељ заставати ученицима и без икакве ђачке књиге (управо другачије није ни могуће чинити, ако се хоће правилно да ради). Има, даље, и других ствари у г. Дмитровићевом уџбенику, које задовољавају захтеве програма, али не одговарају ни натпису ове књиге ни смеру рачунског уџбеника за основне школе у опште. Јер и кад се не би ова књига звала „*Рачунски Задачи*“, ипак њој, као рачунском уџбенику за основне школе, мора бити главни задатак вежбање ученика у рачунању; остало се узима да је већ савладано у усменој настави. Према томе нема места у „*Рачунским Задацима*“ опширном описивању метарских мера, ни развученим а при томе доста нејасно изложеним правилима о десетним разломцима правилу тројном и т. д. Све се то мора очигледно предавати, показати, објаснити... у школи на усменом часу. Ако је тако и учињено, онда је у уџбенику доста само подсетити на то, нпр. табеларним прегледом метарских и других рачунских мера и њихових скраћених назива, обрасцима за поједине, нарочито теже, рачунске радње и т. д.; а ако у школи на часу рачуна нису те ствари скроз и скроз утврђене, онда неће ученицима основне школе ништа, апсолутно ништа помоћи што ће о томе читати у рачунском уџбенику.

II. Пазећи да тачно одговори захтевима наставнога програма, г. Дмитровић је заборавио на друге захтеве, а нарочито на захтеве данашње рачунске дидактике. Довољно је само напоменути да у његовој књизи ни трага нема о рачунским задацима из стварних области других наставних предмета, и да су задаци који једно за другим долазе узимани из разнородних стварних области, немају, дакле, унутрашњег сродства. Ну осим свега тога у г. Дмитровићевом се уџбенику осећа и оскудица методске поступности у распореду наставнога градива. У програму, истина, стоји само: „Четири основне рачунске радње с целим бројевима преко хиљаде“, али то не значи да се сви бројеви преко хиљаде и у рачунској настави морају и могу тако брзо прећи као што се могу брзо прочитати у програму. Ако хоћемо да деца јасно схвате велике бројеве, онда у предавању морамо ићи поступно од мањих бројева ка већима, нпр. прво до 10.000, па после до 100.000, па за тим до милијуна, и тек онда, ако би и то било потребно ученицима основне школе, ићи и даље од милијуна. На свакој од ових група морају се ученици дотле задржавати док дотични обим бројева не схвате како треба. Г. Дмитровић прелази све то брзо; на 6-ој страни његове књиге видимо већ објашњење милијуна, на 7-ој писање бројева са 7 места, а после се у велико рачуна са бројевима до милијуна. На тај се начин, пак, не задовољавају како треба ни захтеви садашњег програма ни захтеви дидактике. Бројеве ће само онда ученици моћи јасно схватити, кад буду много радили са њима, много бројили, много рачунали. А питати само децу: има ли у шуми милијун дрвета, у врећи милијун зрна, на њиви милијун коренова....

не вреди, само по себи, готово ништа, јер ће она нагађајући само моћи одговорити кратко: „има“ или „нема“. У рачунској се настави мора више по и у којој другој пазити на тачност, на основаност; не сме ту бити голог нагађања ни пошто. Баш ако није могуће нешто одредити сасвим тачно, мора се пазити да одредба буде бар приближно тачна и основана на некој другој тачности. Тако нпр. не можемо бројити сва зрна у некој врећи, али можемо избројити шаку зрна, па то измерити по тежини, израчунати према томе колико зрна може бити у 1-ом килограму, и онда, кад се зна колико је килограма у врећи, моћи ће се знати има ли у њој или нема милијун зрна. Исто се тако могу избројати дрвета на једном одређеном простору шуме или планине, па тек кад се зна колико таквих простора има цела шума или планина, може се израчунати приближни број њених дрвета. Из тога излази да нема смисла са великим бројевима рачунати док се мањи добро не утврде, и док се ученици не упознаду са свима мерама које су потребне за рачунање са великим бројевима.

III. У г. Дмитривићевом уџбенику нема довољно задатака за рачунање са чистим бројевима. Такви су задаци, међутим, веома потребни како за рад у неподељеној школи на часу, тако и за рад код куће. Усмена настава из других предмета у неподељеној школи биће оштећена ако се учитељ буде морао много задржавати око објашњавања рачунских задатака ученицима онога разреда који у исти мах има писмени рачун; а и задаци које ученици решавају код куће не смеју захтевати много објашњења, јер их ученици иначе неће моћи самостално решавати. С тога су и у једном и у другом случају најподеснији задаци са чистим бројевима. Ну вежбати ученике у решавању таквих задатака потребно је још и из овог разлога. На часу рачуна у основној коли претлађује усмено рачунање. А и кад се ради писмено, много времена де које на стварно објашњавање задатка које на рачунско постављање и начин рада, те онда мало остаје на вежбање у чистом писменом рачунању. Да би се тај недостатак у редовној рачунској настави понунио, потребно је давати ученицима за рад код куће, или на писменом часу у неподељеној школи, што више задатака за рачунање са чистим бројевима.

IV. Задаци у г. Дмитривићевом уџбенику већином су лаки за решавање; али има и таквих који су нејасно или незгодно исказани, а неки су и нетачни. Тако је у задацима 8. и 9. на стр. 32. место: „Подели... са 5 (односно 15)“ боље рећи: „...на 5 (одн. 15)“ или: „бројем 5 (одн. 15).“ Али је сасвим погрешно рећи (зад. 10 на истој страни): „Подели 15 хл. и 5 дл. са 3 л. и 1 дл.“ Г. Дмитривић не разликује дељење од садржавања. У овом случају требало је рећи: „Колико се пута 3 л. и 1 дл. налазе у 15 хл. и 5 дл.“ Због речи „после“ неодређен је задатак 2. на 54. страни; неправилно је исказан, па и нејасан, задатак 99. на стр. 68; а нејасни су за ученике основне школе и неприродни и сви други задаци у којима се делови целих бројева означавају десетним разломцима нпр. 29. и 30. зад. на стр. 61. — Г. Дмитривић није много пазео на језик у својој књизи. Он пише и *делење* (стр. 45.) и *делене* (стр. 55.), и *стакала* (стр. 41.) и *стаклета* (стр. 68.), и *килограм* (стр. 49.) и *кило грам* (стр. 27.), и т. д. А какав му је стил може се видети из овог примера (стр. 53.):

„У оваким рачунима зна се: шта кошта по више ствари. Још се у оваким рачунима тражи да се израчуна: шта коштају по више ствари. А у оваким се рачунима не зна: шта кошта једна ствар.

Код оваких рачуна увек се употребе по две рачунске радње: делење и множење. Прво се подели, па се онда добивени количник помножи

Овако рачунање где се и дели и множи, зове се правило тројно.

Код правила тројног увек се задају по три броја, па се из њих тражи четврти број.“

V. Задачи у г. Дмитровићевој књизи највише су узети из практичног живота, али су они већином неприродни и неистинити, махом на силу удешени за рачунање, а има их доста који су и несмишљено састављени. Тако је нпр. невероватно да је у једном граду о Божићу заклано 32000 „прасета“ а да је свако „коштало“ по 9 динара (зад. 8. стр. 12.), необично хранити децу млеком а мерити на сантиметре колико „поједу“ (зад. 6, стр. 29), а без размишљања претпостављено да у свакој општини мора бити једнак број душа (зад. 11., стр. 13) и у сваком округу једнак простор под шумом (зад. 8, стр. 13).

VI. У г. Дмитровићевом уџбенику има и задатака који су, и ако вештачки комбиновани а можда и потежи за решавање, ипак од вредности, јер побуђују ученике на рачунско размишљање, вежбају их у истинском рачунању, упућују их на бројно објашњавање стварности и т. д., нпр. зад. 2. на стр. 23, зад. 3. и 8. (горе) на стр. 57. и ми. др. (нарочит оу последњем одељку). Али то није довољно за штампану рачуницу; такве задатке може учитељ комбиновати и задавати и без рачунског уџбеника. Стварни задаци у овоме треба да су одабрани, да су од сталније вредности, да су са бројним подацима о стварности, који ће или учениково знање умножити, или знање добивено у другој настави боље утврдити и расветлити. Таквих је задатака, међутим, мало, врло мало у г. Дмитровићевој књизи. Разлога за избегавање стварних података при давању стварних рачунских задатака не могу да нађем. Зар није нпр. боље у задатку 9. на стр. 9. именовати праве градове и њихов број становника, у зад. 10. на истој страни навести бројеве војске у једном од наших ратова, при израчунавању времена узимати податке из српске историје, и при израчунавању површина и запремина податке из земљица...? Немарност у овом погледу могла би се још и опростити учитељу који би, заведен погрешним начелом стварног сваштарења при давању рачунских задатака, мислио да на часу рачуна мора, како се то каже, „сипати задатке из рукава“; никакo пак писцу рачунског уџбеника, који, пре свега, мора добро познавати савремене захтеве рачунске дидактике, а осим тога има довољно времена за састављање и бирање рачунских задатака.

VII. Г. Дмитровићева је књига, као што се и из натписа види, намењена и ученицима и ученицама IV р. основне школе; с тога у њој има и стварних задатака који су више удешени за употребу у женској школи. Само је таквих задатака мало а нису ни одвојени од осталих. Ово последње важи и за стварне задатке из градског и сеоског живота.

Према свему до сад изложеноме мишљења сам:

1. Да се г. Дмитровићеви „Рачунски Задачи“ не могу употребити као сталан уџбеник за рачунску наставу у IV р. основне школе; али

2. Да се за време, док стечајем не дођемо до сталног уџбеника, може ова књига поред државне Рачунице употребљавати у оним школама, у којима ученици могу и хоће да је набаве.

31. марта 1902. год.

у Јагодини.

Захвадан Главном Просветном Савету
Др. Душан Рајичић
 професор

Реферат г. Д. Ј. Путниковића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књигу *Рачунски задаци* за ученике и ученице IV разреда народних школа, од Раше Митровића учитеља, коју ми је Главни Просв. Савет изволео послати на оцену и част ми је овде поднети Савету своје мишљење о тој књизи.

Књига ова има девет одељака. У њима је обухваћено све оно, што је прописано наставним програмом за поменути разред основне школе. Сам назив књиге казује да је то требала да буде једна збирка рачунских задатака. У њој и јесу рачунски задаци и то за сваку врсту рачунања по 5, 10 или 20 задатака. Уз неке задатке и врсте рачунања има и кратких објашњења у облику правила. Што се тиче тога, какви су задаци и објашњења у овој књизи, ја сам нашао ово:

Задаци су већином доста добри и подесни ђацима за рачунање; али има и таквих, које треба поправити, а има и таквих које треба избацити, јер су или неправилни, или такви задаци не долазе никад у животу. Н. пр.

Виногради велики 100 хектара, зграде само за један дућан у вредности 26—48000 динара, баштован који произведе скоро пола милиона главница купуса и општине које плаћају порез у злату или златицама — то су задаци, који у Србији не постоје, те мислим, да нису за нашу основну школу.

Да у књизи једној има 5.600 речи, у другој 4.300, или да у књизи има 223.000 *слова*, па се прочита 100.000 — такви задаци могу да буду у животу, али се то у обичној пракси не израчунава (ко је н. пр. још бројао колико је слова прочитао?), те не треба залуду рачунати такве задатке, кад има толико бољих и истинских задатака, да се не могу ни прећи у настави.

Веће количине пића не рачунају се на декалитре, него на хектолитре, а у овој се књизи узима, да је нека пивара израдила 360.000 *декалитара* пива. У другом задатку опет узима се како неки трговац купује *на дан по 6—15000* килограма жита, а ту се узима у рачун чак и *2 грама* жита. Ја не знам трговца, који би мерио и узимао у рачун, код тако велике количине жита, чак и неколико грама. Томе би један миш или неколико просутих зрна покварили сву ту тачност и то мерење на грамове.

У погледу неподешавања задатака према ономе како у обичном животу рачунање долази и како се обично говори, онајгоре стоји пети одељак, који говори о *десетним разломцима*. Ту има око 160 задатака, али се *сви* они задају тако, како се у обичном животу не говори. Кад су пре овога одељка изучене све метарске мере и новци десетних система, онда не знам зашто овде није дошло *примењивање* тога и зашто се у овим задацима не говори као што цео свет говори? Кад је изучено већ како се пишу који делови наших мера и новаца, зашто се у задацима не би говорило: толико метара и толико сантиметара; толико динара и толико пара итд. него кроза све задатке само се понавља: толико целих и толико десетих, толико целих и толико стотих итд. Код сабирања и одузимања у свих 80 задатака само се тако ређа, а *нигде* се и не помену од чега су ти десети, стоти и хиљадити делови. Код множења и дељења помињу се мере, али опет не онако како сви ми обично говоримо, него н. пр.: „Један килограм кафе кошта четири динара. Пошто су двадесет и пет стотих килограма?“; толико целих и толико десетих динара; толико целих и толико стотих литра итд. И, што је још чудновато, махом се узимају овде од динара *десети*, а од килограма *стоти* делови, међутим у животу обично гово-

римо: толико динара и толико пара (стотих); толико килограма и толико грама (хиљадитих делова).

Да би пак писац своје оваке задатке учинио разноврснијим узимао је чак десете и стоте делове такве, какви у пракци не постоје и не говоре се нигде, ма да се и то може израчунати. Н. пр. колико ће неко зарадити за „три цела и два десета дана;“ коњ вреди „32 цела и 55 стотих златника“ итд., то се може израчунати, али тако нико не рачуна.

Овде морам истаћи две ствари на које се не само у овој књизи, него и на другим местима врло често не обраћа пажња.

Врло често се гледа само на то да се бројеви саберу, одузму, помноже и да резултат буде тачан; а о *садржини* самога задатка, о ономе о чем се рачуна или се не води брига, или се гледа само нека је мало разноврсно; час динари, час метри, час куће, час ливаде итд. Има друго нешто, што рачунање може учинити не само разноврсним, него и врло *занимљивим* а уз то још врло *поучним*.

Уз рачунање треба чешиће уилетати задатке о нечем, што се већ учило у другим предметима.

Уз задатке треба уилетати и по мало поуке где год се може. (А разуме се треба тражити задатке такве, уз које може доћи каква поука).

Да објасним ово примерима.

У земљопису се помињу величине брда, вароши и др., али тамо је незгодно учити баш и бројеве; а у рачунању може се рачунати колико је шта велико, које је од кога веће и др. То ће да расветљује оно из земљописа, да га утврђује боље и да рачунање учини врло занимљивим. Слично томе може бити са другим предметима. После предавања о хорисним тицама, нећа се рачуна колико тице потамане буба преко лета; после предавања о дисању и ваздуху, нека се не израчунава само онако кубна садржина „неке“ собе, него нека се каже: на једног ђака треба толико ваздуха, а колико имамо ми овде у учионици; на једног човека у кући треба толико ваздуха, видите да ли су ваши станови довољни за укућане ваше; ако није довољно простора доћи ће поука (која ће се овде примити боље него игде), да треба собе чешиће проветравати. Кад се пак у историји и на другим местима помињу извесни догађаји и личности, зашто би се рачунало само: *нека* битка била је тада и тада, *неки* се човек родио тада а умро тада, *нека* зграда је подигнута те и те године, кад се свуда могу узети битка, личности и зграде познате и важне за нас, па да се о њима што допуни и утврди или подупре рачунском наставом, а и да деци буде занимљивије и милије? У овој књизи пак у одељку израчунавања времена само су узети „неки“ и „неке“; а колико се помажу природне науке или пољопривредне поуке види се по томе, што се *на два места* дају задаци у којима се каже, да на једну воћку долази по 4 квадратна метра, а тако се често ни бостан не сеје, јер је то само *по 2 м.* од једне до друге биљке.

Осим поменутога нашао сам у овој књизи и друге неправилности.

У одељку „Правило тројно“ извојени су задаци у којима су обрнуте сразмере, али су ту узети само *радници и време* и такав је баш и наслов стављен, као да обрнуте сразмере не долазе и у задацима где нису радници и време. Но и ако је одвојено ово рачунање, опет су у самом почетку уметута два задатка те врсте међу задатке праве сразмере, што ће свакако чинити забуну и збрку у израчунавању. Код одељка „Израчунавање времена“, такође су помешани задаци који се рачунају сабирањем с онима који се рачунају одузимањем, што ће такође чинити забуну код ђака.

У одељку „Метарске мере“ писац вели да „у истини не постоје“ веће мере од метра и не постоје у истини квадратне и кубне мере, него, вели: оне се само добијају рачунањем (мерењем, дакле, не?). По моме мишљењу пак те мере у истини постоје и готово се цео свет служи њима, ако и нису такве, да се могу узети у шаку, или да се могу видети очима као нарочите направљене целине. По неке се од њих могу баш и видети и опипати, н. пр. декаметар на инжињерској пантљици и кубни метар код оних, који мере песак. Пре би требало рећи да у истини не постоје *килолитар*, *мириалитар* и *мириграм*, а писац баш ове мере узима као остале и ако се у животу њима не служимо.

Код ређања свих врста наших новаца писац није поменуо и банку од 100 дин., а она у истини постоји.

За литар писац вели: колико кубни десиметар хвата *воде*, то се зове литар; а међутим то је литар и кад се у њега сипа каква било *течност*.

Скраћено бележење имена метарских мера узима писац како где: час великим, час малим словима. Чак и у једном истом реду пише н. пр. хектограм и килограм са *хгр.* и *кгр.*, а декаграм са *Дгр.*, или хектолитар са *х. л.*, а декалитар са *Дл.*

У опште цео одељак о метарским мерама, као и овај о десетним разломцима израђени су нејасно и непажљиво. Исто су тако нејасна и многа објашњења појединих рачунских радња, која је писац курзивом истакао после рачунских задатака, да би се ово упамтило као правило. Но ова објашњења не налазе се у свима одељцима. Н. пр. код израчунавања времена, површине и запремине нема никаквих објашњења, ни правила, а ово су баш тежи одељци, те је требало чим било олакшати ђацима разумевање и памћење ових рачунских радња.

Што се тиче језичких грешака њих нема много у овој књизи и оне су, види се, дошле више од непажљивости, него од незнања. Н. пр. „*сорт*“, „*кошта*“, „*целине*“ а одмах за тим исти појам зове се „*цело*“, десетих, а одмах за тим у *истој реченици* каже се *стото*, па хиљадити (место хиљадитих и стотих); литар и грам деле се на *исте* делове као и метар итд.

Овде морам напоменути, да се писац често служи једним неправилним обликом питања у многим својим задацима. Кад једно стаје толико и толико, *пошто је 5 или 20* — тако се пита у више задатака. А са „*пошто*“ пита се кад се не зна цена јединице; кад се пак цена јединице већ зна, онда се пита: *шта стаје 5 или 20?*

На послетку морам напоменути, да у овој књизи има још на два места таквих грешака, за које не знам јесу ли услед незнања или непажње.

Код множења десетних разломака од 20 задатака има *девет* оваких: Један килограм кошта 4 дин., пошто су 25 стотих; или: један метар вреди 12 дин., пошто су седамдесет стотих. Оваки задаци нису само чисто множење, него прво дељење (да се нађе шта стаје 1. десети или стоти део), па онда множење (да се нађе шта стаје 10 или 20). Тако се бар у основној школи мора радити, ако се хоће да ђаци разумеју како се и зашто тако ради; а ако се хоће само да ђаци запамте правило или формулу, онда ће се узети да се овде множи цео број разломком, да се у производу одвоје десетна места и ништа више. Но то би и које како могло остати, али код израчунавања површина и запремина има таквих задатака, који су из основа погрешни. Одмах други задатак тога одељка је овакав: „Неки воћњак је облика *ромбичног*. Једна му је страна 56 метара. Колика је површина тога воћњака?“ Скоро исто тако се пита и

за површину ромбоида у 4 задатку. А из овога се види, да писац мисли, да се површина ромба и ромбоида израчунава исто као и површина квадрата и правоугаоника. Но, кад се код ромба зада само *дужина једне стране*, површину не може израчунати ни један математичар, јер са истим странама површина ромба може бити врло различна.

Слична пометња је у истом одељку и код задатка 9 и 10 (стр. 57). „Колико чокота има један виноград, који у дужини има 80 чокота, а у ширини 50 чокота“ — каже се у задатку 9. Тај задатак дошао је међу задатке о израчунавању *површина*, а овде би се могло израчунати само колико је свега чокота, никако и колика је површина тога винограда. У задатку 10. каже се како у једном забрану има у ширину 60 дрвета, а у дужину 90 дрвета, па се пита колико је свега дрвета? То такође није израчунавање површине; а, сем тога, ни број дрвета се не би могао овако израчунати, јер троугао овај може бити различног облика и на послетку у целој Србији нема ни једног забрана у ком би дрвета била овако у редове посађена, те је задатак овакав са сваке стране састављен са мало размишљања. А такав још један задатак има (стр. 60., бр. 19.), те ово није случајна грешка.

Имао бих да учиним још неке напомене, али држим да је и ово довољно, да Просветни Савет може видети каква је ова књига. Остале приредбе избележио сам у једној од послатих ми књига, коју сада с овим враћам Савету.

Према свему, што сам изложио, моје је мишљење, да се ова књига не може препоручити као добра и подесна за основну школу, докле се не би у њој учиниле поправке, које сам напоменуо.

Главном Просветном Савету захвалан сам на овом поверењу.

3. децембра 1901. г.
у Београду.

Д. Ј. Путниковић
учитељ грађанске школе.

Главни Просветни Савет, усвојивши мишљење г. г. референата, одлучио је: да се књига „Рачунски Задачи за ученике и ученице IV разреда народне основне школе“ од Раше Митровића оваква каква је не може употребљавати као уџбеник у народним школама.

Г. г. Д-р Душану Рајичићу и Дим. Ј. Путниковићу, у име хонорара за реферовање, одређено је свакоме по *двадесет и пет (25) динара*.

IV

Прочитана су измењена Правила о давању издржања и благодејања из задужбине владике ужичкога Вићентија Красојевића онако како су их израдили г. г. Д-р В. Бакић, председник, Стеван Веселиновић и Ср. Пашић, редовни чланови Савета, које је Главни Просветни Савет раније одредио, да ова Правила израде према тестаменту покојникову.

Правила о давању благодејања из фонда пок. владике Вићентија Красојевића, онако како их је Савет на овоме састанку с незнатним изменама усвојио, гласе:

ПРАВИЛА

о давању издржања и благодејања из „Задужбине владике
ужичкога Вићентија Красојевића“

Чл. 1.

Према тестаменту владике Вићентија Красојевића, чист приход од његова имања у Београду издаваће се на „*васпитање добрих и прилежних ученика*“ (тачка 1.) нижих, средњих и виших школа за опште и стручно образовање, којих има у Србији (т. 9.).

Чл. 2.

Првенствено право на *издржавање* из ове задужбине имају *рођаци* завештаочевих, и то ближи рођаци, имају веће право на то. А *благодејање* могу добити прво ученици из *Горње Црнуће*, као места рођења завештаочева, а после њих и *други* ученици, и то *Срби* из Краљевине Србије (т. 6.).

Чл. 3.

Сродници завештаочевих дужни су, уз молбу за издржање, поднети *уверу о сродству* и ступњу сродства од надлежне власти.

Ова ће се увера дати на оцену одређеним стараоцима, сродницима завештаочевим, који се старају о напретку питомаца сродника и о правилном руковању задужином (т. 8.).

Чл. 4.

Величина издржања одређује се према школи и месту и према имовном и породичном стању питомчевом, које ће се у молби изложити и надлежно оверити.

Чл. 5.

Благодејање се даје само ученицима средњих и стручних школа. У нижим разредима средњих школа даје се благодејање највише (40) четрдесет динара месечно, а у вишим разредима средњих школа и стручним школама највише шесет (60) динара, а у Великој Школи највише осамдесет (80) динара. — Благодејање се даје на основу увере о имовном стању, према прописима за добивање државног благодејања.

Чл. 6.

Издржање не може бити мање од двадесет (20) ни веће од сто (100) динара.

Чл. 7.

Ученик који тражи издржање или благодејање, дужан је поднети молбу Министарству просвете и црквених послова, заједно са својом крштеницом, са школским сведочанством, и с поменутим уверама, и то у одређеном року, према *стечају* који ће Министарство објавити у „Српским Новинама“.

Чл. 8.

Министарство спроводи *Главном Просветном Савету* све молбе с документима. Савет узима у оцену најпре молбе сродника завештаоцевих, затим молбе ученика из Горње Црнуће, и најпосле молбе других ученика (чл. 2.), и по том реду *бира* питомце и благодејанце, и о избору извештава Министра, који издаје наредбу о издавању издржања и благодејања.

Чл. 9.

Сродницима се даје *издржање* почињући од првога разреда српске јавне основне школе па све донде „*док не сврше највиши завод у нашој земљи*“, ако *добро* уче и добро се владају (т. 9.). Али ако који од њих, због недовољног успеха, понавља разред, или ако остави школу, онда губи издржање; а може га опет добити, кад пређе у старији разред, или се врати у школу.

Чл. 10.

За добивање *благодејања* из ове задужбине важе прописи о давању *државнога* благодејања. Ово вреди и за губљење благодејања.

Чл. 11.

Питомци и благодејанци добивају издржање и благодејање и за време великога школскога одмора. А у *новој школској години* добиће га тек онда, пошто поднесу Министарству уверење или сведочанство за прошлу школску годину, којим ће доказати, да су испунили погодбе прописане чланом 8 и 9. ових правила. Уверење или сведочанство треба поднети до половине месеца јула.

Чл. 12.

Питомци и благодејанци дужни су сваке године, на дан 15. марта, о свом трошку приредити *парастос* завештаоцу, који је тога дана умро (т. 11. тест.). Ако у једном месту има више питомаца и благодејанаца, онда ће они заједнички приредити парастос. — О овом ће се редовно извештавати Министарство просвете и црквених послова.

Чл. 13.

Издржање и благодејање *издаваће* питомцима и благодејанцима Министарство свакога месеца преко *управе* дотичне школе, која ће њихове *признанице* слати Министарству.

Чл. 14.

Надзор над питомцима и благодејанцима и старање о имању завештаоцевом врши нарочити *одбор*, који састављају: један члан Главног Просветног Савета, кога Савет избере на две године, *благајник* Министарства просвете и црквених послова, и један старатељ — сродник завештаоцев из Београда, кога стараоци одреде (т. 8. и 9. тест.).

Чл. 15.

Одбор је дужан у почетку сваке школске године подносити Министру и Главном Просветном Савету *извештај* о стању задужбине и о успеху питомаца и благодејанаца.

Овај ће се извештај објавити преко „Просветног Гласника“ и „Српских Новина“.

Чл. 16.

Ова је правила усвојио Главни Просветни Савет на 816. састанку свом 3. марта 1902. године.

Она ће важити од почетка 1902/3 школске године. Њима се замењују правила од 24. маја 1897. године КПБр. 6334.

Овим је завршен овај саветски састанак.

817. РЕДОВНИ САСТАНАК

24. априла 1902. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК **д-р В. Бакић**; ПОТВРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **д-р Мих. Петровић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Ст. М. Веселиновић**, **Љуб. М. Протић**, **М. Иванић** и **Драг. К. Антић**.

Пословољ **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 816. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22. овога месеца, ПБр. 4095, којим захтева да му Савет предложи потребан број лица за изасланике на овогодишње испите зрелости у средњим школама и на учитељске испите у учитељским школама у Јагодини и Алексинцу.

Главни Просветни Савет предложио је ову госпуду за изасланике:
а) *на испитима зрелости у гимназијама*:

Михаила Валтровића, Д-р Војислава Бакића, Д-р Марка Т. Лeko, Јована М. Жујовића, Милана Недељковића, Боку М. Станојевића, Д-р Богдана Гавриловића, Божицара Прокића, Саву Урошевића, Мијалка Ђирића, Д-р Јована Цвијића, Д-р Светолика Радовановића, Богдана Поповића, Д-р Михаила Петровића, Д-р Драгољуба М. Павловића, Д-р Николу Вулића и Д-р Живојина Ђорђевића, редовне професоре философскога факултета Велике Школе и Михаила Марковића, директора гимназије у пензији.

б) *на испиту зрелости у реалии*:

Милана Андоновића, Косту Главинића, Николу Стаменковића, Светозара Зорића, Милана Капетановића, Андру Стефановића, Јефту Стефановића, Владу Тодоровића и Д-р Стевана Марковића, редовне професоре техничкога факултета Велике Школе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

в) на *учитељским испитима у Учитељским Школама у Јагодини и Алексинцу* :

Д-р В. Бакића, редовног професора Велике Школе; Јована Мнотраговића, професора гимназије Вука Стеф. Караџића; Ранка Петровића, професора гимназије Краља Александра I, и Милоја Влајића, надзорника народних школа у пензији.

Ш

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. овога месеца, ПБр. 3960, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Михаила М. Станојевића, учитеља из Београда, који је молио за одобрење, да се његова књига: „Кроз Босну и Херцеговину“ може употребљавати за поклањање ученицима народних и средњих школа о годишњим испитима и да се може набављати за школске и ђачке књижнице народних школа.

Према мишљењу неколицине чланова Савета, којима је ова књига позната, Савет је одлучио: да се књига: „Кроз Босну и Херцеговину“ од Михаила М. Станојевића, учитеља, може набављати само за књижнице народних школа.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22. овога месеца, ПБр. 4061, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Драгомира М. Ђосића, учитеља, који је молио за одобрење, да се његова: „Рачуница за III разред основне школе“, коју је у рукопису поднео, може употребљавати као уџбеник у основним школама.

Савет је одлучио: да г. г. Д-р Душан Рајичић и Димитрије Ј. Путниковић прегледају ову Рачуницу па по том Савету реферују о томе, да ли се она може употребљавати као уџбеник у основним школама.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. овога месеца, ПБр. 4123, којим је спроведена Савету на оцену молба Геца Кона, овдашњег књижара, који је молио за одобрење, да се „Склоп човечјег тела“, који је он уз молбу поднео, може употребљавати у нашим народним и средњим школама као помоћно наставно средство при учењу Познавања човека.

Савет је одлучио: да се „Склоп човечјег тела“, који је поднео Геца Кон, овдашњи књижар, може употребљавати у вишим разредима народних, средњих и стручних школа као помоћно наставно средство при изучавању човечјега тела.

VI

Прочитан је реферат г. Павла Т. Тодоровића, инспектора Министарства народне привреде, о књизи „Поука о пчеларству“ од Мил. Пајевића, који је молио за одобрење, да се ова његова књига може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о годишњим испитима и да се препоручи за уџбеник ученицима Богословије, где се предаје о пчеларству.

Реферат г. Тодоровића гласи:

Главном Просветном Савету

На позив Савета, писмом од 3. марта о. г. СБр. 60., част ми је послати му оцену о књижици „Поука о ичеларству“ од Мил. Пајевића.

Слушао сам да је г. Пајевић добар практичар; али му ова „Поука“ није испала за руком. Према предговору „Реч две у напред“ читалац мисли, да ће га писац упознати с потребном му „теоријом“ — да може рационално ичеларити, јер прва реч његова је: „Теорија је ичеларства вечити и најглавнији темељ пракси“; док тога у ствари нема. Те теорије читалац не може у овој „Поуци“ наћи; и ако и што нађе, то је или сувише разбацано или је погрешно описано; или је сувише нејасно исказано. Ређају се поједини послови ичеларски, па и то без система; неки се понављају без потребе, из чега излази, да се није знало довести их у везу, а неки се пропоручују и ако не довољно огледани, или су савршено непотребни за практичаре, којима писац ову „Поуку“ најпре намењује. И кад се овоме дода, да је стилизација у опште мало подесна за *популарну књигу*, и да има много језичних погрешака, онда би оцена о овој књижици била готова.

Но бићу слободан навести и неколико примера, да се још боље потврди ово што напоменух.

У предговору (стр. 7 и 8.) видно се истиче важност „плетене кошнице“ (место правог израза „вршкар“ или „плетара“), док одмах на страни, која следује (9.), где се дефинише „рационално ичеларство“, о „плетеним кошницама“ нема ни помена. Рационално ичеларство донста је осовано поглавито на ичеларењу кошницама с покретним саћем; али се тиме не искључује, да се рационално може ичеларити и с кошницама с непокретним саћем, само се код ових примењују друкчије методе.

На истој страни и у истом ставу кошница „ђерзонка“ (коју писац зове „сандучара“) није потпуно описана; а кад се хоће она да препоручи, па да се на њој заснује и целокупно „рационално ичеларство“, онда је безусловно потребно било, да „Поука“ ова изнесе не само цео склоп „ђерзонке“, него да опише и неколико признатијих система и модела, бар оних који се код нас употребљавају, препоручују и израђују.

Без икаквог *другог* наслова, — под „рационалним ичеларством“ прелази се на пролетњих рад у кошници „сандучари“. И ту има на више места неодређености (на пр. „чим с пролећа отопли дан“) и непотпуности.

„Селење пчела“ (стр. 11.) ставља писац одмах после првих пролетњих радова, и толико препоручује то као да је сваки у могућности да своје кошнице (писац погрешно вели „пчелињак“ стр. 12.) селака с једног краја на други.

„О ројидби у кошницама сандучарама“ (стр. 14) говори се пре многих других ранијих пролетњих послова, као што су на стр. 23—36., после којих се опет наставља говор о ројењу. Па и у том одељу описивање тако је нејасно, да ће тешко моћи који да се користи том „Поуком“. Ту је (на стр. 15.) и слика трута, која је тако незграпна, да више представља бумбара: док је ту место пре слици матице. Хватање ројева врло је неразумљиво; а на крају тог одеља погрешно је речено, да се *пред свако ројење* чују гласови матица у кошници, јер тај случај није пред излазак првенца (првог роја).

Код „вештачког ројења пчела“ (стр. 18.) такође на више места опис је неразумљив; а једна је од главних погрешака, што није речено: када се може приступити вештачком ројењу, и куда се оставља кошница у коју се уноси вештачки рој, а где остаје стара кошница. У истом је одељу и слика матице, док слика личи пре на стршљена.

Код „одгајивања резервних матица“ (стр. 22.) тврди се, да није баш тако велика потреба одгајивати такве матице; међутим пчелари, који хоће с коришћу да раде, одгајивање матице сматрају као безусловну потребу. Па да се бар рече: на које се друге начине могу добавити матице, за додавање кошницама безматкама, а таквих случајева није ретко.

У одељцима „Пчеларење са плетеним кошницама“ и „Подрезивање саћа у кошницама“ (стр. 23. и 26.) говори се о подрезивању вршкара у пролеће. Ту се учи: како „треба ланеном криом кошницу мало окадити“, као да за кађење мора бити само ланена крпа. А ако ње нема? — Слика ножа за подрезивање није тачна; јер се онаквим ножем (стр. 25.) не може радити тај посао. Најзад, није објашњено, зашто се баш морају „вршкаре“ у пролеће подрезивати; јер, по правилу, то подрезивање не мора бити у сваком случају.

На стр. 28. спомиње се „јалова матица“, а такве матице нема. Даље ниже наводи се, како пчеле, и ако нема матице у кошници, опет раде. По томе би изгледало, да матице некада не би ни требало у кошници, кад пчеле могу и без ње; међутим, то није истина, јер и ако пчеле одмах не умиру, кад им нестане матица, опет је рад њихов неправилан, оне су збуњене, и од такве се кошнице не може очекивати никакво добро, па се зато одмах оне снабдевају новом матицом.

У „Претеривању пчела из плетене кошнице у сандучару“ (стр. 29.) објашњено је претеривање у зиму и у друго доба, и претеривање из „вршкаре“ у „вршкару“. Претеривање у зиму је један ризичан, па и непотребан, посао, те није ником за препоруку. Најзад, да је бар речено, у ком случају би требало тако радити. Код претеривања из „вршкаре“ у „сандучару“ такођер је опис непотпун, јер се не види, шта треба са саћем из „вршкаре“ учинити, и није показано, како се ваља уверити, да је и матица прешла.

Противно правилу за избор места пчеланик вели се (на стр. 36.), да „сваки пчелињак захтева, да је по могућству поред воде“; па ма то било и велике?

У одељку „Ројидба и хватање ројева“ наводи се (стр. 37.) „справа, којом се хвата рој“, а та справа није описана. Исто тако (стр. 38.) не казује се, каквим се средствима може рој спречити, да не побегне, него се са резигнацијом каже: да „не треба жалити“, кад побегне.

У одељку „Справљање меда“ требало је на сваки начин истаћи и неколике важније медоносне биљке. У овом одељку има такођер погрешан израз: да „пчеле израђују првиће“ цветним прахом, као да оне своје црве не хране и медом, па и млечом (нарочито матичњаке).

„Прављење воска“ (стр. 40.) такођер је нејасно објашњено.

У „спречавању ројидбе“ (стр. 42.) понавља се што је речено на стр. 14.

Код „метиља“ (стр. 42.) није речено, какви квар он наноси кошници. Осим „метиља“ свакојако је потребно било упознати читаоце још с којим пчелиним штеточином.

У одељку „Против пчелиног убода“ (стр. 55.) тако се страшно упоређује овај убод, да може само изазвати страх од пчела; а тиме свакојако „Поука“ ова не може постићи циљ.

У одељку „О кошењу пчела“ (стр. 63.) нису показани знаци, по којима се може закључити на „кошење“ (грабеж); а и средства која су препоручена за отклањање тога, нису за препоруку („затварање лета хартијом“).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Као непотребне одељке сматрам: „Лукузна кошница“ (стр. 41.); „Пчела на листу од руже“ (стр. 49.); „Пчела на цвету од љубичице“ (стр. 51.); „Кошница за четири роја“ (стр. 53.); „Крађа меда из кошнице“ (стр. 58.).

Као језичне погрешке наводим: „не упражњава вештачко ројење“ и „упражњава“ (стр. 21. и 22.), „данови“ (стр. 27.), „да се чути“ (стр. 32.), „споју“ (стр. 50.), „хранење“ (стр. 56. и др.), „ресто“ (стр. 65.) итд. Осем тога, писац као да „милиметре“ употребљава, где им није место (стр. 13. и 29.).

Према свему овоме ја не могу бити мишљења, да се ова „Поука“ може препоручити за поклањање ученицима народних штола о годишњим испитима, а најмање да се може употребљавати као помоћна књига за ученике Богословије при изучавању пчеларства, за шта нема ни потребе.

Књижица се под $\frac{1}{2}$ враћа.

Главном Просветном Савету вазда на услузи

19. априла 1902. год.

Београд.

Павле Т. Тодоровић

инспект. мин. нар. привр.
хон. наставник Богословије.

Према овоме реферату Савет је одлучио: да се књига: „Поука о пчеларству“ од Мил. Пајевића, оваква каква је, не може препоручити ни за поклањање ученицима народних школа о годишњим испитима нити ученицима Богословије за помоћну књигу при изучавању пчеларства.

Г. Павлу Т. Тодоровићу, у име хонорара за реферовање, одређено је двадесет (20) динара.

Овим је завршен овај саветски састанак.

818. РЕДОВНИ САСТАНАК

11. маја 1902. године

Били су: ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: д-р **Михаило Петровић**, Ср. **Ј. Стојковић**, Ср. **Пашић**, Стев. **М. Веселиновић**, Љуб. **М. Протић**, М. **Иванић** и Драг. **К. Антић**.

Пословое **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 817. састанка

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 9. овога месеца, ПБр. 4697, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Раше Митровића, уредника „Материнског Листа“, који је молио, да му се откупи изванредан број примерака овога листа од 1901. године и да се употреби за поклањање ученицима Женске Учитељске Школе, Више Женске Школе и ученицима гимназија о годишњим испитима.

Према мишљењу неколицине чланова саветских, којима је овај лист познат, Савет је одлучио: да се „Матерински Лист“ за 1901. годину може

поклањати ученицама Женске Учитељске Школе, Виших Женских Школа и Девеојачких Школа.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. овога месеца, ПБр. 4834, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Ернеста Ајхштета, олд. књижара, који је молио за одобрење, да се његова издања: „Весела Младеж“ и „Слике из животињског царства“ могу употребљавати за поклањање ученицима народних школа о испиту и да се могу набављати за школске књижице.

Према мишљењу неколицине чланова саветских, којима су ова издања позната, Савет је одлучио: да се „Слике из животињског царства“ могу употребљавати за поклањање ученицима народних школа о годишњим испитима, а књига: „Весела Младеж“ због тежег текста за децу не може се употребљавати за поклањање ученицима народних школа о испитима; и да се обе књиге могу набављати за школске књижице.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. овога месеца, ПБр. 4675, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милутина К. Драгутиновића, професора, који је молио за одобрење, да се његово дело „Српско народно песништво у прегледу и избору“, које је у рукопису поднео, може употребљавати као уџбеник за српски језик у V разреду средњих школа.

Савет је одлучио: да г. г. Момчило Иванић и Гаврило Јовановић, професори, прегледају ово дело проф. Милутина К. Драгутиновића и да Савету реферују о томе, да ли се оно може употребљавати као уџбеник у V разреду средњих школа.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. овога месеца, ПБр. 4628, којим су спроведене Савету на коначну одлуку „Писанке за народне школе у Краљевини Србији“ од г. Ђорђа Крњца, које је прерадио заједнички са г. Д-р Стев. М. Окановићем, професором, који је раније био референт по овоме предмету и чија је педагошка гледишта усвојио Главни Просветни Савет.

Савет је одлучио: да се „Писанке за народне школе у Краљевини Србији“ од Д-р Стев. М. Окановића и Ђорђа Крњца могу употребљавати у народним школама као уџбеници за писање.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 6. овога месеца, ПБр. 4252, којим су спроведене Савету на коначну одлуку „Зидне мапе за српско обично писање“ од г. Виће Малетића, учитеља цртања у пензији, који их је поправио по примедбама г. г. референтата.

Савет је одлучио: да се „Зидне мапе за угледно српско обично писање“ од г. Виће Малетића могу употребљавати у средњим школама као учило.

VII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 6. овога месеца, ПБр. 4588, којим су спроведене Савету на коначну одлуку „Зидне мапе за српско округло писање“ од г. Виће Малетића, који их је поправио према напоменама референата.

Савет је одлучио: да се „Зидне мапе за српско округло писање“ од Виће Малетића могу употребљавати као учило у средњим школама.

VIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. овога месеца, ПБр. 4441, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милана Вукашиновића, пешадијскога капетана, који је молио за одобрење, да се његова „Рељефна Карта Краљевине Србије у размери 1:400 000 а са висином рељефа по нарочитој скали“ може употребљавати у народним школама као помоћно наставно средство при изучавању земљописа.

Према реферату г. Д-р Јована Цвијића, професора Велике Школе, од 9. јула 1901. године, Савет је одлучио: да се „Рељефна Карта Краљевине Србије у размери 1:400 000“ од Милана Вукашиновића, пешадијског капетана, може употребљавати у основним, средњим и стручним школама као помоћно наставно средство при изучавању земљописа.

IX

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. овога месеца, ПБр. 4838, којим је спроведена Савету на оцену молба г. г. Саве Антоновића и Тодора Радивојевића, који су молили за одобрење, да се њихова књига: „Земља, основна знања из земљописа за први разред“ може употребљавати као уџбеник у I разреду средњих школа.

Савет је одлучио: да г. Стеван Предић, професор гимназије Вука Стеф. Караџића, прегледа ову књигу и Савету резерује о томе, да ли се она може употребљавати као уџбеник у I разреду средњих школа.

X

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. овога месеца, ПБр. 4509, којим се пита Савет за мишљење о начину полагања накнадних испита и саставу испитне комисије за ученике, који долазе из страних гимназија.

Савет је мишљења: да ученици страних гимназија, који желе да продуже школовање у нашим гимназијама, полажу накнадне испите у један мах из целог предмета, који нису учили у страниј гимназији; и да се овај испит полаже пре уписа пред комисијом, у којој ће бити само директор (или његов заменик) и наставници оних предмета, из којих се испит полаже.

XI

Прочитано је писмо г. Д-р Душана Рајичића, професора, којим извештава Савет да му није могућно реферовати о „Рачуницама и Геометријским Облицима за II, III и IV разред основних школа“ од професора Илије Н. Ђукановића.

Савет је одлучио: да г. Светислав М. Максимовић, професор, прегледа „Рачунице и Геометријске Облике за II, III и IV разред основних школа“ од професора Илије Н. Ђукановића, које је у рукопису поднео, и да за тим Савету реферује о томе: да ли се оне могу употребљавати у нашим народним школама као уџбеници.

Овим је завршен овај саветски састанак.

819. РЕДОВНИ САСТАНАК

18. маја 1902 године

Били су: ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **д-р Светолик Радовановић**, **Сретен Ј. Стојковић**, **Сретен Нашић**, **Стеван М. Веселиновић**, **Љубомир М. Протић**, **Момчило Иванић** и **Драгутин К. Антић**.

Пословов: **Миладин И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 818. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 18. овога месеца, ПБр. 4912, којим се, према чл. 136. измена и допуна у закону о средњим школама, пита Савет за мишљење о томе: у којим би местима требало задржати садашње средње школе и какве; у којим би новим местима требало отворити нове средње школе и какве и где би требало отворити потпуну средњу школу за женску децу.

Главни Просветни Савет је одлучио: да позове и ванредне чланове своје ради решавања о овоме предмету.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 14. овога месеца, ПБр. 3785, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Светозара Даниловића, војно-административног чиновника, који је молио за одобрење, да се његова „Рељефна карта Краљевине Србије, у размери 1:400000“ може употребљавати у народним школама као помоћно наставно средство при изучавању земљописа.

Према рефератима г. г. **Д-р Јована Цвијића**, професора Велике Школе, од 6. априла ове године и **Стевана Бошковића**, инжењерско-техничког мајора, од 29. новембра прошле године, које је молилац уз своју молбу приложио, Главни Просветни је Савет мишљења: да се „Рељефна Карта Краљевине Србије, у размери 1:400000“ од Светозара Даниловића може употребљавати у основним, средњим и стручним школама као помоћно наставно средство при изучавању земљописа.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 14. овога месеца, ПБр. 4865, којим је спроведена Савету на оцену молба

Пахера и Кисића, књижара и издавача из Мостара, који су молили за одобрење, да се њихова издања: „Песнички Зборник“ Јована Максимовића; „Моје симпатије, коло II“ Марка Цара; „Низ родно приморје“ Марка Цара; „Светле слике, III свеска“ Драгутина Ј. Илића; „Из моје домовине“ Свет. Коровића; „Разорено гнијездо“ Свет. Коровића; „Племенита крв“ Ернеста од Вилденбруха и „О Горском Вијенцу“ Павла Ј. Поповића, — могу поклањати ученицима и да се могу набављати за школске књижнице и да се препоручи школским заводима апарат: „Нова метода и справа којом се може наћи Питагорин поучак“.

Пошто су неким члановима саветским позната издања: „Песнички Зборник“, „О Горском Вијенцу“, „Моје симпатије“, „Низ родно приморје“ и „Племенита крв“ то је Савет мишљења: да се прва четири ова издања могу поклањати ученицима виших разреда средњих и стручних школа о годишњим испитима а последње издање може се поклањати само ученицима нижих разреда средњих школа и Грађ. Школа и да се могу набављати за школске књижнице, а издања: „Светле слике, III св.“ да прегледа г. Ст. М. Веселиновић; и „Из моје домовине“ и „Разорено гнијездо“ да прегледа г. М. Иванић и да Савету реферују о томе, да ли се она могу поклањати ученицима о годишњим испитима и да ли се могу набављати за школске књижнице; и да г. Д-р Петар Л. Вукићевић, професор прегледа апарат „Нова метода и справа којом се може наћи Питагорин поучак“ и Савету реферује о томе, за шта би се и у којим нашим школама могао употребљавати овај апарат.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 13. овога месеца, ПБр. 4833, којим је спроведена Савету на оцену молба Игњата Даничића, оvd. књижара, који је молио да му се откупе 1000 примерака књиге: „Свети Јован Крститељ претеча Христов“ од Чедо Мијатовића.

Савет је одлучио: да г. Стеван М. Веселиновић, редовни члан Савета, ову књигу прегледа и Савету реферује о томе, за шта би се она могла употребити.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. овога месеца, ПБр. 4999, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Зарије Р. Поповића, статистичара Министарства просвете и црквених послова, који је молио за одобрење, да се: „Наука Хришћанска за III и IV разред основних школа“ од † проте Јевр. А. Илића, коју је он прерадио и у рукопису поднео, — може употребљавати у основним школама као уџбеник.

Савет је одлучио: да г. г. Стев. М. Веселиновић и Д-р Стев. М. Окановић прегледају ово дело и Савету реферују у смислу молбе молочеве.

Овим је завршен овај саветски састанак.

820., 821. и 823. ВАНРЕДНИ САСТАНАК

22. и 24. маја и 5. јуна 1902. године

На овим је састанцима присуствовао Министар просвете и црквених послова г. **Драг. Стаменковић.**

Присутни су били: **ПРЕДСЕДНИК** д-р **В. Бакић**; **ПОТПРЕДСЕДНИК** **Ст. Ловчевић**; редовни чланови: д-р **Свет. Радовановић**, д-р **Мих. Петровић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Ср. Пашић**, **Ст. М. Веселиновић**, **Љуб. М. Протић**, **М. Иванић** и **Драг. К. Антић.**; **ВАНРЕДНИ** чланови: д-р **Драг. М. Павловић**, **Л. Лазаревић**, **архимандрит И. Весић**, **Светозар Видаковић**, **Б. Тирић** и **С. Антоновић.**

Пословое **М. И. Шеварлић.**

Према писму г. Министра просвете и црквених послова од 13. маја ове године, ПБр. 4912, које је прочитано на 819. редовном саветском састанку, Главни Просветни Савет је на овим састанцима свестрано претресао питање: у којим би местима требало задржати садашње средње школе и какве; у којим би местима требало отворити нове средње школе и какве и у којем би пак месту требало отворити потпуну средњу школу за женску децу, као што прописује чл. 4. измена и допуна у закону о средњим школама од 10. маја ове године.

После коначног претреса овога питања, а на основу чл. 136. најновијих измена и допуна у закону о средњим школама, Главни Просветни Савет дао је овако мишљење:

1., ако се буде извршила законска одредба о отварању женске гимназије, да њу треба отворити у Београду;

2., да треба задржати садашње потпуне средње школе у градовима: Крагујевцу, Нишу и Зајечару;

3., да нову потпуну средњу школу треба отворити у Ужицу а ону у Пожаревцу од непотпуне средње школе подићи на потпуну;

4., да треба задржати садашње непотпуне средње школе у градовима: Шапцу, Чачку, Ваљево, Враћу и Широту са оноликим бројем разреда, колико су и до сад имале; и

5., да се нове непотпуне средње школе, чије се отварање предвиђа најновијим изменама чл. 4. закона о средњим школама, отворе у овим градовима: у Крушевцу и Неготину са шест разреда а у Смедереву, Јагодини и Лесковцу са четири разреда.

Овим су завршени ови ванредни саветски састанци.

822. РЕДОВНИ САСТАНАК

31. маја 1902. године

Били су: **ПОТПРЕДСЕДНИК** **Ст. Ловчевић**; редовни чланови: **Ср. Ј. Стојковић**, **Ср. Пашић**, **Ст. М. Веселиновић**, **Љуб. М. Протић**, **Момчило Иванић** и **Драг. К. Антић.**

I

Прочитан је и примљен записник 819. редовног састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 16. овога месеца ПБр. 5022, којим се пита Савет за мишљење о томе:

да ли би, према писму гимназије Краља Милана I. од 15. овога месеца Бр. 345, у члану 14. Правила о испитима у средњим школама у Краљевини Србији од 14. јануара ове године, ПБр. 285, требало учинити измени у толико, да се у четвртом реду озго после речи: „испитног одбора“ додаду речи: „или заменици одборског члана за дотични предмет“.

Савет је мишљења: да није потребно чинити никакве измене и допуне у члану 14. поменутих Правила.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 30. овога месеца, ПБр. 5616, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Јована Максимовића, учитеља Грађанске Школе у Београду, који је молио за одобрење да се његов дечји лист „Школско Звонце“ може поклањати ученицима народних школа о годишњим испитима.

Пошто је овај лист познат неколицини чланова саветских, то је Савет мишљења: да се дечји лист „Школско Звонце, година II.“ од Јована Максимовића може поклањати ученицима и ученицама народних школа о годишњим испитима.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. овога месеца, ПБр. 5101, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Ђоке Ивковића, учитеља из Београда, који је молио за одобрење, да се његова књига: „Ђурђевак“ може поклањати ученицима и ученицама народних школа о годишњим испитима.

Пошто је ова књига за децу позната неколицини саветских чланова, то је Савет мишљења: да се књига за децу: „Ђурђевак“ од Ђоке Ивковића, учитеља, може поклањати ученицима и ученицама народних школа о годишњим испитима.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 25. овога месеца, ПБр. 5390, којим је спроведена Савету на оцену молба г. г. Михаила М. Станојевића и Аранђела Дмитровића, учитеља из Београда, који су молили за одобрење, да се њихове књиге: „Атлас Краљевине Србије за III разред народних школа“ и „Земљопис за IV разред народних школа“, које су заједнички исправили према напоменама референата, који су раније о овим књигама Савету реферовали, — могу употребљавати као уџбеници у народним школама.

Савет је одлучио: да г. Љуб. М. Протић, редовни члан Савета, ове књиге прегледа и Савету реферује о томе: да ли су оне исправљене према напоменама референата, који су раније Савету о овим књигама реферовали.

VI

Прочитан је реферат г. Стевана Предића, професора Гимназије Вука Стеф. Караџића, о књизи: „Земља, основна знања из земљописа за први разред“ од С. Антоновића и Т. Радивојевића, који су молили за одобрење, да се ова њихова књига може употребљавати као уџбеник у I разреду средњих школа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Реферат г. Предића гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет, писмом својим од 14. о. м., Бр. 36, изволео ми је упути на оцену уџбеник „Земља. Основна знања из Земљописа за први разред. Саставили С. Антоновић и Т. Радивојевић. Београд. 1901.“

Ја сам ту књижицу пажљиво прочитао и имам част саопштити Савету свој суд о њој у овом што иде.

I. Да ли је овај уџбеник израђен тачно по *најновијем* програму који је од Главног Просв. Савета усвојен и од г. Министра потврђен — у оцену тога питања не могу се овде упуштати, јер тај програм нисам имао при руци; али, пошто ми је сâм г. Антоновић, као члан комисије за израду програма за Географију, казао да је овај уџбеник израдио тачно по томе програму, то немам разлога посумњати о томе.

Што се тиче вредности саме књиге, мој суд о њој укратко гласи: да је израда *одлична* и да се ова књижица може сматрати као *најбољи од свију досадашњих, мени познатих, уџбеника те струке*, јер: распоред је научнога градива врло подесан; излагања су кратка, јасна и деци лако разумљива; језик је чист и леп, а и сама спољашња страна књиге (формат, слова и хартија) за сваку је похвалу.

II. Осим неких крупнијих погрешака (а без њих у нас већ не може бити ни једна књига), које су писци сами накнадно опазили и у послатом ми примерку исправили — као на пр. на стр. 18. („Влашићи“ м. „Велика Кола“), 5. („круга“ м. „лука“), 8. („северу“ м. „југу“) и 43. („Куку-Нор“ м. „Лоб-Нор“) — нашао сам још једну малу погрешку на стр. 45., у 12. врсти оздо, где стоји „Уте“, а треба „Јуте“. (Оне крупније грешке требало би накнадно штампати на засебним листићима и приложити их књизи ради исправке).

III. И ако је стилизација у овој књизи врло добра, ипак, да би се ученицима I разреда одузео апсолутно сваки повод нетачном схваћању по-неких места у тексту, држим да неће бити на одмет неке моје напомене, којима би се писци при евентуалном штампању трећега издања ове књиге могли користити, ако их пађу за умесне. Тако:

1. *На стр. 2., под бр. 1*, где се наводе докази за лоптаст облик наше Земље, могао се, уместо *звезда*, поменути *Месеци* и *Сунце*, као најближа нам небесна тела, јер се лоптаст облик на звездама, које ученик види увек само као светле *тачке*, не може видети без дурбина, па и онда само на планетама.

2. *На стр. 4., врста 17. озго*, стоји: „Запад је према њему, где оно залази“. Оно „њему“ може се односити и на „Сунце“ и на „Исток“, те би било јасније, кад би се казало: „Запад је на оној страни неба, где Сунце залази“.

3. *На стр. 5., врста 5. оздо*, стоји: „... магнетна игла, која се може слободно кретати на све стране“, а требало би пред реч „може“ додати још „у *хоризонталном* правцу“, да не би деца помислила да се та игла креће и у *вертикалном* правцу (горе и доле).

4. *На стр. 14., врста 4. озго*, где је говор о *жарком* појасу, стоји, да се тамо разликују „управо два доба: *жарко* (сушно) и *хладно* (кишно)“. Треба да стоји само „сушно“ и „кишно“, да не би реч „хладно“, стојећи у супротности с називом *жарки* појас, реметило у деце појам о томе појасу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

5. *На стр. 41., врста 12. озго*, преведен је итал. назив „Lago Maggiore“ са „језеро *Највеће*“. Мислим да би поред српског превода „Највеће“ требало ставити (у загради) и реч „Maggiore“, да би ученици то језеро могли лакше наћи у *немачком* Атласу, којим се, на жалост, наше школе и сада још служе, јер још писмо стекли Атласа на *српском* језику израђена!

6. *На стр. 50., врста 13. оздо*, требало би иза речи „што се“ додати још „загрејани и стога лакши“.

7. *На стр. 51., врста 1. оздо*, мислим да иза речи „леденике“ треба додати, макар у загради, већ уобичајени назив „глечере“. Најзад

8. *На стр. 67., врста 18. озго*, стоји „трорто Калкидикчо Полуострво“. Пошто се ученици, ако случајно не би чули од наставника како се изговара и шта значи реч „трорто“, можда у први мах неће сетити да је придев „трорто“ (треба управо: „тројто“) реч од *три* слога, јер долази од „три рта“, то би згодније било рећи „трокрако“.

Према свему што сам рекао под I и II у овом свом реферату, мишљења сам: *да се књига „Земља итд.“ од С. Антоновића и Т. Радивојевића може врло корисно употребити као уџбеник у I разреду наших средњих школа и да би је требало препоручити ученицима и наставницима поменутих завода.*

Достављени ми примерак књиге враћам овде под $\frac{1}{2}$.
Главном Просветном Савету на поверењу захвални

24. маја 1902. год.
у Београду.

Стев. Предић
професор.

Према овоме реферату г. Предића Савет је мишљења: да се друго поправљено издање књиге: „Земља, основна знања из земљописа за први разред“ овакво какво је може употребљавати као уџбеник у нижим разредима средњих школа, али ново издање ове књиге да се поправи према напоменама г. референта.

Г. Ст. Предићу, у име хонорара за реферовање о овој књизи, одређено је *тридесет (30) динара*.

VII

Прочитан је реферат г. Љуб. Јовановића, библиотекара Народне Библиотеке, о књизи: „Претци и потомци“ од Л. Комарчића, који је молио за одобрење, да се ова његова књига може поклањати ученицима и ученицама народних школа о годишњим испитима и да се препоручи за књижице народних школа.

Реферат г. Јовановића гласи:

Главном Просветном Савету

Прочитао сам књигу г. Л. Комарчића „Претци и потомци“, коју ми је Савет послао да о њој реферујем.

У књизи је низ слика из српске прошлости прве поле XIX века. Већем делу тих слика предмет је јавни рад кнеза Милоша на ослобођењу и уређењу данашње краљевине; има и неколико сличица интимнијих; а уз кнеза Милоша највише писац приказује његова побратима и значајнога сарадника Николу Луњевицу.

На крају је књиге „Епилог“, који говори о потомцима тих предака, о Њ. В. Краљу Александру и Њ. В. Краљици Драги. У Просветном Савету има довољно стручних лица која ће лако оценити да ли предмет овога епилога и начин како је обрађен подноси књигама намењеним за поклањање ученицима; и ти ће стручњаци евентуално казати и којим би се ученицима тај додатак могао дати у руке. Ја знам педагога који то не би одобрили, али ја не могу бити судија у том питању. Свакојачко књига и без овог епилога чини подесну целину.

Епилог је више писао публициста, а мање српски књижевник и сликар српске прошлости. Публицистичка жица пробија и у другим деловима ове књиге, као и у другим приповедачким радовима пишчевим. Кад би публицистичких додатака било више него што их је у овој прилици, то би много сметало спису намењеном младина. Овако како је, у књизи претеже историски и приповедачки елеменат.

Историска је грађа узета из дела М. Ђ. Милићевића, С. М. Сарајлије, проте М. Ненадовића и других признатих писаца. Према томе изlišно би било задржавати се на неким сигнијим нетачностима или омашкама у књизи. Од већег би значаја било споменути велико идеалисање појединих момената наше прошлости, али не треба смести с ума да ово није чиста историја, него књижевно-историско сликање прошлости. Писац се усталом свуда држи историске основе, а само дода који опис лица, одела, кроја или своје рефлексије и оцене.

Причање је такво да ће, мислим, бити занимљиво млађим читаоцима. Поред природнога и течнога причања или описивања, има места написаних доста емфатично, налик на писање наших листова о народним празницима. Стил је, према томе, обично природан, коректан и често леп, али на неким местима прелази у неку извештаченост, која понегде постаје сувише неприродна. И језик је местимично некоректан (писац има својих погледа о правопису, о употреби неких облика, често има омашака), али то се губи према обилатости и богатству његове дикције, готово у сваком погледу.

Ја ни за ово ни за све раније што сам спомињао не ређам примере, зато што је дело већ штампано, па се исправљати не може. Старам се само да Савету што тачније кажем шта мислим о овом спису. А кад се имају на уму потребе наших школа, мислим да могу без двоумљења казати да се ова књига, и без поправака, може препоручити за поклањање ученицима I—VI разреда средњих школа, ученицима грађанских школа и оним ђацима стручних школа чије развиће одговара развићу те две врсте ученика и за књижнице основних школа.

Захвалан Савету на поверењу

21. маја 1902. год.
у Београду.

Љубомир Јовановић,
библиотекар.

Према овоме реферату г. Јовановића Савет је мишљења: да се књига „Претци и потомци“ од Л. Комарчића може поклањати ученицима I—VI разреда средњих школа, ученицима грађанских школа и оним ђацима стручних школа чије развиће одговара развићу те две врсте ученика.

Г. Љ. Јовановићу, у име хонорара за реферовање, одређено је *тридесет (30) динара*.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

VIII

Саслушан је усмени реферат г. Момчила Иванића, редовног члана Савета, о књигама: „Разорено гнијездо“ и „Из моје дсмовине“ од Свет. Ђоровића, које су издали Пахер и Кисић, књижари издавачи из Мостара и који су молили за одобрење, да се ова њихова издања могу поклањати ученицима у Краљевини Србији о годишњим испитима и да се могу набављати за наше школске књижнице.

Према усмену реферату г. Иванића Савет је мишљења: да се ове књиге могу поклањати ученицима и ученицама највиших разреда мушких и женских средњих школа и да се могу препоручити за књижнице ових школа.

IX

Саслушан је усмени реферат г. Стевана М. Веселиновића, редовног члана Савета, о књизи: „Светле слике“ од Драг. Ј. Илића, коју је издала издавачка књижара Пахера и Кисића у Мостару и молила за одобрење, да се може поклањати ученицима о годишњим испитима и да се препоручи за школске књижнице.

Према усмену реферату г. Веселиновића Савет је мишљења: да се ова књига може препоручити само за књижнице средњих и стручних школа.

Овим је завршен овај саветски састанак.

НАУКА И НАСТАВА

НАШЕ НАРОДНО ПРОСВЕЂИВАЊЕ У ШК. 1901—2. ГОДИНИ.

ИЗЛОЖИО

Љуб. М. Протић

(СВИШЕТАК)

VI.

Културни рад учитеља и учитељица ван школе.

Учитељима је најпреча дужност да раде у школи, да би што боље васпитавали своје ученике, који треба кад одрасту да буду честити људи. Ово је врло тежак посао, и зато од њих не треба тражити ништа више, ако нам је озбиљно стало до тога да одговоре што потпуније своме задатку. Али су учитељи и свештеници најпросвећенији људи у народу. Они живе с народом и деле и добро и зло са њим. Они виде да има много да се ради, па да се прост свет отресе незнања, да се препороди њихова околина и да се људи упуте на бољи живот, једном речи да помогну у свему што год више могу добром српском народу. Наши учитељи, који воле своју земљу и који јој желе напретка, примају се да — поред тешке дужности у школи — раде и на другим пољима. Тако се јавља њихов културни рад, коме се има захвалити што није данас у многим стварима како је, тако рећи, до јуче било. Нема никакве културне установе, која се јавила у последње време у селу па често и по варошима, а да је нису покренули учитељи или бар да нису били међу покретачима. Учитељи су свуда хитали, свуда су они нудили своју помоћ и залагали и своју снагу, само ако је требало да се покрене нека добра ствар.

Школске су градине угледна добра за сеоску омладину. Ту учитељи показују и ученицима и сељацима како треба да се обрађује земља, па да од рада буде веће добити. Није претерано, кад се каже да су школске градине од већег утицаја на подизање пољопривреде у народу него среска економска добра, што је, у осталом сасвим појмљиво, јер их има више, и што је још важније, ту учитељи уче младеж, која лакше прима,

на је и већа вероватноћа, да ће продужити да ради у животу како се у школи учила. Овога ради ваљало би најживље настати да свака школа што пре добије потребно замљиште за школску градину, како и закон тражи, а којег данас још немају све наше народне школе.

Има учитеља, који су у школским градинама подигли расаднике за америчку лозу, па и читаве винограде на америчкој подлози. Они су, на тај начин, много утицали да се почне подизати наше виноградарство које беше пропало. Учитељ у Планиници (округ тимочки) г. Марко Матејић приредио је у школском винограду и курс за калемљење винове лозе у споразуму са среским економом. На овом курсу било је више од 100 слушалаца — сељака.

Има учитеља, који су поучавали ученике и сељаке како се калемли благородно воће. Понеки су изводили ученике у околину и калемили са њима, где год су нашли какву дивљаку.

Многи су учитељи гајили свилене бубе, чували пчеле, па и у томе поучавали како своје ученике тако и одрасле. Једном речи њихов је утицај на подизању пољопривреде био велики и разноврстан.

Од значаја су по економски развитак нашега народа и Земљорадничке Задруге, које се у последње доба све више заснивају. Канцеларије су њихове по школама, а учитељи су или покретачи или главни сарадници њихови. У целој Србији нема ниједне Земљорадничке Задруге у којој учитељи нису задругари. Ну, учитељи проширују задатак Земљорадничких Задруга; они покушавају да од њих створе читаве школе за одрасле. У више места по Србији у вези са Задругама учитељи су обично у споразуму са свештеницима приређивали *вечерње курсове* на којима су претресана општа питања, којима је циљ да се грађани поуче свему добром.

Школски надзорник (са седиштем у Пожаревцу) вели да су учитељи ову установу (Земљорадничке Задруге) толико омилели сељацима, да би их било врло тешко одвратити од њих, јер су учили њихову вредност. „Свој су углед радом у томе правцу понеки учитељи толико уздигли да се њихово име с хвалом и поштовањем помиње и по другим селима“, вели исти надзорник.

Као пример шта постиже Земљорадничка Задруга у економном и моралном погледу навешћу нешто из извештаја учитеља у Стамници (окр. пожаревачки). Ево шта се тамо вели: „пре пет година основана је ова установа, која има 120 чланова.

Задругари су навикнути на сталну штедњу својих прихода. Они су за пет година, штедећи по 1—2 динара месечно, уштедили 10.000 динара. Овим су повцем дошли до јевтина кредита, јер на позајмице плаћају Задрузи само 8% год. интереса, а кад се узме у рачун да они на уштеђени новац добивају 6%, онда на позајмице плаћају стварно 2%.

интереса. Овим капиталом Задруга је помогла многе честите пољопривреднике, који су набавили велики број најбољих гвоздених плугова, плугова комбинованих (прашач-огртач), све врсте домаће стоке бољег соја, на време су снабдевени најбољим семеном за сточну и људску храну. У току прошле године Задруга је почела да набавља све предмете за животне намирнице. Она набавља со, гас, опанке, гвозђе, челик, зејтин и т. д. непосредно од државних стоваришта (со и гас) и од трговаца великопродаваца. Овим је учињено те задругари добивају све ове предмете и боље и много јефтиније него што их продају посредници по варошицама и селима. Са овим је у вези и заједничка продаја задругарских производа, која ће се ускоро отпочети.

За морално усавршавање Задруга је постигла ове успехе: удружили су се 120 људи, чију су узајамну љубав биле растуриле разне прилике. На основи сродности њихових интереса они сад удружени с успехом испуњавају Спаситељеву заповест „љуби ближњег свог као самога себе.“ Који би задругар намерно оштетио свога друга, сматра се за недостојна задругара, и такав се искључује из Задруге, што се у овом селу сматра као најстрашнија осуда. Овим људма поверено је на чување и корист око 5.000 динара, који се по књигама зове „обична“ (нестална) штедња.

За религиозно и национално васпитање Задруга је такође имала успеха: она препоручује задругарима да уредно походе цркву, она слави сваке године своју славу и приређује годишњи помен умрлим задругарима. Задругари су све бољи и свеснији Срби... Све више усвајају права српска имена... Они читају редовно лист „Земљорадничку Задругу,“ која се добива у пет примерака и „Трговински Гласник.“ Њихову општем просвећивању помаже и школска књижница... и данас је редак човек, који не зна лепо да чита и пише и да лепо говори својим матерњим српским језиком“....

Није ово једини пример благотворног утицаја Земљорадничких Задруга. Има тога пуно по целој Србији, захваљујући неуморном труду учитеља и свештеника, али ја споменух овај само стога што је ову Задругу основао учитељ, г. *Тихомир Јоковић*, који њом управља и данас као њен председник.

На више места оснивали су учитељи и певачке дружине (као у Кличевцу, Александровцу и т. д.), пољопривредне подружине (као у Бољевцу и т. д.), ђачке стрељачке дружине (као у Грошници и т. д.).

Учитељи су доста радили и као руковође по метеоролошким станицама. Од самога директора Опсерваторије чуо сам најлепше хвале и признање о раду учитеља на овом пољу. Он оцењује њихов рад, он их и упућује како да раде, и они га слушају, јер су свесни да је и овај посао од општег значаја. У току ове школске године у целој Србији било је 129 метеоролошких станица у којима су радили учитељи, од којих су 69 оцењени као одлични у овом раду њихову.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Понеки су учитељи покушали да оснују и *читаонице за народ* (у Бољевцу и др. местима). Према извештају школскога надзорника за округ чачански млади учитељ у Косовици давао је млађим људима на читање књиге из **своје књижнице**. „Показао ми је списак по коме је око 70 књига узимато на читање,“ вели надзорник.

Учитељи су описивали поједина села за Географски Завод у Великој Школи; они су прикупљали народне умотворине и т. д. и т. д.

У културном раду ван школе узеле су удела и многе учитељице, па су и оне подигле свој углед. Има случајева да су неке учитељице кренуте из неподељених школа у подељене, да би им се олакшао рад и положај у друштву. Али су грађани молили да им се такве учитељице врате, јер су задовољни њиховим радом. Да наведем неколико редова из једне такве молбе: „Г-ђица Надежда Глишићева, учитељица је две године код нас у селу Ђ..... срез и округ пажаревачки. Као учитељица служи целом селу и школи за углед, а као наставница у школи и на сирам наше деце врло је добра и вредна у раду; с нашом децом веома лепо и благо поступа тако да нами бољи учитељ или учитељица не треба.... Нђним премештајем г. министер учинио би целом селу и свој нашој деци велику жалос и неправду... Сви ђаци школе ђ..... и сви ђачки родитељи моле г. министра да нам испуни ову молбу.“ На молби су се потписали први грађани, а свакако и најстарији, судећи по правопису у молби, и г. министар им је учинио по жељи, т. ј. није им преместио њихову учитељицу, већ је остала и даље у Ђириковцу.

Имало је учитељица, које су радиле у неподељеној школи а уз то још и у продужној школи и школској градини као год и учитељи. Једна таква учитељица премештена је из неподељене у подељену школу; чим је она о томе чула, дошла је у министарство и молила да остане у својој неподељеној школи с изјавом: „ја сам у школи с успехом радила, имала сам и продужну школу, и ако ми је г. школски надзорник казао да је не морам отворати. Радила сам све као што раде и учитељи, школску сам градину плотом заградила, па сам са ђацима и обделавала је. Ђуди су у овом селу добри и мирни. Ја не волим да живим у вароши, више ми се допада у селу. Намучила сам се и напатила, па молим да останем у овом селу где сам све спремила за зиму, јер су ми сељаци дали буриће и др. те сам сместила зимницу“...

О раду оваквим вредних и честитих учитељица лепо је изнео и школски надзорник за тимочки округ. Ево како он каже: „народ у овом крају много пати од незнања и неумешности домаћица и матера. Заузимљиве и умешне учитељице не жале труда да покажу својим ученицама практично у школи како се кувају јела; упознају их са ручним женским радовима, плетењем, шивењем и ткањем; показују им како се справља сапун и перу кошуље; како треба спремати постељу и ветрити собу; како да се држи чисто посуђе и како да се спремају разне кућевне намир-

нице, и како да се врше у опште сви домаћи послови, па да се у кући види примеран ред, чистоћа, вредноћа и штедљивост“...

За похвалу је и служи на част учитељима и учитељицама овај њихов рад. **Само треба да воде рачуна да то не буде на штету школскога рада**, који је прва и најпреча дужност њихова, и који би понеки могли да занемаре. *Ја сам видео добро уређене школске градине у неких учитеља, али им рад у школи није био добар*; а видео сам да је у неких био и рад у школи и рад ван школе врло добар. Ове године оцењен је један учитељ за рад у школи *слабом оценом*; а овамо га препоручиваше министарство привреде као доброг виноградаря, да се не казни премештајем у друго место, јер је предузео неке нове експерименте са вином лозом. Други један учитељ има велике заслуге за оснивање и напредак Земљорадничке Задруге у једном селу, али зато ипак *седам година служи као учитељ и опет није добио периодску повашницу*, јер је није могао да заслужи према оценама свога рада у школи. Из овога је јасно: ко не може стићи да ради са успехом и у школи и ван школе, нека остане само при првом, и нека у школски рад заложу сву снагу и умешност своју, па ће се опет достојно одужити својој задаћи као народни учитељ. Боље је и правилније је да учитељи раде више у школи, па макар мање радили на другим пољима, него да се због недовољног рада морају и кажњавати, чега је било и на крају ове школске године.

Материјална је култура задаћа министарства привреде и његових радника.

VII

Месни и окружни школски одбори и стални школски надзор.

Месни школски одбори у доста места вршили су врло добро своју дужност. Према онима, који нису били тачни у вршењу дужности, примењиване су строго и без икаквих обзира законске мере.

Била је незгода што многи чланови школских одбора нису били подесни и довољно умешни, да би могли што боље одговорати своме задатку. Биће боље, кад у месне школске одборе буду улазили по положају и месни *свештеници*, који ће и умети и хтети да више помажу школи и учитељу, како је то предвиђено новим пројектом закона о народним школама.

Велика је махна месних школских одбора што нису умели да управљају *школским фондовима*, којих има доста у земљи, већ су фондовски новац раздали приватним лицима на зајам, па је много пропало на штету школске сиротиње. Чак и фонд школе у Коларима, који је основао пок. Илија Коларац, дошао је у питање. Преко је потребно да министарство просвете пропише општа правила за руковање фондовским новцем, као

што и закон тражи, а пре тога ваља да се прикупи новац, који је дат на зајам приватнима, да не би пропао. Министарство је и предузело нешто да ради у овом смислу.

*

Окружни школски одбори вршили су уопште тачно своје дужности, помажући морално да месни школски одбори раде како од њих закон тражи. И њима се има захвалити што се у многоме осетио напредак у подизању школских зграда и т. д. Још веће добити моћи ће се очекивати од окружних школских одбора, кад у њих уђе већи број људи, како је то по новом законском пројекту.

Велика је погрешка, коју су чинили већина окружних школских одбора, што нису прегледали школске рачуне прихода и расхода појединих школа. Има округа у којима нису прегледани школски рачуни откако је ступио у живот садашњи закон о народним школама!

*

Стални школски надзор беше предмет проучавања и критике и позваних и непозваних готово целе школске године. О њему се доста писало и говорило, а то ја схватам као знак општег интересовања за школу. Многи су се изјаснили против ове наше нове установе, и што је интересантно већина учитеља изразила се да није за стални надзор. Нема сумње да је негодовању против сталнога надзора узрок и то, ште се запазило да су понеки надзорници и грешили у свом раду. Али је моје дубоко уверење да је стални школски надзор врло потребна и корисна установа.

Нека су учитељи најидеалнији људи, нека школски одбори врше свој задатак најсавесније и најтачније, нека су школске прилике уопште идеалне, па ипак треба да буде сталног школског надзора. Несумњиво је, да је народна школа најважнија установа у свакој земљи, од које се, на првом месту, очекује да просвети народ и препороди друштво. Зато у Немаца и има изрека: „Народна је школа Велика Школа за народно просвећивање“. Држава, која озбиљно рачуна на бољу будућност, и која зато хоће из дана у дан да подиже културни развитак на виши ступањ мора имати људе, који ће сваког часа моћи дати рачуна: како је са народним просвећивањем, који ће отклањати сметње и упућивати га правим путем. То је највиши, то је идеални задатак сталнога надзора, који му је држава поставила. Држава, која се у истини стара за добро своје, за добро својих суграђана, не сме се одрећи права да води стално надзор над народним школама и кад су прилике њихове најсјајније. А по себи се разуме да школски надзорници морају бити стручни људи и одушевљени за свој посао, који ће се свом снагом својом заложити да што боље одговоре дужности, која им је поверена. Они не смеју бити

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бирократе, већ искрени пријатељи школе и учитеља, пријатељи земље и народне просвете, којој ће служити строго а правично са највећом преданошћу и љубављу.

У овој школској години надзорници су урадили доста доброга за народно просвећивање. Они би и више урадили, да су финансијске школске прилике биле срећеније, да су им школски окрузи мањи и да су, можда, умели боље. А овако, доста су утрошили времена и снаге да уреде спољну страну школа, па им је мање остало за уређивање унутрашњег школног живота. Али, ја рачунам, да је оправдана нада, да ће у будуће још више радити, па и урадити за народно просвећивање и за будућност земље и народа.

Стални је школски надзор нова установа, школски су надзорници махом нови људи, а сваки је почетак тежак.

VIII

Рад министарства просвете за народне школе.

Рад министарства просвете за напредак народних школа био је веома разноврстан, и, у главном, административан. Било је дана, кад је долазило по 100 и до 150 а каткад и преко 200 предмета дневно. Све то ваљало је свршавати што брже, да би се по могућству убрзао напредак народних школа. То је било, тако рећи, целе године, и како онда да се почне и шта од онога што је главно и што се може обележити као позитиван рад за право народно просвећивање! Па ипак било је и овога.

Госп. Љ. Ковачевић, министар, спремно је *измене и дошуне у закону о народним школама*. И неколико народних посланика спремили су предлог за измене у садашњем закону. Ну, ови пројекти нису озакоњени. Зато је доцније, 1. јуна, госп. Драгутин Стаменковић, министар, актом својим (ПБр. 5699) одредио комисију, која ће израдити цео нацрт закона о народним школама. У комисију су ушла ова лица:

Др. Војислав Бакић, проф. В. Школе, као председник, и као чланови:
 Стеван Ловчевић, начелник мин. просвете,
 Миленко Марковић, управник држав. штампарије,
 Лука Лазаревић, директор Гимн. Краља Александра,
 Јован Миодраговић, проф. Вукове Гимназије,
 Љуб. М. Протић, референт за основ. наставу,
 Сретен Нашић, управитељ В. Ж. Школе Краљице Драге,
 Др. Миливоје Јовановић, проф. Вукове Гимназије,
 Светислав Максимовић, проф. Гимн. Краља Александра, и
 Др. Стеван Окановић, проф. Гимн. Кнеза Милоша Великог.

Одређена комисија израдила је законски пројекат и већ га предала г. министру заједно са једним спроводним писмом и записником комисијскога рада.

Од важнијих ствари за народне школе и учитеље урађено је још и ово у овој години:

1. Наређено је да се у окружне школске буџете унесе позиција за заступнике оболелих учитеља. Нашло се да је право, да учитељ има целу плату, кад оболу у служби, и да не плаћа заступника из своје плате, а он да се мучи и злопати (распис од 1 новембра 1901. године ПБр. 14.145).

2. Наређено је да се учитељима уредно издаје накнада на име стана и огрева крајем сваког месеца, и да им се, на првом месту, одатле наплаћује порез (распис од 24. дец. 1901. год. ПБр. 15216).

3. Испословано је те је г. министар финансија издао наредбу да општински судови издају учитељима плату у самој општинској судници, и да се учитељске платне признанице предају пореским одељцима као готов новац. Овим се хтело да учитељи уредно примају плату, да не дангубе од школе и да се не излажу трошку, идући у варош по плату (распис од 17. јануара 1902. год. ПБр. 580 и од 2. априла ПБр. 3281.)

4. Издата је наредба о прегледу школских рачуна за све време откад је закон о народним школама, који сада вреди, да би се могле предузети мере против оних, који нису правилно руковали школским новцем (распис од 1. марта 1902. год. ПБр. 2479).

5. Наређено је да се оцене учитељског рада и успеха ученичког саопште свима учитељима *поверљивим путем*, да се не би учитељи излагали непотребном трошку, да сазнаду оцене (распис од 4. јула 1902 год. ПБр. 7188).

6. Објашњено је како да се постављају управитељи у духу закона и да се у томе не дешавају понеке грешке као до сад (распис од 9. јула ПБр. 7447).

7. Издата је наредба да набавку књига за поклањање ученицима о испиту врше школски одбори у споразуму са учитељима, како се не би и у будуће јављале оптужбе појединих школских надзорника, који су раније сами куповали књиге за ову сврху (распис од 15. маја 1902 год. ПБр. 4078).

8. Прикупљена су мишљења школских надзорника и учитеља о уређењу продужних школа, о чему је вођен разговор на окружним учитељским већима у целој Србији (распис од 1 јануара 1902 г. ПБр. 174).

9. Расписан је стечај за израду буквара за I разред народних школа (акт од 29. априла о. г. ПБр. 4389).

10. Издата је наредба о вршењу хришћанских обреда уз часни пост у народним школама (распис од 18. маја о. г. ПБр. 5193).

11. Препоручено је школским надзорницима да стану на пут, у колико год више могу, да се у народу не шире неморални списи и скаредне слике (распис од 3. јуна о. г. ПБр. 6368).

12. Објављене су измене и допуне у закону о уређењу учитељских школа од 5. октобра 1870. год. и 7. фебруара 1896. год., које је Народно Представништво решило и Њег. Величанство Краљ потписао.

IX

Учитељске школе

Учитељске школе спремају учитеље и учитељице за народне школе, стога и чине нераздвојну целину са народним школама. Од напретка њихова много зависи какво ће бити народно просвећивање.

Ми данас имамо три учитељске школе, које се у понечем и разликују својим уређењем. У све три се примају ученици односно ученице кад сврше четири разреда средње школе, и онда уче у њима четири године. То им је заједничко. Ну, различити су им наставни планови и програми, а то не би требало да буде, кад им је један исти задатак. У најкраћем року морају се написати стални планови и програми, по којима ће се радити у све три учитељске школе. То је за сад прва ствар, која се има расправити.

Одмах за овим, па можда и пре, ваља се подједнако постарати за све сиротне ученике и ученице у овим школама, да би могли боље живети и на тај начин што више посветити се спреми за потоњи учитељски рад.

У Јагодинској учитељској школи сви ученици живе заједно у самом заводу, имају добру негу, добру храну, одело, стан и све остале животне и школске потребе. За ову школу држава чини све што се може и што треба да се чини. Није тако са учитељским школама у Алексинцу и Београду. У Београду сиротне ученице имају или врло мало благодетељање или га и немају никако, па се муче, послужујући по туђим кућама, и живе врло оскудно. Храна им је недовољна, са оделом се натеже као и са добрим станом и школским потребама. У Алексинцу је као и у Београду. Да је ова школа у већој вароши, ученици би могли понешто и зарадити, дајући приватне часове, али овде немају прилике да добију и најмању приватну зараду. У Београду би ученице могле наћи и приватне зараде сем послуживања, али то је за њих врло тешко, јер приватне часове дају овде и они, који не би требали да то чине бар из сажаљења према сиромашним и ученицима и овим ученицама.

Прека је потреба, дакле, да се удеси да ученице учитељске школе живе заједно у самој школи као и ученици у Јагодини, а исто тако и ученици у Алексинцу. Другим речма: држава треба да троши и на ове две учитељске школе колико и за ону у Јагодини.

Ако би се уредило да и ученици учитељске школе у Алексинцу живе у самој школи, онда би ова школа могла и даље остати у овој вароши. Неће ли се то, онда се безусловно мора преместити у Ниш или још боље у Београд, где ће ученици моћи понешто и приватно да за-

раде, а уз то треба да се повиси ученичко благодјејање, које не треба да је мање од четрдесет динара месечно. У овоме случају јављаће се више ученика у учитељске школе, што је нама врло потребно, јер још непрестано имамо мало учитеља.

На послетку, *пошто се број ученика у народним школама нагло увећава и све више се отварају нова одељења, а и број школских зграда из године у годину све је већи,* — ваља што пре отворити бар још једну учитељску школу.

X

Преглед новчаних издатака намењених на учитељске плате и за издржавање народних школа за 1902. годину.

Школски су буџети били тројаки :

1. *окружни*, из којих се плаћају учитељи и учитељице са села. Из ових се буџета дају и повишице плата учитељских, даје се помоћ сиротним школским општинама за подизање школских зграда, плаћају се канцеларијски трошкови школских надзорника и т. д.

2. *градски школски буџети*. Вароши, у којима су председници општинских судова постављани Краљевим указом, имале су своје засебне буџете, из којих су давале плате и повишице учитељима и издржаване школе тих вароши;

3. *месни школски буџети* сваке сеоске школе. У овим су буџетима предвиђане потребне суме за издржавање дотичних школа.

Ја сам прикупио податке, из којих се види, колико се свега новца наменило у целој Србији које на плате наставника које за издржавање народних школа. Треба да се зна и ово, јер су то материјалне жртве, које народ чини за просвећивање своје омладине.

Учитељи по грађанским школама и учитељице девојачких школа добивају плату из државнога буџета, а саме ове школе издржавају школске општине из својих школских буџета.

1. *Окружни и градски школски буџети*

СВЕГА :

(1).	1. Београдски округ	173.590.—	дин.
	2. Београд	259.100.—	"
		<hr/>	
		432.690.—	
(2).	3. Ваљевски округ	96.000.—	"
	4. Ваљево	24.730.—	"
	5. Обреновац	13.816.—	"
		<hr/>	
		134.546.—	

СВЕГА :

(3).	6. Брањски округ	96.668.12	дин.
	7. Брање	47.901.—	"
	8. Власотинци	12.990.—	"
	9. Лесковац	47.950.28	"
			205.509.40
(4).	10. Крагујевачки окр.	146.220.—	"
	11. Аранђеловац	7.370.—	"
	12. Крагујевац	48.650.—	"
			202.240.—
(5).	13. Крајински округ	169.720.—	"
	14. Кладово	12.649.—	"
	15. Неготин	18.790.—	"
			201.159.—
(6).	16. Крушевачки округ	150.048.—	"
	17. Крушевац	30.505.—	"
			180.553.—
(7).	18. Моравски округ	153.420.—	"
	19. Јагодина	17.272.—	"
	20. Параћин	19.066.—	"
	21. Свилајинац	17.485.—	"
	22. Ћуприја	13.575.—	"
			220.818.—
(8).	23. Нишки округ	84.620.—	"
	24. Алексинац	29.000.—	"
	25. Ниш	77.380.—	"
	26. Соко Бања	8.428.50	"
			199.428.50
(9).	27. Пиротски округ	79.100.—	"
	28. Пирот	32.380.—	"
			111.480.—
(10).	29. Подрински округ	182.562.69	"
	30. Лозница	12.037.—	"
	31. Шабац	41.000.—	"
			235.599.69
(11).	32. Пожаревачки окр.	282.593.54	"
	33. Вел. Градиште	13.790.—	"
	34. Пожаревац	37.079.—	"
			333.462.54

СВЕГА :

(12).	35. Руднички округ	155.875.—	дин.
	(са садаш. чачанским)		
	36. Гор. Милановац	9.596.15	"
	37. Краљево	14.250.—	"
	38. Чачак	16.000.—	"
		<hr/>	
		195.721.15	
(13).	39. Смедеревски округ	114.032.82	"
	40. Паланка	12.530.—	"
	41. Смедерево	21.241.—	"
		<hr/>	
		147.803.82	
(14).	42. Тимочки округ	173.660.40	"
	43. Зајечар	24.700.—	"
	44. Књажевац	17.838.—	"
		<hr/>	
		216.198.40	
(15).	45. Топлички округ	67.760.—	"
	46. Прокупље	21.150.—	"
		<hr/>	
		88.910.—	
(16).	47. Ужички округ	91.421.—	"
	48. Ужице	21.418.40	"
		<hr/>	
		112.839.40	
		3,218.958.90	

2. Укупне суме месних школских буџета по окрузима.

1.	Београдски округ	149.116.95	динара
2.	Ваљевски	73.757.94	"
3.	Врањски	94.425.70	"
4.	Крагујевачки	176.147.40	"
5.	Крајински	168.999.—	"
6.	Крушевачки	112.573.30	"
7.	Моравски	124.205.33	"
8.	Нишки	81.000.—	"
9.	Пиротски	98.174.—	"
10.	Подрински	116.329.22	"
11.	Пожаревачки	148.754.—	"
12.	Руднички	128.064.45	"
13.	Смедеревски	77.607.—	"
14.	Тимочки	101.707.61	"
15.	Топлички	38.558.—	"
16.	Ужички	57.957.—	"
		<hr/>	
		1,747.376.90	

Укупан збир окружних, градских и месних школских буџета :

4,966.335.80 динара

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

XI

Статистика школа, наставника и ученика на крају
школске 1901—2. године.

1. Грађанске школе

БРОЈ	ШКОЛЕ	РАЗРЕДИ И БРОЈ УЧЕНИКА			СВЕГА УЧЕНИКА	БРОЈ НАСТАВНИКА
		I	II	III		
1.	Београд	75	49	33	157	15
2.	Горњи Милановац	23	13	12	48	4
3.	Јагодина	4	8	—	12	4
4.	Књажевац	5	5	—	10	3
5.	Крагујевац	22	19	—	41	3
6.	Краљево	18	8	7	33	4
7.	Крушевац	8	—	—	8	2
8.	Лесковац	23	10	—	33	4
9.	Лозница	2	7	—	9	2
10.	Ниш	25	9	13	47	5
11.	Обреновац	16	12	10	38	3
12.	Паланка	11	14	—	25	2
13.	Параћин	16	13	5	34	3
14.	Прокупље	16	10	9	35	4
15.	Пирот	29	27	—	56	3
16.	Свилајинац	20	14	15	49	4
17.	Ужице	15	9	8	32	4
		328	227	112	667	69

2. Девојачке школе

БРОЈ	ШКОЛЕ	РАЗРЕДИ И БРОЈ УЧЕНИЦА			СВЕГА УЧЕНИЦА	БРОЈ НАСТАВНИЦА И НАСТАВНИКА
		I	II	III		
1.	Ваљево	14	10	16	40	5
2.	Врање	19	—	—	19	2
3.	Зајечар	10	6	7	23	6
4.	Неготин	9	7	10	26	5
5.	Ниш	21	13	11	45	6
6.	Пирот	8	8	—	16	2
7.	Пожаревац	18	15	13	46	9
8.	Шабац	13	11	10	34	5
		112	70	67	249	40

3. Основне школе

БРОЈ	ШКОЛСКИ ОКРУЗИ	БРОЈ ШКОЛА		БРОЈ НАСТАВНИКА		БРОЈ УЧЕНИКА ПО ШКОЛАМА У							
		МУШК.	ЖЕНСК.	МУШК.	ЖЕНСК.	I РАЗРЕДУ		II РАЗРЕДУ		III РАЗРЕДУ		IV РАЗРЕДУ	
						уче- ници	уче- нице	уче- ници	уче- нице	уче- ници	уче- нице	уче- ници	уче- нице
1.	Београд	9	8	21	49	607	507	454	408	402	300	372	290
2.	Београдски округ	76	1	71	49	1704	21	1307	14	1297	19	1090	10
3.	Ваљевски »	51	3	53	36	1103	86	975	86	1040	72	882	58
4.	Врањски »	51	4	71	44	1142	266	1025	232	845	130	723	123
5.	Крагујевачки »	75	7	85	54	1583	163	1356	147	1363	114	1185	140
6.	Крајински »	70	40	88	63	2215	1337	1028	696	903	499	740	259
7.	Крушевачки »	50	5	62	50	1540	109	1334	64	1177	59	993	58
8.	Моравски (Буприја)	35	7	41	36	947	276	719	179	649	173	602	106
9.	Моравски (Јагодина)	36	1	43	33	954	48	853	37	876	36	756	31
10.	Нишки округ	53	4	65	53	1340	238	1185	212	1078	192	997	169
11.	Пиротски »	38	3	40	16	763	131	804	93	717	64	696	68
12.	Подрински	83	5	90	59	2101	127	851	108	742	99	1497	64
13.	Пожаревачки (Пожа- ревац)	52	16	61	59	1559	590	1160	346	953	211	899	161
14.	Пожаревачки (Велико Градиште)	62	10	69	52	1646	129	748	57	526	41	567	30
15.	Руднички (Гор. Ми- лановац)	32	1	37	25	941	26	741	16	684	16	549	16
16.	Руднички (Чачак)	36	3	41	16	869	81	686	60	574	54	535	55
17.	Смедервски	46	6	51	70	1560	344	1275	295	1207	290	988	106
18.	Тимочки	60	34	88	70	1872	980	1279	576	1230	475	1013	313
19.	Топлички	22	2	28	9	513	76	441	76	394	54	353	44
20.	Ужички	35	1	46	21	768	50	726	37	682	43	446	38
	Свега	972	161	1151	864	25727	5585	18952	3739	17339	2941	15883	2139
		1.133		2.015 ¹⁾		31.312		22.691		20.280		18.042	
								102.325					

На крају, после свега напред изложенога вреди израчунати :

1. Колико је просечно било ученика у једној школи?
  2. " " " " ученица " " " ?
  3. " " " " учио ученика један учитељ?
  4. " " " " учила ученица једна учитељица?
  5. " " " " долазило ђака на једног наставника?
  6. " " " " било ученика у појединим окрузима?
  7. " " " " ученица " " " ?
  8. Колико просечно стаје школовање једног ђака у појединим школ-
ским окрузима?
  9. Колико просечно стаје школовање једног ђака у целој земљи?
- и д. т.

¹⁾ *Напомена.* У основним школама радило је 2015, а у грађанским и девојачким школама 109 учитеља и учитељица. Кад је раније срачунат број учитеља и учитељица у народним школама по њиховим квалификацијама, нису узети у рачун хонорарни учитељи за ручни рад и средњешколски наставници, који су радили у грађанским и девојачким школама или као стални или као хонорарни а који су са факултетском сиремом; ових је наставника било свега 23.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ОДНОШАЈ ДРЖАВЕ ПРЕМА ЦРКВИ У ВИЗАНТИЈИ

од

д-ра Хајнриха Гелцера

ПРЕВЕО Ј. Р.

(СВРШЕТАК)

У источном Риму беше дакле идеја слободне цркве подлегла. Царево врховно право надзора и у црквеним стварима беше не само усвојено, него се у идућим столећима у опће старало да је то право потпуно оправдано. И на томе становишту се напоскон застало, а даљег развоја у схватању не беше. Схватање ово толико је јако, да се опажа да је само цар у црквено правном погледу онај који продукује. „Царско законодавство потписуло је у назад црквено“¹⁾. За ово је довољно бацити латиничан поглед на повеле царава после Јустинијана. Пре њега законодавна радња Лава философа (886—911) бави се врло много црквеним питањима. Тако дозвољава она епископском кандидату, који има закониту децу, да може постићи епископско достојанство, само ако се одликује врлином. Она наређује коме је дозвољено држати приватне Божје службе, доноси наредбе о секуларизацији клирика, не дозвољава да се личности посвећују за ипођакона испод 25 година итд. Убројимо ли ове и сличне наредбе у делокруг царава права надзора над црквом, то има још и других наредба које са свим прелазе у *spiritualia*. Така је напр. наредба Лавова, којом се уклањањем једнога канона квинисекстума, дозвољава, да се у свакој цркви може извршити крштење²⁾; одређују се шта више свечани дани³⁾ „за угледна Божја светила и говорнице у цркви“ а наиме за Атанасија, Василија, оба Григорија и Епифанија. Овим је дакле, и ако у скромном обиму, поново оживео Јустинијанов цезаропализам. Но и цар Лав осетио је да не може према цркви извести све што је намеравао. Одлучни патријарх Николај Мистикос пре се дао свргнути с престола, него што је хтео признати четврти брак цара Лава. Рим пак, који се тада налазио у врло јадном положају, беше већ скоро готов да изда тражену диспензацију.

Истина, да римска црква у овом питању дисциплине не беше толико ригорозна колико источна, а питање ово управо и не беше баш најзгодније, у коме би се огледао углед примата. После смрти цара Лава тријумфовао је патријарх Николај, а његови назори беху примљени 920.

¹⁾ Hergenröther. Photius 1, 303.

²⁾ Ове одредбе могу се најлакше наћи код С. Е. Zachariae, *Ius Graeco-Romanum* III. Ова наредба је на стр. 87.

³⁾ На спом. месту стр. 184.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

на синоду и израдом *tomus unionis* проглашени као пуноважни за грчку цркву. Ово беше последња али значајна победа цркве над државом¹⁾.

И наследници Лава придржавали се његова правца, пазећи бодро да се ни најмање не окрњи њихово право надзора над црквом. Год. 964. забранио је цар Нићифор Фока заснивање нових манастира и прибежишта за старе, а сем тога строго запрети свако даље нагомилавање иметка црквених богомоља. А при томе беше исти тај Нићифор пола монах и строги аскет, који је врло живе везе одржавао са атонским монасима, чији је значај од тога доба почео да расте. Но у великим манастирским добрима гледаше цар из економних разлога велику опасност по државу. „Када видим да су они, који се заветовали да ће живети анђелским образом, изневерили овај завет и да противно раде духовној одећи, то не знам да ли да такав поступак назовем комедијом, која води поруглу имена Христова. Како овај удни посед непокретности и земаља тражи много труда и бриге ради његова управљања, а то опет не одговара прописима апостолским и св. Отаца, то је онда јасно, да се ово не слаже са скромним животом и простотом, него води телесном угађању, када се духовни оци одају луксузу.“ Ова дуга царева објава, која изгледа као каква проповед, наређује даље, да ови смерни, надахнути духом милосрђа, своја добра распродају и међу ниште да поделе. Осим тога наређује да се од сада манастири имају подизати у пустињама, а не посред плодних поља, и то тако, да је њихов обим уједно и граница њихова поседа²⁾. Разуме се да клир није лака срца могао примити ове наредбе. Стога и видимо да његов други наследник Василије II. иначе енергичан владар који не имајаше много обзира, повлачи 988. овај закон Нићифора: „пошто је оп корен и узрок садашњих смутњи, општега нереда и револуције у држави, и пошто он даље не само да је издан да би поништио и подсмеху изложио цркве и богомоље, него и самога Бога. Да је то тако доказују саме чињенице, јер од како је тај закон ступио у живот, ништа нам у читавом нашем животу није од руке полазило, него напротив несрећа нас је гонила у свакоме облику“³⁾. Овим је дато врло значајно признање од саме државе, да и она у одношају према цркви не сме прекорачити извесне границе. И сувише је смело када се тврди, да је цезаропализам потпуно корумпирао епископат и да је зависност епископа од митрополита и митрополита од патријараха била потпуно ропска. Довољно је напоменути да су епископи тако теолошки заинтересованом цару Алексију Комнину смели опонирати и у питањима такве врсте,

1) Све ово не сметаше ни најмање да су руски прелати после кратког оклевања дозволили Ивану Грозном четврти брак. Та они знајаху добро, да је тиран врло издашан био у дељењу мученичких круна.

2) На спом. месту стр. 293 и даље.

3) На спом. месту стр. 303.

која су спадала у царску домену. Такво на пр. питање беше, ко има право да подиже архиепископије и епископије на степен митрополија. Они захтеваху да се један пут стане на пут „неразборитим захтевима.“ И цар се напосле обвезује да ни једну цркву неће подићи на степен митрополије изузев четири услова: 1) ако владајући цар, без утицаја околине, има ову намеру, 2) ако владар хоће дотични град да одликује, 3) ако он неку особиту наклоност има према дотичној катедралној цркви, 4) ако дотични првосвештеник ради свога примернога живота треба да буде награђен. Овде се сасма јасно показала лукаштина Комнина. Он је споља пустио свештеничким сталежу, али је ипак све задржао у својим рукама. Јер шта има да значи она клаузула; „патријарх има предлог према канонима да оцени и да декрет уведе само у кодекс патријарашки, када је цар „добар разлог поднео за одликовање неке цркве“¹⁾. Наравно да се с друге стране на *ordo thronorum* кроз сва времена друкчије гледало него на праву царску привилегију. Својом наредбом *ὑποτύποις* први је Лав Мудри утврдио ред седишта прелата, а ревидирао ју је Алексије I. Сасма пак ново уређење донео је Андроник Палеолог. У оно време када се на западу водила очајна борба између *imperium*-а и *sacerdotium*-а и ова последња однела победу, на истоку се били утврдили сасма противни назори, који тако и даље остадоше. Каноничка ручна књига прелата *βασιλικὴ τῶν ἀρχιερέων*, употребљавана у XVII веку, вели за овај црквени поредак Андроника Палеолога: „Цар Андроник Палеолог почаствовао је неке митрополите, узвисивши их са нижих места на виша, а неке опет високе по рангу снизио је, јер је за то као цар имао потпуна права и власти (*ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὡς βασιλεύς*).“

У расправљању одношаја између државе и цркве веома је неблагодаран посао расправљати како је поступано са дисидентима. Већ од искони владао је принцип да су вера и грађанство идентични појмови, а с тиме је уједно била искључена толеранција поганика и поклоника друге које вере. Византијски цареви (*εὐσεβέστατοι καὶ φιλόχοριστοι βασιλεῖς*) беху опет у том погледу врло ревниосни. Отуда по државу беше потреба да обраћа у своју веру, а где ово није полазило за руком, то се иноверци официјално запостављали и потискивали. На тај начин изгубљене беху Сирија и Египат, а њихово монофизитско становништво радије се покоравало Арапима, него што би подносило наређења римске владе и њене државне цркве²⁾. Видели смо већ, да су цареви, непријатељи икона, били врло толерантни према многобројним „отпадницима“ у источној Малој Азији. Наравно да овај поступак није потицао из мотива трпељивости,

¹⁾ На спом. месту стр. 368.

²⁾ Вархембрус сувоиарно прича да су Сирци арапско ропство држали за срећу, *quod erepti fuerimus a crudelitate Graecorum et ab amaro eorum in nos odio*. *Hist. eccl.* 1,274.

која се код ових владалаца врло ретко опажа, него из политичких разлога. Што је војска била непријатељски расположена према иконама, тумачи се очевидно тиме што су најбоље регimente, као на пр. јерменска тема, састављене биле из хетеродоксних граничара. Јермени и Павликијани у византијској војсци, одговарају у неку руку Козацима, који се придржавали раскола. Онај војни устанак 794 у *Ἰέρμει Ἀρμενιάκων* могуће да је потекао из верских разлога. Тиме би се онда дало и растумачити учашће епископа из Синопе, по свој прилици фанатичког непријатеља икона, и онда нам је и појмљиво што је ортодоксна владавина са овим помазаником поступила као и са осталим незадовољницима¹⁾.

Од особите важности су искази савременика Теофана. Монашка историографија врло неповољно суди о цару Нићифору (802—811) стога, што је енергично настојао да сачува држави врховно право надзора над црквом и стога што је врло бодро мотрио на приходе државне благајне. Но будући да је у верском погледу заступао гледиште монаха, то се нису баш хватали одлучно да му изнесу слабе стране. Једино му се пребацује да је штитио Павликијане и Атингане²⁾. Цар је из особитих политичких обзира поступао благо и попустљиво са овим извршним ратничким народом анатолске и јерменске теме. Његов исто тако побожни али ограничени наследник Михаил Рангабе (811—813) хтео је „испуњен љубављу према Богу а по наговору Нићифора пресветога патријарха и осталих побожних“ приредити Павликијанима и Атинганима крваву инквизицију, али неки зломислећи саветници одвратише га од тога³⁾. Но крај свега изрече побожни цар Михаило над приличним бројем смртну пресуду. Тај поступак и тумачи нам касније проглашење Лава Јерменина за цара. И када у рату са Бугарима поче несрећа да прати царску војску на сваком кораку, стадоше присталице различитих секта да нападају и руже неспособне царе, тражећи да се врне назад на престо славни победилац Бугара, Константин⁴⁾. Том приликом казује се да су особито били огорчени војници јерменске и кападокијске теме⁵⁾; свакако да ови беху иноверци. Подизање Лава Јерменина на престо и тридесетогодишња владавина непријатеља икона која је за тим наступила, беше дакле само последица Михаилове нетолеранције. Но изгледа да ортодоксија, која је за тим добила превагу, није у овом погледу и опет никакве поуке извукла. Побожна Теодора отворила је одмах религиозну војну против Павликијана а ту војну после 30 година завршио је Василије I. у потоцима крви⁶⁾.

¹⁾ Теофан 468, 23 и даље.

²⁾ Теофан 488, 22 и даље.

³⁾ Теофан 495, 1 и даље.

⁴⁾ Теофан 496, 9 и даље.

⁵⁾ Теофан 500, 13.

⁶⁾ Савременици су жестоко осудили овакав безуман поступак ове фанатичне жене. "Ὁ καὶ πολλῶν κακῶν τὴν ἡμετέραν ἐπέπλησεν. Theophan cont. 165, 15.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У десетом веку пак јаче беху прилике од дотадашње православне верске искључивости. Римска владавина распростра се била поново до Мелитене и преко Еуфрата и Сирије. Услед тога паде у руке Ромеја читава арапска војна граница. Од Мелитене па до Тарсоса пружао се читав низ тврђава и тврђавица, које сачињаваху засебни управни округ, назван el Argvássim „браниоци“¹⁾. Наравно да ова крајина беше слабо насељена. „Пусти ненасељени беху равине Ликандос и такозвани Цамандос и погранични делови јерменске покрајине“²⁾.

Влада је покушавала сада са великом марљивошћу да ове крајеве подигне у економном погледу, те је у ту сврху населила онде јеретичне али вредне и марљиве колонисте. Како се овај територијум одликовао особитим пашњацима, то беху насељени онде многобројни Јермени већ под Лавом Философом (886—911)³⁾. Пошто беше освојена Сирија, гледао је Нићифор Фока (968) да поново насели потпуно руинирану и празну провинцију Мелитене. Он позва тадашњег јаковитског патријарха Сираца, Мар Јована (965—985), да са својим Сирцима насели Мелитене, Ханзит и Клисур⁴⁾. И већ у то доба јављају се духовни поглавари као политичке вође својих једноверника и кинационалаца, као што то и данас опажамо на Оријенту. Цар обећа свечано да ће поштедети нове насељенике са халкидонским непријатностима. И у покрајини збиља нагло пође све у напред. Патријарх се настани у новооснованом манастиру Бариду, а у дистрикту Мелитенском, насељеном сиреким придошлицама, стадоше се подизати многобројне цркве и манастири. Но међу тим грчки клир не мироваше све дотле, док не довуче патријарха и неколико епископа на духовни суд у Цариград, те их мало кашње ставише у притвор. Али они беху под Нићифоровим наследником, Јованом Цимисхисом (969 до 976) одмах пуштени на слободу, те у главном опет доби превагу слобода вероисповести⁵⁾. Но свештенство поквари и опет оно, што је влада тако лепо удесила. Нићифор, ортодоксни митрополит из Мелитене, беше са царем Романом Аргиром (1028—1034) пријатељ из младости. Његовим настојањем би покренута нова духовна истрага. При тој истрази, која се опет одржала у престоници, поступало се веома сурово. Православни епископи нису ни најмање зазирали од фактично суровог поступања са Монофизитима. Лајци пак држаху се друкчије. „Многе од грчких

¹⁾ A. Müller, Der Islam 1, 488.

²⁾ Const. Porph. de them. 32, 17.

³⁾ Const. Porph. de them. 33, 16.

⁴⁾ Τὸ δὲ Χατζίτ καὶ ἡ Ῥομανόπολις κλεισθεῖρα τῶν Μελιτηνιατῶν ἐπὶ ῥχον. Const. Porph. de admin. 226, 5.

⁵⁾ Barhebr. hist. eccl. стр. 412 и даље. Наравно да се сада монофизитски епископи у арапској држави сматрали за политички сумњиве, пошто њихов патријарх живи у римској држави и пошто је пријатељ Римљана.* Упор. интересно расправљање код Бархобреуса hist. eccl. 3, 274.

великаша беше ово јако узбудило, и они, жалашћу испуњени, пролише сузе, излазећи са речима, пуним прекора¹⁾. Другим држањем у затвору покушавало се наине да се скрха отпорна снага у епископа, и неки збиља, после дугог мучења, признаше ортодоксно исповедање вере. Последица овога поступања беше, да се Мар Дионизије (1034—1049) повукао у Амиду, на арапску територију. Од Мусломана могла се очекивати пре сразмерно већа толеранција него од православног цара и његова ратоборна патријарха.

Слични беху одношаји и Јермена који беху од већега значаја него Сирци, јер многа грађанска и војна звања, а међу њима некоја од огромна утицаја, беху понуњена Јерменима, а сем тога у источним провинцијама беху Јермени између осталих народа у врло јаком броју заступљени. Пада у очи да јерменски хроничари суде о Нићифору Фоки ванредно повољно, а о Јовану Цимисхису, који и сам потиче из Јерменске, веома неповољно. Свакако да је одношај оба владара према Јерменима у држави био као и према Сирцима, само обрнуто. Дотадашње независне јерменске државе анектирао је Василије Бугароубица (976—1025) год. 1021 и 1025, што напокон потпуно доврши Константин Мономах (1042 до 1054). Василије, и ако суров војник, беше једини од византијских царева који је свесно изводио толеранцију као владавински принцип. Природно је да су Грци исто толико мрзили православне Бугаре колико и јеретичке Сирце и Јермене, само што у овој прилици национална мржња није могла добити толико прилике да се истакне колико онде, где се опајале разлике у символу вере. Но мудри цар Василије, покоривши 1018. бугарску државу, завео је само персоналну унију. Дотадашњу домаћу управу остави на миру, а исто тако Охридска црква задржала је и на даље своју автономију, а на њено чело беше постављен за архиепископа Словен. Овако исто поступаше цар и са својим новим јерменским поданицима, те стога и беше код ових јако омиљен. Историчар велича његову благост и његова добротинства, указана сиротама и заробљеницима²⁾; обраћа нам пажњу дакле на црте које не опајамо у грчким делима где је говор о цареву карактеру. Своју силну љубав према Јерменима показао је цар и на самртничкој постели, издавши своме брату и наследнику специјалну наредбу. „И ради земље Јерменске наложи му он одлучно, да с овим народом очински поступа. Исто тако препоручи он њему синове Сенкерима и све кнежеве из куће Хајки. Он му даље заповеди, да у свако доба буде пријатељски расположен према онима, који пристају уз Христову веру. Василије владаше 28 година над Ромејима, а живот је водио светачки и непорочан, преставивши се у доброј вери на Исуса Христа и покопаше га код осталих светих царева блажене успомене.“³⁾ Као што

¹⁾ На спом. месту стр. 428.

²⁾ Mattheos Urbaci I, 18. стр. 36. Издање Јерузалема.

³⁾ На спом. месту I. 38. стр. 61.

се види Василије беше код Јермена особито популаран ради своје толеранције. Јерменски принчеви, синови Сенекерима од Васпуракана, отидоше у Цариград и узвикнуше крај Василијева гроба: „Ти си нас довео у земљу Римљана и гле, они нам прете смрћу. О оче наш, дај нам правде против ових наших противника!“ Ово беше од грдна утиска по цара Михаила, и денунцијације престадоше¹⁾. Но за мало па опет започе потрзање и узнемиривање. 1050 позва цар Константин Католикоса Петра у престоницу. Овај дође са многобројном и сјајном пратњом и би примљен са поштом која одговараше његову рангу. Но њега не пустише натраг у Јерменску, него га примораше да столује у Себастеји као и сиреки патријарх Мелитене. За то време организована беше у Јерменској јака ортодоксна јерархија са митрополијом у Келцене и 21 епископијом, од којих се многе настанише у јерменским манастирима. Но тешко да су ови ортодоксни пастири могли око себе прикупити многобројно стадо. Главна сврха беше да се окупирају јерменска црквена добра. Очеvidно да одношаји беху слични одношајима католичког епископата под латинским царевима и англиканских епископа у Ирској. Разуме се да је овај поступак морао довести до запетих одношаја између Грка и Јермена.

Када је за владе Константина Дуке (1059—1067) умро Католикос Тер Петрос (1062), употребио се тај моменат за енергичније делање против Јермена како би се привели Унији. Ради тога узаптите у Цариграду његова наследника Тер Хачика и више епископа²⁾, те Католикоса подвргоше жестоком мучењу³⁾. Године 1065. састаше се цар и патријарх са својим клирицима и дворјанима „у кужној и нечистој намери“ да веру светога просветитеља замене својим збрканим и непотпуним веровањем⁴⁾. У Цариград дође више принчева и научника, а придобио се и један послушни јерменски богослов Јаков Санахнеци за израду формуле за унију, која би депонована у цркви св. Софије. „Али Гагик, краљ од Ани, долете као орао у Цариград.“ И када му на његов захтев поднесе формулу за унију, он је раздера а несретног богослова нападе са речима: „Како си се смео усудити, да овако што учиниш, и да се упустиш у такво бенетање као свештеник.“ За тим се обрну ка цару са овако охолом речима: „Гле! ја сам краљ, потомак јерменских краљева, а читава Јерменска слуша моје заповести. Ја добро познајем Стари и Нови Завет, и читава Јерменска може посведочити да ме стављају у један ред са вардапетима (богословима). И гле! ја ћу сада пред Римљанима говорити о вери јерменске народности.“⁵⁾ И збиља, овај чудновати владалац написа дугу догматичку расправу, коју нам хроничари сачуваше,

1) На спом. месту I, 55 стр. 97.

2) На спом. месту I, 85 стр. 165.

3) На спом. месту I, 89 стр. 183.

4) На спом. месту I, 93 стр. 191.

5) Matthëos Urhaci I, 93. Стр. 195.

и предаде је цару и патријарху¹⁾. Наравно да је Дука из политичких разлога његов говор признао као ортодоксан, и тако дакле енергијом Гагика преста узнемиравање Јермена. Што се тиче ових јерменских кнежева, беху они неукротими и непослушни поданици. Особито огледа се ово из извештаја о Гагикову повратку²⁾. „И тада се уклони Гагик испред царског лица, те се са великом поштом врне у своју отаџбину. Краљ Гагик стигне у Кесарију, град Гамира (Кападоџана) и како беше љутит на Грке, изли сву своју срџбу на митрополита Кесарије, Марка, јер овај беше затуцани шизматик, страшни и нечисти хулник и јеретик.“ Главни је грех Марков, што је своме псету дао име Армен. Приликом ручка даде Гагик свезати митрополита, погубивши га за тим на сраман начин, а његова добра и стан опљачкаше Гагикови војници. Грци се тужили да Јермени према њима много нечовечије поступају него Турци, те то и даде повода Роману Дијогену да се пре несретнога похода, 1071, против Селџука зарече: „При повратку из боја са Персијанцима уништићу веру јерменску.“³⁾

Национално и религиозно огорчење између ова два народа беше толико велико, тако да се није могао за дуго времена одржати принцип толеранције, који су прокламовали били неколико знаменитих владалаца. Када су Селџуци победоносно провалили у државу, читаво религиозно питање поста за источну римску државу беспредметно, јер том приликом беху од државе дефинитивно откинути они државни делови, које насељаваху Сирци и Јермени.

Ваља нам се још обазрети на положај нехришћанских религија у источној римској држави. Не ћемо на овоме месту расправљати о погаништву, које већ од времена Теодосија Великога не беше правно признато, али ипак зато показиваше оно још за читава два века трагове своје животне снаге. Но занимљиво је држање владе према Јеврејима. О гоњењу Јевреја имамо вести тек из времена цара Ираклија. Када су 614. Персијанци освојили Јерусалим па том приликом однели собом и крет на коме је Христос био разапет, завлада читавим Хришћанством велико узбуђење. Према савременим белешкама излази да су Јевреји предали град Персијанцима. Поводом тим, вели се даље, позвао је Ираклије доцније остале хришћанске кнежеве, а поглавито франачког краља Дагоберта, да насилно Јевреје покрсте. Да је на Западу до тога збиља дошло, извештавају хроничари⁴⁾, но, напомињемо да грчки хроничари ништа не говоре о томе. Само се прича толико, да су Јевреји

¹⁾ На почетку расправе вели се да ју је написао, а на крају да ју је изговорио пред Дуком. Свакако да је било и једно и друго.

²⁾ На спом. месту I, 94 Стр. 216.

³⁾ На спом. месту I, 103 Стр. 238.

⁴⁾ *Fredegarius schol.* 4, 65.

у оним узбунама, које су владале пре Ираклијева ступања на престо убили у Антиохији патријарха Анастасија и многе угледне градске поседнике¹⁾. Такви поступци тумачили би нам дакле доцнију реакцију обрнуту против Јевреја.

Пада у очи да је највећи непријатељ Јевреја онај цар, кога је црква највећма мрзела: Лав Исавријски. Његова наредба од 722. по којој се и Јевреји као и јеретици имају насилно покретити, стајаше у тесној вези са његовим политичким идејалом апсолутног религијозног државног јединства. „Али Јевреји, крштени насилно, опраше се поново од овог спасоносног крштења; једући, учествоваше они при овом светом дару и упрљаше веру“ напомиње са жалошћу хроничар²⁾. То беше једно од оних насилних покрштавања, које не имађаше никаква успеха.

У целини узевши, беше њима зајамчена толеранција, што сведочи наредба цара Лава Философа. „Ранији цареви издали су у погледу јеврејскога народа различите наредбе, које им, узевши на око њихов начин живљења, налагаху читање Св. Писма и забрањиваху такнути се њихових домаћих обичаја и дозвољаваху њиховој деци спајање по крвном сродству и обрезивању.“³⁾ „Али блажене успомене цар (Василије 867—886) од чијега смо корена и ми, имајући више мара за своје душевно спасење него његови претходници, није се задовољио као његови претходници да их пусти да остану у служби закона, него их животворним крштењем привео спасоносној Христовој вери. Они морадеше узети на се облик новог човека, а старе особине, као: обрезивање, сабат и др. одбацити.“

Историјска компилација, састављена под надзором унука Василија I, не говори тако благо о овом обраћању Јевреја као што смо видели да чини са пуно пијетета син Василија I.: Лав Филосф⁴⁾. Василије добро је познавао тврдоглавост Јевреја. Они се морадеше упуштати у диспуте о верским стварима, те ако беху побеђени, беху одмах и покрштени. После обраћања долазиле су обично награде за прозелите, а наиме: угледна звања, опрост од порезе и признање грађанске части. „И тако ослободи он многе од тешке љуске заслепљености у коју беху замотани и привуче их вери Христовој. Али велика већина — наставља даље с болом хроничар — после смрти царева поврати се својима, као пси својим штенцима.“ Но Василију не пође за руком да својим покушајима прозелитизма уклони старе законе о заштити Јевреја. Тек његов син Лав надокнадио је ово, наредивши, да они закони не важе и да Јевреји од сада смеју живети према унутрима „чисте и спасоносне вере Хри-

¹⁾ Теофан 296, 17 и даље. Напомињемо међу тим да савремена Пасхална Хроника 699, 18. вели, да су Анастасија убили војници.

²⁾ Теофан 401, 23.

³⁾ Zachariae, Jus Graeco-Romanum 3, 149.

⁴⁾ Theophan. cont. 341, 8 и даље.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стове.“ Ко се овој заповести није покоравао, тога је постизала тешка казна за отпаднике. Наравно да се тако неразумна наредба није дала извести. За мало, па је тај закон изгубио сваку важност. Мало кашње опажамо да се са Јеврејима поступа са прилично толеранције. Венијамин из Туделе налази на источноримској територији многобројне јеврејске општине. Општинама овим чине се разне олакшице. Тако напр. Манојло Комнин уклања наредбу, по којој су Јевреји имали право да се туже само код једнога специјалног чиновника *στρατηγός τοῦ στενοῦ*), те им дозвољава да своје правне ствари могу подносити без разлике сваком суду у држави¹⁾.

Детаљно проматрање одношаја државе према цркви у Византији показује јасно, како је Русија — још далеко од тога да буде модерна држава — потпуно верни одсеј Новог Рима у своме политичко-црквеном уређењу. Са (свакако фабулозном) круном Мономаха пренет је на северну државу и дух Византије, кога не могаху потиснути ни реформе генијалнога Петра. Државнога патријарха, који је у знаменитој личности Никоновој постао опасан и царству, начинио је он под протестанским утицајем али са дозволом Истока звањем, које потпуно зависи од државне врховне поглавице. Но већ и у Русији разабире се гласови угледних личности, који подижу протест против овога поступка, који толико вређа каноне. Читава организација јерархије је чисто ствар цара као некада у Источном Риму. Светковина ортодоксије развила се у Русији у националну светковину рускога патријотизма, као што је и Фотијев покрет био национално патријотски. Па и у поступању према староверцима и засебним конфесијама опажамо сличност у обе државе. За принцип толеранције, који је нама прешао у крв, не ће Руси да знају као и Византинци. И ако влада из политичких или економних разлога покушава да се држи овога принципа, диже се на брзо у крилу духовне партије жестока опозиција против овога попуштања према неверноме Западу. Назоре ове, који још и данас живе у пуној снази код овога првога словенскога племена, било би вредно проучити и у фазама њихове прошлости.

Познато је са каквом охолошћу све до у време Комнина па и доцније гледаху Византинци на „варварске“ државе Запада. Па и у овом погледу личе Руси на источне Римљане. Но ови назори Византинаца не беху сасма неоправдани. У пркос заједљивим напоменама Лиутпранда беше Источни Рим још и у време маћедонских царева прва хришћанска држава. Већ и сигуран начин са којим је влада умела да регулише одношај државе према цркви, показује јасно, да паралеле за византијску државну организацију и политику пре ваља тражити у европским општинама на освитку новог века него у савременим општинама западнога средњег века. Византија беше стара, али њена државна и црквена политика показује у многим погледу зрелину старости.

¹⁾ Zachariae, Jus Graeco-Romanum 3, 504.

ОПШТА ГРАВИТАЦИЈА И ЊЕН УЗРОК

од
Светислава Обрадовића
ПРОФЕСОРА

Највећи мислилац на пољу математике и егзактних природних наука у XVII веку био је без сумње Исак Њутн. Остављајући на страну његова индуктивна проматрања на пољу механике, оптике и астрономије, ми ћемо се овде ограничити на његов закон опште гравитације који је он 1682. г. извео, јер му је тај закон име обесмртио у науци. Поменути закон гласи: „Међусобно привлачење небеских тела сразмерно је производу њихових маса, а обрнуто је сразмерно квадрату раздаљина њихових центара“. При извођењу овога закона служили су Њутну за основу Кеплерови закони кретања планета око сунца; а Њутну је била намера да овим кретањима изнађе узрок, на коју га је помисао нагнао један случај. Позната је прича, како је Њутну пад једне јабуке са дрвета уселио прву идеју о узроку падања; ту причу распростра је нарочито Волтер, који ју је чуо од нећаке Њутнове. По овој причи Њутн је падом те јабуке дошао на идеју, да мора бити нечега у земљи, што јабуку земљи вуче; а узрок овог земљиног привлачења назвао је тежом. Резонујући даље, Њутн је дошао до закључка, да земљина тежа мора опадати са раздаљином од земљине површине, и да ова тежа допире и до месеца, кога би земља привукла к себи, кад не би месец имао из неког узрока и тангенцијално кретање, које, удружено са земљиним привлачењем, даје резултујуће обртно кретање месечево око земље.

Полазећи од земљине теже, Њутн је постепено дошао до убеђења, да се и небеска тела међу собом привлаче, да је привлачење сунца, као најогромније масе у сунчевом систему, комбиновано са тангенцијалним кретањем, узрок обртања планета око сунца и да је међусобно привлачење планета узрок пертурбацији планетних путања. Привлачење небеских тела назвао је Њутн општом тежом или општом гравитацијом, а земљина тежа је само један особени случај овога привлачења. Како је Њутн успео да прецизно изведе закон опште гравитације, то је он изложио 1687. г. у свом делу „*Philosophiae naturalis principia mathematica*“. О математичкој тачности овога закона не може бити никакве сумње, пошто је овај закон у астрономији свестрано опробан као по све тачан; а и сâм Њутн је тачност овога закона опробао силним својим посматрањима, као и строгом математичком дедукцијом. Њутн је у поменутом свом делу доказао и ова правила за кретање небеских тела: 1. Кад се тело креће у елипси, параболи или хиперболи утицајем силе која делује из жиже ових линија, онда мора ова сила да делује обрнуто сразмерно квадрату раздаљине. 2. Кад сила делује из једне тачке на неко тело обрнуто сраз-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

мерно квадрату раздаљина, онда се тело мора кретати по једној од трију конусних пресека, ако му кретање није управљено ка оној тачки. — Из свега овога види се, да су Њутну служили за основу Кеплерови закони, па је онда комбиновањем ових закона са својим законом изводио нова правила, при којима је свагда постављао по два независна услова; с тога му је и закон чисто математичке природе.

И ако је Њутнов закон гравитације са математичког гледишта оправдан, ипак се зато о физичком значењу овога закона т. ј. о суштини привлачења небеских тела мора водити озбиљна рачуна тим пре, што се Њутн није задовољио с тим, да закон гравитације постави само за небеска тела и за земљину тежу, него је пошао и даље. Он је приписао плим и осеку привлаци месца и сунца; даље се изјаснио да се у опште све масе, па и њени делићи међусобно привлаче, као и да за привлачење маса у опште важи поменути закон, као и за небеска тела. Тако се његов напред поменути закон зове именом „закон атракције (привлачења) маса“, по ком је међусобно привлачење двеју маса сразмерно производу маса, а обрнуто сразмерно квадрату њине раздаљине. — Ну и ако се мисли да је овај закон привлачења маса огледима Cavendish-а, Maskelyne-а и др. потврђен, ипак зато треба добро размислити, да ли је узрок међусобном приближавању маса баш само привлачење.

Њутн је увео у физици привлачну силу, чије је седиште у самој маси, и то у њеним најситнијим делићима; а та сила је по закону атракције постојана и сразмерна самој маси. Према данашњем степену савршенства механике као науке, битност привлачне силе у маси даје нам повода да узмемо, као да у маси има неке врсте постојане потенцијалне механичке енергије која служи за извор тој сили, а која прелази при међусобном приближавању маса у кинетичку. Али како међусобно приближавање маса бива кроз неку средину, па ма та средина била и васионски етар, то би се морао утрошити један део поменуте механичке енергије на савлађивање отпора средине, а те утрошене механичке енергије нестало би у пучини васионској преобраћањем у друге облике енергије било вибрацијом средине било како му драго, а овим поводом поступно би се умањавала, а најзад и исцрпла привлачна сила у масама. А кад би се количина изгубљене силе у маси непрекидно накнађавала, како би се привлачна потенцијална енергија поставила на првобитну меру, онда би ово накнађавање бивало из ничега, што је пак противно закону о одржавању енергије. Па како се онда могла признати битност привлачне силе у маси, и то још у постојаној сразмери према самој маси? — Привлачну силу увео је Њутн једино зато, што се уверио да се помоћу привлачења могу објаснити кретања небеских тела, плима и осека мора и падање. Но и њему самом је привлачење маса било загонетно, нарочито у огромним раздаљинама, и с тога је узрок атракције оставио нерешен. Сам Њутн није никад потврђивао да се материје привлаче, него се само

изјаснио, да се сви појави кретања у светском простору тако збивају, као да би материја привлачила. Исто је тако он у својим „принципијама“ назив атракције узео у опште за сваки покушај тела да се међусобно приближе, наводећи при том, да га се ни најмање не тиче, „ма проистекао поменути покушај из тежње да се један другом приближе, ма их нагнали духови на међусобно привлачење, ма проистекао поменути покушај из дејства етра, ваздуха или ма које друге средине, па била последња телесне или нетелесне природе, само да тела, која у њој плове, нагна било којим начином на међусобно приближавање“. Из овога се јасно види да је Њутн увео атракцију маса једино зато, што изгледа као да се масе привлаче, а међу тим оставио је узрок привлачењу доцнијим покољењима, нека га протумаче како за сходно буду нашли. Атракција је мало по мало усвојена у науци буквално у оном смислу, као што се Њутн био изјаснио, ма да је читава његова теорија само због атракције још за време његова живота стекла ван Енглеске силних противника, тако да је годину дана после његове смрти ван Енглеске једва 20 присталица имала.

И ако су у модерној физици на свима пољима огромни напреди учињени, ипак се до скоро није никако ни помишљало на стављање атракције маса под критику, ма да се атракција коси са законом о одржању енергије. Ова индиферентност у науци, и ако изгледа чудновата, може се објаснити тим, што се сматрало, а и данас се још сматра, да би се така критика косила са ауторитетом једнога научењака као што је Њутн.

Први који се усудио да и ту двовековну атракцију стави под критику и да је обори, био је Аурел Андерсон у Бреслави. Андерсон обара атракцију масе као просто измишљену, а замењује је са притиском масе из даљине. Он је своју теорију веома разложно извео у свом делу „Die Theorie vom Massendruck aus der Ferne in ihren Umrisen dargestellt von Aurel Anderssohn. — Breslau. Verlag von Eduard Trewendt. 1880.“ Ма да је Андерсон ту своју теорију извео само у општим цртама, ипак због њене егзактности заслужује, да јој се озбиљна пажња обрати. По тој теорији не постоје никакве привлачне силе у масама; а гравитација, молекулна привлачења, центрипетална сила, то су, сматрајући их као фактичка привлачења, просто уображења, као што је на пр. уображење наше, да земља стоји непомично, а да се цела васиона око ње у року од 24 часа обрне. Остављајући на страну Андерсонова мишљења о појединим врстама привлачења, ми ћемо се овде ограничити на његово објашњење узрока привлачења васионских тела. У том циљу нека расправа, која се овде у продужењу излаже, послужи као критика на Андерсонову теорију у погледу гравитације, а у корист саме ове теорије; а потрудићемо се да овај део његове теорије буде овде јасније, исцрпније и саобразније циљу изложен, но што је он то сам учинио.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Андерсон, у намери да објасни закон гравитације планетног кретања у васиони, узимље у рачун целу васиону онако као што у ствари јесте, т. ј. узимље у рачун сва сунца (звезде некретнице), која су усижане масе као и наше сунце, те с тога су извори енергије и зраче своју енергију по васионском простору, који вије апсолутно празан, него је испуњен средњом, тако званом васионским етром, који својом вибрацијом преноси ту енергију. Пошто је васиона са целокупном њеном масом неограничена, то можемо свако поједино небеско тело за се сматрати као центар васионе. Свако небеско тело за се издаје од себе енергију на све стране подједнако, и то у мери у колико би дотично тело располагало слободном енергијом на својој површини. Свако небеско тело у једно и прима енергију од свих небеских тела. Овим се долази до убјеђења, да сва небеска тела, укупно узевши, зрачењем материјалног кретања саопштавају механички притисак на свако поједино тело; и обратно, да свако поједино тело саопштава механички притисак зрачењем своје енергије на друга тела у даљину. Андерсон назива притисак, од стране свих тела на поједино тело, центрипеталном силом или општом гравитацијом (општом тежом), а притисак, од стране појединих тела на остала тела, центрифугалном силом.

Могућно је, да је поменуто Андерсоново тврђење о заједници енергије свих васионских тела наишло код многих научара и на жесток отпор, а из разлога, што су остала сунца сем нашег сунца у тако огромној даљини, да се не да ни замислити, да су она кадра да учине иоле какво дејство н. пр. на нашу земљу. Ну и ако је део енергије сваког појединог од тих сунца, који би припао нашој земљи, бесконачно мали, ипак нема довољно разлога за обарање поменутог тврђења Андерсоновог, јер кад се обазremo најпре на целокупну васиону са свима сунцима у њој, видљивим и невидљивим, којих је бесконачно много; даље, кад се обазremo на закон о одржању енергије, по ком је збир енергије целокупне у васиони постојан, а међутим свако поједино сунце зрачи своју енергију у бесконачан простор, то је онда дејство целе васионе на нашу земљу једнако збиру бесконачно малих дејстава, којих је сабирака бесконачно много на броју, и онда тај збир може бити коначан, а према том и резултујуће дејство целе васионе може имати утицаја на нашу земљу. — Могло би се поменутој Андерсоновој претпоставци и ово замерити. Кад би резултујуће дејство свих, па и најудаљенијих сунца на нашу земљу било толике величне, да се о истом мора озбиљна рачуна водити, онда би и оно донекле утицало на топлоту земљине површине, као што наше сунце на исту знатно утиче. Pouillet је својим мерењем нашао, да сунце шаље земљи на граници атмосфере над земљиним полутаром на 1 см². у минуту 1,76 калорија топлоте, док је целокупна топлота на истом месту у минуту стварно 3,13 калорија; с тога приписује он остатак од 1,37 калорија звезданој топлоти; онда би пак звездана топлота на нашој земљи износила

$\frac{5}{6}$ од сунчеве топлоте, чему су метеоролози истина одсудно противни, пошто је тоplotно зрачење приближно сразмерно светлосном зрачењу, те према том је немогућно да је звездана топлота наше земље тако велика. Но ма да је Pouillet, по мишљењу метеоролога, са звезданом тоplotом претерао, ипак су метеоролози сагласни, да је и звездана топлота меродавна за тоplotу земљину. — Али ми и не морамо да се обазиремо на тоplotни утицај васионских сунаца на нашу земљу, јер је загревање земљино условљено моћи апсорпције тоplotних зракова, на коју утиче каквоћа земљишта, нагиб површине и многе друге прилике, а од пресудна је утицаја на исту и концентрисаност ових зракова, а ова концентрисаност зависи поглавито и од раздаљине тоplotног извора. Главно је, да сва васионска сунца зраче од себе енергију треперењем васионског етра, која се енергија натраг не враћа, а која према закону о одржању енергије не може да се уништи, те према том мора ова да има неко дејство на поједина тела и у опште на материју у васиони; а то дејство је баш онај механички притисак на тела, који Андерсон назива централном силом, а од ког један део мора и нашој земљи припасти, и који је према закону о одржању енергије у толико већи у колико је мањи тоplotни утицај васионске енергије. Што важи за нашу земљу то важи и за свако друго небеско тело.

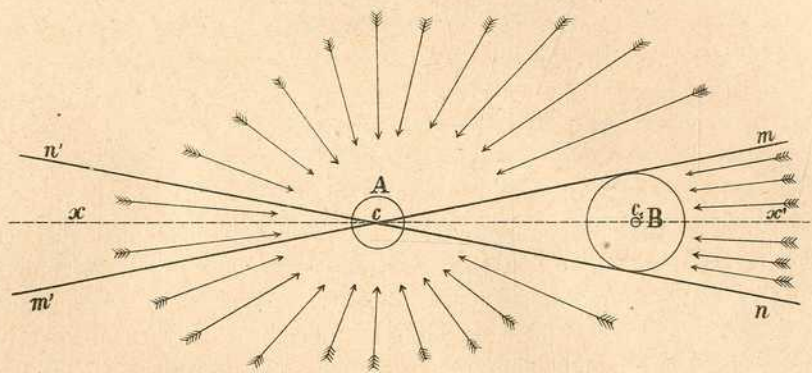
По Андерсоновој теорији може се врло јасно извести: 1) узрок обртања великих планета око сунца, и месеца око ових планета, чије су еклиптичне путање Кеплеровим законима математички одређене, али којима узрок обртања није могао ни Њутн изнаћи; 2) закон опште гравитације, који је Њутн математички одредио, а који се по Андерсоновој теорији изводи самостално без икакве помоћи од Кеплерових закона.

Раније је наведено у овом чланку, да сва небеска тела укупно, зрачењем етарског кретања, саопштавају механички притисак на свако поједино тело; а обратно да свако поједино тело саопштава механички притисак зрачењем своје енергије на друга тела у даљину. Не зраче енергију само васионска сунца, него и тавна небеска тела, јер и ова располажу са извесном енергијом на својој површини, и то са оном коју из васионе примају, а донекле и са оном која продире кроз њихову порозну кору из усијане масе њихове унутрашњости. — Према оваком схватању о васионској вези, свако небеско тело афицирано је двема силама: центрипеталном силом из васионе и центрифугалном силом од самога тога тела. Кад би обе ове силе, свака за се, биле на небеском телу са свих страна потпуно једнаког дејства, онда би се резултанта сила анулисала у тежишту тог тела и тело би се налазило у стању апсолутног мира. Али те апсолутне симетрије нема у васиони из разлога што се у близини сваког небеског тела налазе друга небеска тела, која делимиче задржавају центрипетално васионско зрачење на дотично небеско тело, и с тога се ремети напред поменута симетрија; последица тога је реме-

тење равнотеже међу силама, из којих ће се образовати резултанта, која ће да проузрокује транслаторно кретање дотичног тела по васиони.

Нека је тело А једно небеско тело, које трпи центрипетални притисак са свих страна васионе у једнакој мери. Претпоставимо даље, да се у извесној раздаљини налази друго небеско тело В: Тело В ће задржати систем зрачне центрипеталне енергије, који одговара конусу (с) mn , с тога ће са те стране да отпадне центрипетални притисак на тело А, а тим се већ ремети равнотежа на том телу. Да нађемо резултујућу центрипеталну силу на тело А, издвојмо из васионске лопте оба подударна конуса (с) $m'n'$ и (с) $m'n$, онда ће се у остатку ове лопте зраци

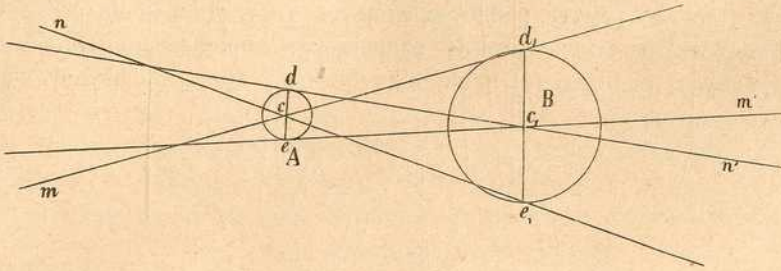

Сл 1.

центрипеталне енергије анулисати у тежишту тела А, јер је дејство ове енергије у наведеном остатку са свих страна исто, те с тога тај део васионске лопте нема утицаја на резултујућу центрипеталну силу тела А; пошто су зраци центрипеталног конуса (с) mn задржани телом В, то је онда резултујућа центрипетална сила на тело А она, која припада конусу (с) $m' n'$. Како ова резултанта пролази правцем x с x' кроз тежишта оба тела А и В, то би се дејством ове резултанте А кретало ка телу В, док се оба тела не би сударила. Али је судар немогућан, што оба небеска тела А и В зраче од себе своју енергију, у колико буду она истом располагања. С тога ће се оба тела до извесне међусобне раздаљине приближити, док не буде збир њихових центрифугалних сила (које ће силе посебице, према познатим законима зрачења, да расту обрнуто сразмерно квадрату раздаљине оба тела), толики да су оба тела у стању да се одупру центрипеталној потери.

Сад можемо прећи на објашњење узрока обртања планета око сунца. — Узмимо два небеска тела А и В неједнаке величине, која се у релативној васионској близини налазе, а да је тело В много веће од тела А. Тело А биће изложено дејству центрипеталног притиска, који одговара конусу (с) $m n$; тело В биће изложено дејству центрипеталног притиска

конуса (c_1) m_1 n_1 . Ако узмемо, што у ствари и постоји, да пречници оба ова тела скоро ишчезавају по дужини према раздаљини ss_1 , онда је по познатим стереометријским правилима, са не приметном погрешком, размера конуса (c) m n према (c_1) m_1 n_1 једнака размери ограничених конуса (c) d_1 e_1 према (c_1) d_1 e_1 са заједничком висином ss_1 , где су d_1 e_1 највећи лоптини пресеци; а како оба конуса имају заједничку висину,

Сл. 2.

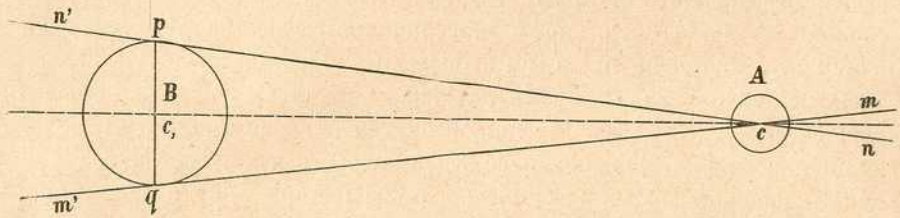
то је размера њихових запремина, а према том и размера васионских конуса (c) m n према (c_1) m_1 n_1 једнака $R^2 : r^2$, где је R полупречник веће, а r полупречник мање лопте. Из тога следује, да ће два неједнака небеска тела, која се у релативној близини налазе, бити изложена центрипеталним притисцима обрнуто сразмерним квадратима њихових полупречника односно њиховим површинама. Из тога следује, да ће при једнаким масама оба тела тежња мањег тела да се приближи већем телу утицајем васионске центрипеталне силе бити толико пута већа од тежње приближавања већег тела ка мањем, колико је пута R^2 веће од r^2 . Ну како исти импулс силе производи брзине обрнуто сразмерно масама, то ће за исте центрипеталне притиске тежња међусобног приближавања два тела бити обрнуто сразмерна њиховим масама. С тога ће васионске центрипеталне силе проузроковати тежњу приближавања мањег тела ка већем, толико пута већу од тежње приближавања већег тела ка мањем, колико је пута MR^2 веће од mr^2 где је M маса већег, m маса мањег тела. — Пошто је у нашем сунчаном систему сунце куд и камо веће од свих планета и по маси и по димензијама, то ће према последњем правилу све планете тежити ка сунцу, ма да сунце неће ни најмању какву приметну тежњу показати да се приближи планетама. Претпоставимо да је у слици B сунце, A планета. Кад би сунце било у васиони непомично, онда би правац резултујућег центрипеталног притиска планетиног пролазио кроз оба њихова тежишта и тај притисак гонио би планету у правој ss_1 ка сунцу, а планета би се зауставила у извесној раздаљини од сунца, где би центрифугална сила сунчева одржавала равнотежу са планетиним центрипеталним притиском. Како пак сунце не мирује, јер је и оно изложено утицају других сунаца (а транслаторно и обртно кре-

тађе сунчево је у астрономији посведочено), то неће правац резултујућег центрипеталног притиска пролазити кроз средиште сунчево, јер ће сунце измицати; наведени центрипетални притисак, због тежње планетине да задржи дати му правац кретања, неће моћи тренутно скренути ка новом сунчевом положају, док ће центрифугални притисак сунчев, који на све стране сунца подједнако дејствује, свагда бити управљен дијаметрално од сунца; с тога ће центрипетална и центрифугална сила образовати угао и дати резултанту, која ће принудити планету да се око сунца обрће и која ће бити управљена по диркама планетине путање. Андерсон назива ту резултанту тангенцијалном силом, а на основу наведених факата поставља за кретање планета и сунца овај закон: „Централно кретање планета резултује из центрипеталне силе звезда и центрифугалне силе сунца; све планете ротирају са сунцем по једном и истом путу у васиони.“ — Ова Андерсонова тангенцијална сила расте због сунчева измицања, постепено од нуле до оне величине, док буде могла да покрене планетину масу; а сам угао ових сила неће знатно одступати од равног угла, те с тога је њина резултанта по величини само толика, колики је отпор планетине масе. Због сунчева измицања та резултанта мења непрекидно свој правац и за то је она при непромењеном правцу сваког појединог посебног положаја планетиног релативно тренутног дејства, те с тога и не може да нарасте до веће јачине но што је отпор саме масе; за то је брзина обртања планете око сунца постојана и за сваки поједини правац тангенцијалне силе условљена дотичном величином кретања. Због измицања сунчева не може планетина путања да буде правилан круг, нити се може сунце у центру те путање налазити; планета је у најудаљенијој тачци од сунца или у афелу, кад стигне у сунчеву путању на супротну страну сунчева кретања; планета је најближа сунцу или у перихелу, кад стигне у сунчеву путању на ону страну куда се сунце креће. Како на дотичну планету и остале планете упливишу, јер и ове задржавају у неколико центрипетални притисак на дотичну планету, то ће оне да буду узрок пертурбацији планетине путање око сунца. — На сличан начин објашњава се и обртање месеца око његове планете, но на чију тангенцијалну силу утиче и сунце, али знатно слабије но дотична планета, јер је месецу ова планета знатно ближа но сунце.

Пређимо сад на извођење закона опште гравитације (који је Њутн нашао) по Андерсоновој теорији. — Утицајем центрипеталних сила масе два небеска тела тежиће да се међусобно приближе, ако се у такој релативној близини налазе, да су у стању да једна другој центрипетални притисак задрже. Али по принципу једнакости акције и реакције обе масе одупираће се том васионском притиску са силом која је равна притиску. Како је одупирање масе поменутом притиску сразмерно самој маси при истом убрзању њеном, проузрокованом овим притиском, који зависи

при непромењеној другој маси од раздаљине обе масе, — то ће се при даној међусобној раздаљини, са обзиром на принцип једнакости акције и реакције, свака јединица прве масе у вези са сваком јединицом друге масе одупрети том притиску са неком постојаном силом, која ће, ако су вредности за прву и другу масу m и m_1 постати m m_1 пута већа. *С тога је при непромењеној међусобној раздаљини одуширање двеју маса центрипеталној потери сразмерно производу њином.* — Узмимо два небеска тела А и В, но тако да је А мање од В. Познато нам је да ће тело А тежити да се притиском центрипеталне силе конуса s m n приближи телу В, јер тело В задржава део центрипеталне силе који припада конусу s m' n' . Конус s m' n' додирује тело В по кругу, којег је пројекција p q . Како су небеска тела, која су у релативној васпонској близини, ипак

Сл. 3.

тако јако удаљена једно од другог, да се са неприметном погрешком може узети да су зраци s r и s q паралелни, то се може узети да круг p q пролази кроз центар C_1 тела В. Овде можемо тело В заменити са површином круга p q јер и овај задржава центрипеталне зраке конуса s m' n' . Претпоставимо да се А примакло телу В на $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ ... раздаљине ss' ; међусобни положај оба тела остаће исти, кад би последњу претпоставку заменили са претпоставком, да је тело А непомично, а да се површина круга p q помиче паралелно самој себи ка телу А на $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ ... раздаљине ss' . Тежња за приближавање тела А ка телу В зависи од величине конуса s m n центрипеталних зракова, или, што је исто, од величине конуса s m' n' задржаних центрипеталних зракова. Да конус s m' n' остане исти, треба, према познатим стереометријским правилима да се површина p q у $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ ... раздаљине ss' смањи на $\frac{1}{2^2}$, $\frac{1}{3^2}$, $\frac{1}{4^2}$,... своје првобитне величине. Како је пак површина p q при том помицању остала по величини непромењена, то ће при 2, 3, 4,... пута мањој раздаљини тела А ка телу В конус s m' n' задржаних центрипеталних зракова, дакле и конус s m n центрипеталног притиска на тело А, постати 2^2 , 3^2 , 4^2 ,... пута већи. Из тога следује правило да је *тежња за приближавање једног тела ка другом утицајем васпонске центрипеталне силе обрнуто сразмерна квадрату њихове међусобне раздаљине.* Но по принципу једнакости акције и реакције маса ће се одупирати центрипеталном притиску или општој гравитацији са равном силом. --

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Са обзиром на оба последња правила, *Њутнов математички закон гравитације* (као што га Андерсон назива) заменио би се са *механичким законом васионског кретања*, који Андерсон овим речима изражава:

„Општа тежа небеских тела струји у васионском стру од свих звезда из свих сфера као притисак масе ка појединим небеским телима, која тела образује у лоптама и групама већих и мањих система по познатим механичким законима. Небеска тела разне величине могу се само за то као заједнички системи једно с другим и једно око другог кретати, што су у стању да се својом сопственом масом одуриу оном спољашњем дејству које се свуда налази, и да се на тај начин међусобно заштићавају: сразмерно својим масама и обрнуто сразмерно квадрату њихове раздаљине“.

По Андерсоновој теорији слободан пад тела на земљину површину условљен је резултујућим центрипеталним притиском одозго, пошто је притисак одоздо задржала земља; правац резултанте тога притиска је нормала на ниво земљин, а с тога је овај правац у једно и правац падања. Мала тела падају за то, што због своје мајусне масе нису ни близу тако у стању да се одупру васионској центрипеталној сили, као огромна небеска тела. — Плима и осека објашњава се тим, што је утицајем месеца и сунца на неким местима морске површине у неколико спречен васионски центрипетални притисак, који се накнађава хидростатичким притиском уздигнутог морског стуба. — Скретање виска од вертикалног правца у непосредној близини брда последица је задржавања центрипеталног притиска на оној страни где је брдо. Исто су тако и привлачења оловних маса у Кевендишевим огледима последице међусобног задржавања тога притиска од стране самих тих тела.

Њутн је извео закон опште гравитације из Кеплерових закона, док се по Андерсоновој теорији закон опште гравитације изводи самостално, јер је овај закон нужна последица посматраног дејства васионске центрипеталне силе. Баш из овога разлога Андерсонова теорија може рачунати на коначну победу у науци, тим пре што су принципи ове теорије у сагласности са принципима модерне механике; с тога ова теорија придобија нагло све већи број присталица и поборника и међу научницима првога реда. Кеплерови закони кретања планета око сунца неминовне су последице закона опште гравитације, кад планете морају из раније наведених узрока око сунца оптицати. Како се први и трећи Кеплеров закон изводе из закона опште гравитације, та су питања решена у науци уз припомоћ другог Кеплеровег закона. (Први Кеплеров закон извео је још Њутн). Други Кеплеров закон није нарочити астрономски закон, него је особени случај једног принципа из механике, који је познат под именом „површински став“ и који гласи: „Кад се масе једнога система обрћу око једне осе под утицајем сила, чији је алгебарски збир момената за дану осу једнак нули, онда је збир производа из појединих маса тога

система и њених описаних секторалних површина сразмеран времену.⁴ Овај се принцип може применити на централно кретање планете око сунца, јер на планету дејствују васновска центрипетална, сунчева центрифугална и планетина отпорна сила, које су у равнотежи и с тога им је збир момената једнак нули; а како се сунце и планета могу према огромним димензијама планетне путање сматрати као материјалне тачке, то применом горњег принципа добијемо површински став за кретање планета или други Кеплеров закон: „Планета описује око сунца за једнака времена једнаке секторалне површине.“

НАУЧНА ПУТОВАЊА ПО БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ.¹

— Д-р Јован Цвијић —

Балканско сам Полуострво почео систематски проучавати 1888 год. и сваке сам године путовао готово цијелог лета.

Природно је, да сам ова проучавања почео у својој отаџбини, у Србији. Наша Краљевина, чији простор заузима десети дио Балканског Полуострва, у природњачком погледу није никаква цјелина; доста је споменути, да у Србију улазе сви планински системи Балканског Полуострва, али само са својим крајцима. Даље у нашој земљи нема многих географских објеката, што су карактеристични за Балканско Полуострво (језера, карсна поља, кањонске долине и т.д.). Да бих могао рјешавати велике проблеме Балканског Полуострва, морао сам своја путовања раширити преко граница Србије и цијело Полуострво сматрати пољем својих научних истраживања.

Тек постепено и тешким трудом постајали су ми јасни они проблеми, што се имају рјешавати на Балканском Полуострву. Ти проблеми бијашу поглавито тектонске и геоморфолошке природе.

Тектонски проблеми имају велику и опћу важност. Едуард Сис сматра планине Балканског Полуострва за дијелове алпског набраног система и као спону између планинског система Европе и Азије. За ову су област везани многи значајни тектонски проблеми и ја мислим, да се као главни могу поставити ови:

Владају ли планинским системима Балканског Полуострва оне велике тектонске водиље, што се од Карпата и Алпа протежу у Азију?

¹) У овоме предавању, које је г. Д-р Цвијић држао у „Gesellschaft für Erdkunde“ у Берлину, изнесена су први пут у цјелини многобројна путовања г. Цвијићева по Балканском Полуострву, и за то је од особитог интереса за нашу публику. Предавање је изишло у „Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde“ zu Berlin. 1902, No. 3., стр. 198—214 а последије је и засебно штампано.

Које су врсте тектонске појаве у набраним системима Балканског Полуострва? Је ли динарски планински систем једини систем набраних планина, који заузима цијелу западну половину Балканскога Полуострва? На који се начин спајају Трансилвански Алпи с Балканом? Који тектонски процеси карактеришу родопску масу, која је између њих? Имамо ли тако стару масу, као што је чешка или Мезета?

Рјешавањем ових проблема добили би темељ, на основу кога би могли одговорити на питање о опћем облику Балканског Полуострва и о некојим важнијим његовим морфолошким особинама. Тако је исто било важно ријешити и питање о леденом доба на Балканском Полуострву, с којим је везано неколико општих и велика множина специјалних проблема о Балканском Полуострву.

Вриједно је било дубље проучити карсне феномене, што владају у западном дијелу Балканског Полуострва.

О језерима Балканског Полуострва има неколико важних проблема. У томе смислу особито је важна група великих македонских језера и она језера на Јадранском Приморју, чије је дно ниже од морског нивоа.

Научноме путнику, кад обиђе велику област, намећу се својеволно антропогеографска проматрања. То је нарочито важно на Балканском Полуострву, гдје живе на тако малом простору многи и већином различити народи. Има их етнографски сасвим свјезих. Осим тога на томе се уском простору састају четири културна круга као нигдје више у Европи. Али сам нијесам могао проучавати све антропогеографске прилике. Могао сам само добити преглед о свима и поставити проблеме, на издати упуства за проучавање ових антропогеографских питања. На ова се питања одало много мојих ђака. Ту има врло богата и интересантна материјала, који се штампа у списима наше Академије Наука.

I

Ја ћу само скицирати главне правце путовања, што сам их предузео, да бих одговорио на постављена питања. Мање екскурзије и поједине излете нећу спомињати. Путовања по Србији, којих има највише, навешћу хронолошким редом, али само у главним потезима.

Прво научно путовање почео сам у прољеће и у љето године 1888. у Кучај. У овој карсној планини с висоравњу проматрао сам карсне феномене.

Љети године 1889. проучавао сам један дио западних карсних области. Пошто сам обишао Загребачку Планину, одох с г. Д-р В. Руварцем у Крањску. Проучавах околину Аделсберга, Циркница и Љубљане, па Ријеке и Бакара. Пошто сам проучио острва Црес и Крк, походио сам веома интересантне карсне области Далмације и Истре.

С г. проф. Ј. М. Жујовићем пођох године 1890. у Стару Србију. Пошто смо обишли неколика мјеста у скопској и митровачкој котлини,

ја се успех на Љуботин на Шар Планини, који је до тада важио као највиши врх на цијелом Балканском Полуострву, и нађох да њему не припада ова част.

Тада сам видио и неколико предјела, а то су црккви и црквна језера који упућују на то, да је Шар Планина имала глечера. Том сам приликом упознао први пут дивља арнаутска племена, која нам пријетњом показиваху своје негодовање.

Идуће године путовао сам опет по западним карсеним областима. Пошто сам проучио области Доњег Лоића, Ласа и Планине у Крањској прешао сам у Истру и пропутовао њен средњи и источни дио. Брзо обиђох многе луке на истарској и далматинској обали, да простудирам обалске обале, и уједно походих слапове Омбле и Цетине. Из Дубровника дођох дугачком долином Конавлима у Боку Которску. Одавде дођох у црногорску пријестоницу, приредих неколико мањих екскурзија по црногорској карсној области, на преко Катунске Нахије, Викшића и Дуге отпутовах у карсно Гатачко Поље у Херцеговини.

Идуће четири године, од 1892—1895 путовао сам само по Србији. Највећу сам пажњу обратио на тектонске проблеме и пропутовао сам цијелу земљу осим високог Конаоника на југозападној граници. И касније сам путовао по Србији сваке године најмање по мјесец дана, да испитам и допуним своја проматрања. Кад бих своја путовања представио картографски, изгледала би као мрежа тура, која је најгушћа у источној Србији. И ако сам се био поглавито одао тектонским проблемима и проучавању облика земљишта, ипак сам узгред проучавао многобројне пећине у источној Србији и постанак врела; пратио сам подземни ток ријека и почео сам систематски проучавати тресетне мочвари.

Тек године 1896. одох из Србије и почех испитивати тектонске прилике осталих области на Балканском Полуострву. Наведен компликованим приликама источне Србије, најприје сам отишао у западну Бугарску. У многим екскурзијама обиђох с бугарским геологом Г. Златарским цијелу област Риле и од пробојнице Искрове у Балкану до на границу Србије. Уз то смо често у цикцак турама прелазили западни Балкан и његове многе виргационе гребене. Послије тога отпутовао сам с бугарским професором Ј. Илковим на Витошу и Верилу и дошао у Самоков. Одавде почех проучавати високу Рилу. На њој сам нашао много трагова старих глечера. Тиме је први пут сигурно доказано ледено доба на Балканском Полуострву.

Цијело љето идуће године посветих глацијалним и морфолошким студијама највиших планина Босне, Херцеговине и Црне Горе. На овом ме је путу пратио г. Ј. Ердељановић. Из Сарајева пођох најприје на високи плато на Трескавици и био сам срећан те првијех дана нађох типске морене из леденог доба. За овим проналаском ређаху се и многи други. Осим тога пропутовах цијелу уздужну долину

Неретве. Пређ прођох у свима правцима. Обиђох пробојницу Неретве и одох на Чвреницу. Одавде дођох у долину Дрежанке, па одатле одјахах у Мостар. Сада сам почео испитивати карсне области у ниској Херцеговини, те најприје одох у Столац. Уз долину Брегаве дођох у карсна поља Дабар и Фатницу, која сам проучавао неколико дана. Из Фатнице учиних неколике туре према Билећи и Платној, па одох у Гатачко Поље, што ми је било познато још од године 1891. На овим екскурзијама стекао сам погледа, који су ми касније служили као основа за објашњење историје постанка карсних поља. Из Гацка одјахах преко Поникава и Чемерског седла на Волујак и Маглић. Овдје пређох у Црну Гору. Од глацијалног језера Триовице одох најприје у Биоч па у Пивску Жупу. Одавде и из Жабљака обилазио сам четрнаест дана Дурмитор и његову околину. Овдје нађох изненада величанствене трагове глечера, који су баш овдје спорени. Дођох до варошице Шавника на југоистоку, па се вратих у Босну. Са Шћепанова Поља на саставцима Таре и Пиве одох најприје у Фочу, па преко Горажде и Праче дођох у Сарајево. Одавде одох још једном у Мостар и попуних своја проматрања у околини Мостара и на Мостарском Блату.

Исто је тако био дугачак пут што сам га подузео у лето године 1898. по западној Босни и Херцеговини. На томе сам путу поглавито студирао карсна поља. Важно је било испитати на великим карсним пољима западне Босне и Херцеговине она посматрања и погледе, што сам их стекао проучавајући мала херцеговачка поља. Своје екскурзије почео сам од Травника у западној Босни. Пошавши одавде преко Доњег Вакуфа и Бугојна пређох високи Стожер, који чини развође између Врбаса и области карсних поља у западној Босни, па дођох у купрешку котлину. Пошто сам је проучавао неколико дана, одох у мања карсна поља Вуковско и Равно. На исти начин пропутовах цијелу област карсних поља западне Босне, од Грахова на хрватској граници до Неретвине долине код Мостара, и то поља: Ливањско, Бушко Блато, Дувањско, Гламочко и Ракитно. Тада одох у Далмацију, да проматрам посљедице потреса у у Сињу, који се је догодни лета 1898. године. Имао сам задовољство, што сам један дио овога пута прешао са заслужним директором босанског земаљског метеоролошког завода Ф. Балифом.

Резултати ових проучавања већ су изнесени на јавност, а овдје је доста ово споменути. Успио сам најпослије изнаћи почетни облик карсних поља — увалу, многобројне терасе и обалске линије, а истс тако сам нашао плиоцене и дилувијалне отоке карсних поља и то на површини. Неогене и дилувијалне терасе југозападних страна ниже су по правилу од одговарајућих сјевероисточних.

С проучавањем карсних поља био сам готов прије свршетка јуна и могао сам сада помишљати да извршим план, што сам га био одавно засновао, то јест, да лаганом пловидбом поред обале упознам западну и

јужну обалу Балканскога Полуострва. Осим тога одлучих се, да од Солуна приредим још неколико тура по Маџедонији. Заплових у Метковићима, мијењах три пута бродове, док стигох у арбанашку луку San Giovanni di Medua. Уз пут сам проматрао обалске облике од Боке Которске до Медове, која ми дотле није била позната.

У околини Медове и Љеша проматрао сам тектонске облике. То ме наведе те идуће године пођох у сјеверну Албанију. Слојеви радиолитског кречњака пружају се у планинском вијенцу Ренциту у правцу СЗ—ЈИ и сударају се под правим углом са флишним слојевима високог планинског вијенца Маје Шелбуми, који се протеже изнад Љеша. Због тога неочекиваног сукоба динарских и албанских планина сад први пут посумњах у усвојено мишљење, да се динарски систем протеже дуж цијеле западне половине Балканског Полуострва до Грчке.

Парни бродови стоје неколико сати пред Драчем и Авлоном, те сам могао у брзо обићи ове градове. Они су у области италијанског културног круга. Од далматинских градова, који су у области сјевероиталско-млетачког културног круга, разликују се цијелим својим радом и животом. Преко Крфа и Средње Грчке дођох у Воло у Тесалији. Одавде се успех на Осу, да проматрам знамените кристаласте шкриљце, што се спуштају до у Маџедонију. У другој половини августа дођох у Солун.

Тим сам почео научни рад у Маџедонији, Старој Србији и Албанији, који је трајао четири године. Пошто сам провео још четрдесет дана на путу у Маџедонији, дођох касно у јесен у Београд.

У почетку ми се чињаше, да се са обичним пасошима, без препоруке Високе Порте, не може подузети никакав научан посао. Најприје подухух једну екскурзију у Хортач у близини Солуна и одлучих се, да идем у Серес. Услијед енергичног и пожртвованог заузимања српског вицеконзула Бр. Нушића могао сам у овој области даље путовати. Окренем на југ граду Нигрити, пропутујем јужну околину језера Тахино, из села Јежова свратим се у оближњу Бешик-Планину и стигох на ушће Струме у Орфанском Заливу. Одавде одјахах сјеверо-истоку у Прнар (у старом се вијеку звала Пангеос, Бунар-даг на картама), пропутовах сјеверну обалу језера Тахино и вратих се у Серес. Тим сам био сасвим упознат са приликама у Маџедонији, те сам могао још путовати: најприје на Смињицу, огранак високог Пирина, па из села Пороја на Беласицу (Белеш пл. на картама), из манастира св. Димитрија у Крушу (на картама Курша) и у Дојран. У западној Маџедонији походих величанствене слојеве травертина, слапове код Водена и језеро Острово. Дошавши у Битољ (Монастир) проучавао сам велику околну котлину у свим правцима. Из Прилипа се испех на гранитни Златоврх на сјеверу и на Бабуну на југу. Из Крушева учиних једну екскурзију према сјеверо-западу у котлину Пореч. Прешавши Селечку планину (Селка на картама), која

с истока заграђује битољску котлину, дотакох се планинске околине Мо-рихова. Пењући се на Перистер нађох трагове старих глечера. То би-јаше веома важно за географско распрострањење старих глечера на Балканском Полуострву. У Охриду походих два велика десаретска језера. Моје прво путовање по Мађедонији бијаше се већ примакло концу. Ни-јесам се могао сасвим слободно кретати. Научни резултати нијесу били вриједни поднешених напора.

Послије овог првог пута увјерих се, да се без препоруке од Високе Порте не може интезивно радити никакав научни посао. Године 1899. био сам срећан, те добих буџуралдију. Одвезох се из Београда у Цариград, гдје чеках четрнаест дана. За то сам вријеме учинио неколике екскурзије у околини Цариграда, нарочито на европској страни. Пошто сам добио споменуту препоруку, пођох из Цариграда у Солун. Вожња поред обале трајала је пет дана, те је било zgodно, да се свратим у приморске гра-дове Деде-агач, Енос и Кавалу.

Турске власти бијаху свуда љубазне и услужне према мени, даваху ми увијек на располагање своје жандаре (суварије или заптије). За ври-јеме овога пута и свих слиједећих имао сам само угодне усмене о турским властима, и свима њима, а особито централној управи у Ца-риграду дугујем захвалност. Тегобе па чешће и погибли путовања у овим областима Европске Турске у вези су са етнографским, социјалним и културним приликама. Сваки научни путник мора њих упознати, ако хоће, да има користи од свога путовања.

Моје друго путовање по Мађедонији трајало је око два и по мје-сеца. Од Солуна сам пошао уз Вардар преко Ђевђелије, свратим се на Дојранско Језеро, па се вратих опет у вардарску долину. Тиквеш је овдје велика, оштро оивичена долинска котлина; одавде пођем у Кавадарце и пропутујем брдовиту, веома шумовиту и рудом богату жупу Мурихово. Преко високог планинског вијенца планине Ниче дођем у котлину Мег-лен (Моглена на картама). То је најплоднија котлина у Мађедонији. У њој је већ медитеранска клима, али је богата водама, којима вриједно становништво натапа своје њиве. Цијело је тле обрађено као један врт жање се редовно два, а добрих година и три пута. Више од половине је засађено наприком. Из Меглена одем у Водеј, походих слапове код Владова и бару Техово, која је негда била језеро, па дођох у Острво. Десет дана сам мјерио (61 м. дубоко) Островско Језеро, и учиних неко-лико мањих екскурзија сјеверно у Ниче, јужно према вароши Кајдару и у котлини Сариђол изнад Островског Језера. Измјерио сам и мало, плитко, једва два метра дубоко Пецко Језеро. Из Битоља, чија ми је околина била већ позната, одох у Охрид. Премјерих Охридско Језеро и допуних геолошка проматрања од прошле године. У овоме путу пређох већ по трећи пут али сада мало јужније високи гребен Галичицу, која раставља Охридско од Преспанског Језера и дођох у котлину Преспе.

Премјерио сам оба Језера у овој котливи и проучио њихову околину геолошки. Преспа Језеро дубоко је 50 м., Мало Језеро 7·5 м. Ради проучавања подземних токова Преспе учинио сам неколико мањих екскурзија између језера Охридскога, Маличкога и Преспанскога. Кроз ждријело Грло или Груке Ујкут и котлину Девољ дођох преко варошице Билишта на Костурско Језеро. Пошто сам измјерио ово 10 м. дубоко језеро пређох преко 2000 м. високе Вичи и Клисурске Планине и дођох опет у сарићолску котлину на језера Врапничко и Зазерце. Оба су језера остаци великог дилувијалног језера, које је некада покривало цијелу котлину сарићолску.

На овоме другом путу по Мађедонији пратио ме је мој ђак П. Јанковић, који је иза тога сам измјерио језера Дојранско, Лангазу и Бешичко и даље вршио физичка проматрања.

Мађедонске језерске котлине су потолине. Већина их се од миоцена до сада непрекидно одржала као језера. Одликују се разним врстама *dreissensia* и сасвим су друкчија од алпских и сјевернонемачких језера. Она су еквиваленти котлина, испуњених неогеним талогом, којих има врло много у старим масама. Мађедонска су језера у стању исушавања. Обалске линије и 4—5 тераса показују да језерски ниво опада, то опадање траје од дилувијума. Ради тога нека од тих језера и не отичу никако. Мађедонска су језера дакле пандан познатим исушеним језерима Грит Басина на западу Сјеверне Америке.

Године 1900. добих опет препоруку од Високе Порте и сада проучавах сјеверну Мађедонију, Стару Србију и дио сјеверне Албаније. Полазна тачка ових путовања било је Скопље (Искиб). Најприје је проучавана у многим екскурзијама даља околина Скопља. Те се екскурзије нијесу протезале само на скопску котлину већ и на сјевер у планину Карадаг и Каршјак (Водно Планина) и на југ у сјеверну подгорину високе Јакупице. Затим отпутовах у Куманово у Старој Србији, проучавах базалтне врхове Нагоричина и на истоку допријех до близу бугарске границе код Егрипаланке. Послије тога сам проучавао рудом богату проилитеку планину Кратовску и планину између овога града и Кочана. Пењући се из кочанске долине пређох Плачкавицу и Обосну и проучавах малешку котлину исто тако близу бугарске границе. Та је котлина заокружена од Струмице Врапчугом високом 1300 м. На Струмицу дођох Кичикајском долином у котлини Радовићу. Одавде одјахах у долину Мадемдереси, а из ње у познати Штип. Даље јахах сјеверно преко велике равнице Овчег Поља (Мустафа овази) сумпорној бањи Каплан и ријечном језеру истога имена у вардарској долини. Тако опет ступих у скопску равницу.

Из Скопља се повратих у Мађедонију, походих Велес (Коприљ) на опет Штип. Одавде проучавах планине, које су састављене од палеогених шкриљаца и које чине развође између Струмице и Вардара, дакле планинске гребене Цашке, Дулдик и др. те у Градском ступих опет у

велику котлину Тиквеш, у коју сам долазио већ године 1899. Идући уз Вардар дођох опет у Велес. Из овога града учиних једну екскурзију на југозапад у плодне жупе Клепу и Хас и дођох под развође између котлине прилипске и вардарске.

На овим путовањима у Мађедонији опазих, да овдје влада стара култура, која се битно разликује од патријархалне на сјеверу као и од италијанске на западу Балканског Полуострва.

Њој припада цијела Мађедонија изузевши неке планинске или удаљене крајеве. Њезино распрострањење као и осталих културних кругова на Балканском Полуострву не стоји у вези с религиозним приликама. Главни носиоци њезини су Грци и Аромунци, а исто су је тако и Словени прихватили. Становништво овога културног круга разликује се од својих саплеменка из области других културних кругова својом материјалном културом, а још више моралним појмовима.

Пошто сам добио везу с прошлогодешњим мађедонским екскурзијама, кренух се опет у Стару Србију, која ми је била позната већ од прве екскурзије од год. 1890.

Из Скопља одох у Тетово (Калканделен) и учиних неколике екскурзије у јужним окрајцима Шаре и у великој котлини Пологу, која се на нашим картама назива по Тетову. Овом приликом дођох до Гостивара. Мој ђак С. Томић, који ме је пратио на свима путовима у г. 1900, оде одавде сјеверно од вардарског извора у Дибру и учини неколико екскурзија у овој несигурној области. У септембру се вратимо оба у Скопље.

Слиједеће екскурзије вођене су у оној Старој Србији, која је на сјеверу од Шаре и Карадага. Од Скопља јахасмо уз Вардар и Лепенац кроз дугу Качаничку Клисуру, ту једину удољину, која веже сјевероисточне области Балканског Полуострва са централним. Она чини са Шаром и Карадагом оштру границу између медитеранске климе на југу и средњевропске на западу. У осталом она је важна културна граница. На сјеверозападу почиње нов културни круг, који ја називам патријархалним. Овдје су се одржала поједина племена и племенске организације; овдје владају велике кућне комуне или задруге и то више код српског него ли код арбанашког становништва. Оба та природна и јака народа су без сумње физички најјаче становништво Балканског Полуострва.

Из Качаника одох најприје на Шару. Већ сам се године 1900. одавде пео преко Бона и Јажнице на Љуботин. Сада ударих преко високе жупе Сиринишке. Из ове жупе учиних неколике екскурзије у сјеверне долине Шаре. Свуда сам налазио ледењачке морене и двије флувијално-глатијалне терасе, сличне онима у Јабланици у Херцеговини, те тако моје раније мишљење доби потпуно оправдање. По томе сам одјахао сјеверно преко шумовите Језерачке Планине према Феризовићу у Косову Пољу. Препријечих преко старог Косовог Поља на најприје одох сјеверно према Ги-

ланима, и у област средњевјековних рудника Новог Брда близу српске границе. Ова је рударска област била мени веома интересантна и у свима сам је правцима обишао до на границу моје домовине. Из Новог Брда одјахах западно на Јањево па преко славног манастира Грачанице у Приштину. Већ смо у центру средњевјековне српске краљевине и царевине. Овдје се била развила у оно вријеме велика култура. Налази се трагова од канала за натапање и исушивање Косовог Поља, руина многобројних градова, пропалих рудника који су некада били на велику гласу и у којима су радили највише Саси, још одржаних манастира и црква из тринаестог стољећа, које у архитектонској вриједности не изостају иза савремених у Средњој Европи.

Из Приштине одјахах преко Вучитрна у Митровицу и непрестано сврћући тамо амо да се такнем планина с обје стране Косова Поља. Из Митровице сам учинио неколико мањих екскурзија у њеној околини и то на: Звечан, у Соколицу и преко Бањске у Рогозну.

Против воље турскога кајмакама одлучих путовати преко Мокре Горе у Пећ на црногорској граници. И на досадањим путовима пратио ме је мој каваз и један жандар, а сада та оружана пратња нарасте на 10—12 оружаних људи, јер сам добио неколико коњаника. Осим тога ступих у договор с арнаутским поглавицама и добих и од њих људи за пратњу. Па и поред све ове оружане силе имао сам тешких часова на цијеломе путу. Чешће је морала пратња бити цијелу ноћ будна; гдјегдје смо морали брзо напуштати село па и саму узнемирену варош.

С великом оружаном пратњом пођох из Пећи на Проклетије, а по томе одох метохијском котлином у Ђаковицу и одавде у Призрен. Из ове старе пријестонице српске средњевјековне царевине одјахах преко масивне високе планине Црнољеве натраг у Феризовић.

Послије проматрања на овом путу било ми је јасно, да се динарски систем не продужује преко метохијске котлине и да даље к југу имамо нов, геолошки и морфолошки сасвим друкчији планински систем. Осим тога послје мојих проматрања могло се вјеровати, да се мора сукобити динарски и грчкоалбански планински систем. Али се ово питање могло дефинитивно ријешити истом студијама у сјеверној Албанији.

Прошле, 1901. године путовао сам четири мјесеца. Најприје сам одредио попунити празнине мојих досадањих проучавања и упознати двије мање области, веома важне за рјешавање тектонских проблема. Најприје одјахах у јужну Македонију. Путевима што сам их овом приликом прешао ови су: од Островског Језера одјахах јужно преко планине Дурле и Караташа, орографских огранака од Олимпа, у Његуш (Њауста) а по томе преко Кампаније у Солун. Одавде одох сјеверозападно с г. П. Јанковићем у Пазар (Јенице) и у планину Пајак. Г. Јанковић пошто је сам пропутовао Пајак спусти се Ђевђелији у вардарску

долину, па прешавши Плаушу (на картама Благуш) дође у Струмицу. Пошто је проучио околину Струмице, дође преко Беласице у сереску котлину и тако споји моја прва путовања од 1898. са каснијима.

Ја се бијех међутим вратио у Солун. Одатле обиђох мала плитка и слана језера Тузлауђолско, Амаатовско и Арџанско, па дођох у Дојран а одавде у Серес. Послије неколико екскурзија у околини ове вароши пређем преко сереске котлине и Бешика, па се хватих језера Лангазе и проучих његове терасе. Одавде пошавши преко Хортача дођох у Солун.

Послије овог путовања по Мађедонији путовао сам исте године око мјесец дана по источној Босни. Опazio сам био у западној Србији, да динарске боре скрећу од правца сјеверозапад-југоисток према истоку или сјеверистоку. Јесу ли исто такe прилике у Босни?

Осим тога познато је, да на геолошким прегледним картама терени са србијанске и босанске стране нијесу исти. Са србијанске стране дижу се на неогеном бреговитом земљишту у Мачви два гранитна лаколита Цер и Иверак. Њихове гранитне језгре обложене су са свих страна веома метаморфозираним палеозојским шкриљцима, па поврх тога флишним пјешчарима који покривају иверачки лаколит као сасвим мале, 2—3 м. дебеле крпе. Слојеви лаколита су свугдје нагнути напоље. Јужно од Иверка је неогенска Јадранска котлина, коју с југа затвара Гучево. Она је састављена од тријаских шкриљаца, пјешчара и кредног кречњака. На лијевој, босанској обали Дрине, јављају се само флишне и неогене стијене. Такве прилике дају повода разним комбинацијама. Оне су исто тако важне за одређивање правца слојевима.

Пошавши из Шепка на Дрини пређох Мајевицу и дођох у Доњу Тузлу. Одавде сам јашући прешао преко планинских вијенаца и дошао у Кладањ, а одавде преко Олова и Озрена у Сарајево. Одавде сам јашући прешао Романију и плато Гласинац, па дошао у Власенице, па у Зворник. Пошто сам походио рудама богату околину Сребрнице, пређох код Љубовије у Србију. На овом су ме путу пратили г.г.: П. Марковић и Ј. Кохарић, сврш. љаци загребачког универзитета.

Овим проучавањем прилика у Босни потврдих своје мишљење о завијању динарских директриса. Али ми је било ипак јасно, да се студије о тектонским приликама на Балканском Полуострву не могу прије довршити, док се с те стране не испита сјеверна Албанија. Дакле морао сам се спремити на овај опасни пут.

Дошавши на Цетиње, потпомагала ме је црногорска влада у сваком погледу. Њ. Кр. Височанство Квез Црногорски даде ми за употребу брзи петролејски чамац, те сам могао започети премјеравање Скадарскога Језера. Црном Гором и преко Скадарскога Језера одох у Скадар. Уз веома тешке прилике пропутовах дио сјеверних албанских Алпа, по томе проучавах средње албанске планине на југу од Скадра и то планине

које се протежу у области арнаутског говора: Маја-Велс и Шелбуми, Хајмелит и Калметит. Из Љеша почех проучавати обалске планине Мали Ренцит, Какаричит и цијелу скадарску равницу. Даље сам јахао од Скадра западно преко Тарабоша, Малог Амлита, Шаског Језера и Бриса у Уцињ. Пошавши одавде према сјеверозападу пређох планине: Суторман и Румију и дођох у варошницу Вирпазар на Скадарском Језеру. Успркос пријетњама арнаутских племена измјерих потпуно Скадарско Језеро. Али кад смо хтјели мјерити један његов залив Хутско Блато, племе Кастрати поче пуцати на нас. Тиме се сврши мој сјеверо албански пут.

Дно Скадарскога Језера је од дилувија веома потогуло. То је јасан резултат многобројних мјерења, што су извршена у Скадарском Језеру. Централна равнина језерског дна није дубља од 7 м., нагнута је од сјеверостока према југозападу сасвим као дна карских поља западне Босне и Херцеговине. Али дуж југозападне обале језерске имаде врло много дубоких рупа. Те су рупе на мјесто дубоких вртача по ободу карских поља. Најдубља од ових рупа дубока је 44 м. Површина језерске воде виша је само 6 м. од морског нивоа, те је тако најдубље мјесто у централној равнини језерске котлине један метар испод морског нивоа, а најдубља руна 38 м. То је несумњив доказ да је језерско дно потонуло. Скадарско је Језеро било карсно поље.

Из Бара отплових Лојдовим паробродом у Санта Кваранти у Епиру. Одатле сам јахао преко планинских вијенаца преко Делвинона; походих мало језеро Жаровину и дођох у Јањину. Пошто сам измјерио ово плитко језеро и послје екскурзије у Мичикели пођох преко Лесковика, Колоније и дођох за пет дана у Корчу у јужној Албанији. До мало затим био сам у области Преспанског Језера и отпутовах брзо у Битољ.

Између битољске и тетовске котлине била је једна меридионална стријека земљишта на граници између Албаније и Македоније, што је још нијесам био походио. Она је била бијело мјесто на мојој геолошкој карти, а већином би морала таква бити и на најбољим топографским картама. Из Битоља одјахах високом арумунском селу Гопешу, испех се у котлину Демирхисар у долини Черне и прешавши Бабу дођох у Кичево. Одавде одјахах у област ријеке Велике, која се зове Пореч. Са пратњом од 15—20 турских војника походих огранке високе Голешнице, која се сјеверно простире, па се вратих у долину Велике, да видим трагове старог жељезног рударства. Низ Велику дођох у познату ми скопску област.

На цијелом путу у сјеверној Албанији, у Епиру и у јужној Албанији био сам у областима кириџијског саобраћаја. Караванским путевима непрестано врве кириџије са својим товарним животињама. Већином се товаре мазге, а ређе мали коњи. Овим су саобраћајем везана многа позната трговачка мјеста поред караванских путева. Кочијаша са двоко-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

лицама има само у скадарској и корчанској равници. Високи точкови ових кола дижу се високо изнад горњег дијела кола.

Дошавши у Скопље вратих се жељезницом у почетку октобра у Београд.

Почетком јуна 1902 год. опет сам се обрнуо испитивању источне половине Балканског Полуострва. Најприје сам правио екскурзије по Источној Србији, нарочито око Бердана, и на томе ме је путу пратио г. Паја Вујевић, слушалац бечког универзитета. За тим сам прешао у Бугарску, и из Софије почео испитивање централног и источног Балкана, прешавши преко њих дванаест пута. Главни задатак су биле тектонске студије. Прилике тектонске западног Балкана од Искра до Вршке Чуке биле су ми познате још из ранијих екскурзија. Довршивши крајем августа тектонска испитивања у Балкану, правио сам двије екскурзије из Бургаса у Странцу Планину, која је геолошки скоро непозната, и допро сам до турске границе. На великом дијелу овога пута по Бугарској био ми је пријатан сапутник г. А. Иширков, заступник географије на софијској Великој Школи, за тим наш ученик Радоје Дединац. А на цијелом ме је путу, осим екскурзије у Странцу, пратио Dr Jiři Daneš.

Ради испитивања веза, које морају постојати између планина Балканског Полуострва и Јаиле на Криму, отпловио сам из Бургаса у Одесу, а одатле за Севастопољ. Код Одесе сам најприје обишао велике лимане: кујаљњички и хаџибејски. Из Севастопоља сам прешао Јаилу на Бајдарској Вороту, обишао сам руску Ривјеру испод Јаиле, и из Јалте правио екскурзије по Јаили, нарочито до врха Ај-Петри. Доцкан, у септембру, задржавши се шест дана у Сулини због карантина, вратио сам се у Београд.

II.

Већ су овдје ондје споменути резултати, који се тичу феномена карста, леденог доба, језера и стратиграфских прилика. Опћу важност за цијело Балканско Полуострво имају тектонски проблеми, које ћу у кратко споменути.

На Балканском Полуострву имамо четири самостална набрана и планинска система, то су: динарски и грчко албански систем, Балкан Трансилвански Алпи, а међу њима је родопска маса.

Боре динарскога система имају много оступања од правца СЗ—ЈИ који се досада сматрао директриксом цијелог система. Саме се боре не продужују југу мимо скадарску равницу.

Динарске боре савијају се често истоку и СИ па чак и у сјеверном дијелу система. Ова се појава понавља све чешће што се иде даље југу. Неке групе ових бора понашају се у томе самостално: једне се савијају истоку и СИ, а друге теку даље у правцу СЗ—ЈИ. Ради тога динарске боре ређају се као кулисе једна иза друге. Ток бора образовао се дакле

сасвим друкчије него у Јури или у Елигенима, у којих боре имају стално један исти правац.

Ток скретања захватио је цијелу серију слојева од палеозоја до неогена. То се исто јавља чак и у сарматским слојевима на Дрини. Осим тога може се видјети, како слојеви исте формације прелазе из правца СЗ—ЈИ у правац СИ. Ова дакле два правца бора не могу се свести на два тока бора, који су по старости различити већ на један. Исто скретање у источни и сјевероисточни правац имају и расједи и прекрилне линије. Вјероватно је, да и неколико расједа у динарском систему, који су означени као трансверзални, иде у ову категорију.

Готово све спољашње боре с источне стране динарскога система савијају се и теку према истоку или СИ па се у Старој Србији састају са старом масом. Млађе боре ударају попречке у правцу своје уздужне осовине на стару масу. При томе је стара маса дјејствовала као успор и услијед тога су млађе боре и у хоризонталном се правцу набрале, њихова директриса постала је дакле вијугава. Ми их зовемо *вијугаве боре*. Оне су нарочито развијене у палеозојским и верфенским шкриљцима, у верфенским пјешчарима, у флишу, а има их и у кредном кречњаку. На сукобу двају система младих бора (као код Љеша) не постају вијугаве боре. У вези с овим споменутим, одређеним сукобом, ове су боре нова тектонска форма; досле се пазило само на оне пертурбације, што настају при сукобу старе масе и млађијех бора, које идући паралелно са својом уздужном оси ударају на стару масу.

На међи динарскога система и старе масе има често расједа с правцем СЗ—ЈИ. Таки су расједи: код Митровице у Ибарској долини и на западу од Рудника. Дуж оваких расједа избиле су стијене млађе ерупције, те често зоне таквих еруптивних стијена растављају динарске боре од старе масе. Ово је још и ради тога важно, што тих младих еруптивних стијена нема готово никако унутра у динарском систему.

Нарушавање нормалних динарских директриса, што настаје скретањима јавља се и у пружању планина. То је важно и за пластику динарскога планинскога система. Слојеви свих источних динарских планина у западној Србији пружају се у правцу запад-исток. У Босни, у Херцеговини, а особито у југоисточној половини Црне Горе има малих планина, у којих се вијенци пружају према сјевероистоку. Чини се, као да су такве планине утиснуте између гребенâ динарскога правца. Осим тога чини се, као да се овим повијањем слојева помогло стварање платоа, који су особито чести у области завијених бора. Исто тако се опажа, да је ово пружање слојева мало утицало на стварање долина, али је на против јако дјеловало на карсне форме.

Појава повијених бора све је чешћа према југоистоку. Од Цетиња и Тарабоша завијају се све боре према сјевероистоку, али се то завијање не јавља код свих под истом географском ширином. У једној групи

ово се догађа сјеверније, а у другој јужније тако, да и ове боре теку једна иза друге као неке кулисе. С једне стране овај се ток појачава у толикој мјери, а с друге стране боре се тако згушћују, да се онај велики сукоб у Проклетијама јавља као њихова послједица. Висина планинских ланаца динарскога система све је виша, што се иде према југоистоку и веома је важно, што сучелни ланци имају највеће висине. *Овим свршава динарски систем*, јер нема даље на југу никаква орографскога нити географскога наставка.

Према југу сретају нас три сучелне котлине и то: Медованска, Скадарска и Метохијска. Иза њих долази једноставан систем набраних планина, који се пружа цијелом Албанијом до Грчке. Ми га називамо *грчко-албанским планинским системом*. Његове боре и планински вијенци имају по правилу правац С—Ј или ССЗ—ЈЈИ, али ипак скрећу на три мјеста с овог нормалног правца. У Средњој Грчкој боре се савијају истоку, а у акрокераунским планинама према ЗСЗ. Али је много важнији трећи завој, који се спушта у слив сједињеног Дрима. Све арбанашке боре теку нормално од Валоне на југу до на Дрим на сјеверу. Овдје скрећу сјевероистоку и стварају планине: Паштрик, Коритник, па можда и Шару, осим тога и мање гребене као Хајмеслит, Калметит и Шелбуми. То су повијене арбанашке и старо-србијанске планине, које се рачувају међу највише планине грчко-албанскога система. Оне су као пандан повијених динарских ланаца, само што су мање висине од ових.

Осим тога споменућемо неколике геолошке разлике између динарскога и грчко-албанскога система. Први је у свему симетричан, у средини су му највиши планински вијенци. На њима избија палеозојско и тријаско стијење, иза којих с обје стране долазе јурски и терцијерни шкриљци. Савршену симетрију квари разноврсно стварање флишних и неогенских наслага. Правог босанског флиша са многим серпентинским масама нема на југозападном дијелу динарскога система, али се осјетно јавља с ону страну Јадранскога Мора, у Италији; осим тога на југозападу динарске централне зоне нема маринског неогена, који се јавља исто тако на супротној обали Јадрана. На супрот томе албанске планине имају у колико је досле познато асиметричну геолошку грађу. Најстарије палеозојско и тријаско стијење јавља се на крајњем истоку динарскога система и то у Галичици, Паштрику, Коритнику и Шари. На ову се зону на западу наслања најприје широка флишна зона, па уска серија маринскога неогена. Овај флиш са серпентинима има карактер босанскога флиша, а битно се разликује од стијења, што је као флиш означено, на југо западу централне динарске зоне, дакле од флишних појава у Црној Гори, Далмацији ит.д. Марински неоген, што се јавља на западу албанског система исто је тако у противности са неогеним

наслагама слатке воде, што се овдје ондје јављају у котлинама југозападне половине динарскога система.

Веома је чудновата разлика између оба система у развићу кречњака. Тријаски, јурски, кретацејски и еоценски кречњаци и доломити толико су моћни и раширени у динарском систему као ни у једном другом планинском систему у Европи. Са њима је везано оно богато и јасно типско развиће феномена карста, који чине битну особину облика динарскога система. У албанском систему има шкриљаца, пјешчара, конгломерата, лапорског кречњака, а ријетко и у мањој мјери чистих кречњака. Изузетак су од тога позната моћна острва Шара, Кораба и Галичице. Услијед незнатног распрострањења кречњака овдје се јављају карсни феномени само спорадично. Његови облици и појаве изостају много и по величини иза оних у динарском систему. Тако је исто и у карсним областима у Епиру, од којих сам неке и сам видио, а особито у карсним областима у Грчкој.

Знаменита су појава они од радиолитског кречњака састављени гребени, што се дижу у скадарској равници и што су утиснути међу динарски и грчко-албански систем набраних планина. Ми смо их назначили као резистентне динарске гребене. Они имају исти правац бора, исту геолошку грађу и пластику као и динарске планине, а с албанским планинама, с којима се непосредно сукобљавају код Љеша, у највећој су противности.

Балкан и Трансилвански Алпи не прелазе торзијом једни у друге. Западни Балкан је самостална набрана зона према централноме и источноме; осим тога није у једноме ланцу, већ се распада у више виргационих ланаца. Његове директриксе савијају у Источној Србији према западу, па ударају на стару масу, и ту се јављају важне појаве. Трансилвански Алпи, који се битно разликују од западног Балкана, имају веома незнатне наборе. У Источној Србији савијају к истоку и ишчезавају у непоремећеним сарматским слојевима у бугарској дунавској равници. Између оба ова набрана система има пространа, многим андезитским ерупцијама испуњена котлина Црне Реке (са вароши Зајечаром).

Родопска се маса одликује двама тектонским појавама, а то су: набирање и потолине. Прва је појава захватила све слојеве до олигоцена, а мјестимице и доњи олигоцен. Процес тоњења почео је у олигоцену и наставља се све до данас. Чини се, да му интензивност расте од сјевера југу. Облик површине родопског система независан је од набирања. Расједи и потолине створили су данашњу пластику. Правац пружања плавина и слојева подудара се само изузетно. Услијед задњег тектонског процеса постале су многе котлине, а нарочито се овим морфолошки разликује од младих набраних планинских система на Балканском Полуострву. Ивичне партије родопске масе на истоку грчко-албанскога и на југу балканскога система владају се тако, да их морамо сматрати посредним

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

чланом или прелазном зоном између набраних планина и праве старе масе. Споменути се особинама родопска маса битно разликује од чешке масе и од Мезете.

С њемачког превео
Јефто Ст. Дедијер

УПОТРЕБА КАРАТА У НАСТАВИ

од

д-р ХАНСА ТРУНКА¹⁾

Хоће ли се да се картом постигне оно, што се њоме може постићи, онда није довољно ако само она одговара захтевима који јој се стављају, већ се мора и ученицима добро објаснити и они морају бити добро извежбани у читању карата. На који се начин ово може учинити, показале се у следећем.

І. Објашњење карата.

Карта није обична слика једне земље, која се одмах разуме. Њеном правилном разумевању стоје многе сметње, и то ове: а) што се на картама земље не представљају у природној величини, већ у умањеном размеру; б) што је немогуће површину кугле, или један део њен, раширити потпуно у равницу, због чега карта увек даје друкчију слику; в) што карта не показује предмете онако, како смо навикли да их гледамо, а то *са стране*, него како изгледају *озго*; г) што представљени предмети на карти, због великог умањивања, не могу бити истинске *слике*, него *знаци*, који се морају објаснити, па да се могу с карте прочитати особине неке земље и њени општи и посебни односи; још, што се ови знаци морају увек представљати много већим него што би требали бити у односу према предмету, који представљају, јер би иначе било већином и немогуће исте у цртежу јасно распознавати. С тога има Пешел право кад вели: „Карта је камен мудрости, али ако јој недостаје објашњење, она остаје само камен. Карта је слика која нам говори тајанственим говором и настава се има пре свега побринути да се тај говор потпуно разуме.“

Дакле потребно је, да се ученицима карта добро објасни а то се не сме оставити случају, него се мора извршити по извесном *плану*. „Карта је штиво, чију садржину само онај разуме, који је научио кар-

¹⁾ Један одељак из његове књиге: „Die Anschaulichkeit des geographischen Unterrichtes.“

тографску азбуку. С тога је вежбање у читању карата основ свој географској настави.¹⁾ „Ко би мислио да је могуће да се научи читање, а да се претходно не морају ученици добро упознати са знацима за гласове, са словима? А начин како се често карта употребљава није много друкчији при увођењу у географску наставу. И овде је реч о знацима (симболима), који се имају прво појединце добро упознати, појмити, па да се сме рачунати да могу бити за ученике разумљиви у њиховој целини и њиховом разноврсном везивању. Истина, и мало дете распознаје истинску слику, јер на њој ствари управо онако изгледају, како се у природи оку јављају, а умањени размер при томе ништа не смета. То је за то, што ова износи само оно, што у свакодневном искуству чини веће одстојање. Али разумевање картографског представљања како га карта пружа, — слично слици гледаној из тичјег лета, слици коју свакодневно искуство не даје — биће постигнуто само поступним и пажљивим објашњењем.... Тек пошто је карта објашњена сасвим по плану, кад је ученик лагано и добро смисљеним методом изучио читање карата као и раније читање, тек тада може карта послужити као основ географској настави, јер је само тада за ученике оно што треба да је — слика површине земљине. Не буде ли се учинило такво лагано увођење у читање карата, или се буде задовољавало, као што већином и бива у овом погледу, с неколиким напоменама као објашњењима, то ће истина у току година и с много труда ученику постати јаснији хоризонтални односи, али висинска разгранна, рељеф, тешко ће се разумети из цртежа и биће нејасни. Незватном успеху у географској настави, у сравању с потрошеним временом, биће узрок у главном тај, што главно њено средство, карта, остаје за ученика, према уобичајеном поступању, увек књига са седам печата.“²⁾

Ипак изгледа да још не увиђају сви потребу објашњења карата. Тако, на пример, Келнер каже:³⁾ „Значајно је то ако не и „чудновато“, да многи учитељи још гледају на карту, као на нешто што се само по себи разуме и објашњава. У тој доброј вери они је износе пред ученике и говоре: овде на северу лежи то, на југу то, лево ово, десно оно, — и при томе никако не мисле како на пречац много траже од дечјег духа да апстрахује“. И Кунц: „Вишегодишње искуство у немачким, француским и италијанским школама гони ме да претпоставим, да од 100 ученика који ступају у веће заводе, 30—40 нису подобни да читају карту с разумевањем, премда знају на памет мноштво географских имена.“ Даље Цеден: „Врло мало учитеља размисљају на то, да атлас личи на партитуру, да читачу појединих карата треба да изиђе

¹⁾ Diercke, in Kehr's Geschichte der Methodik, 2. Aufl., II. Bd., 50

²⁾ Lehmann, Lücken im geographischen Lehrmittel-Apparat (Zeitschrift für Schulgeographie, IV., 50.)

³⁾ Zur Pädagogik der Schule und des Hauses. Aphorismen, 11. Auflage, стр. 221.

пред духовне очи читав свет од живих предмета, слично вештом музичару који из мртвих нота изазива мноштво тонова.“¹⁾ Слично томе изражава се и Пранге: „Употреба карата често стоји најбедније и најчудноватије и карта не стоји много боље од обичног школског намештаја, који изгледа да је настави више на сметњи него од користи. Она се окачи и овда-онда се ње дотиче ученик или учитељ; у осталом без карте иде брже.“²⁾ И моје властито искуство слаже се с овим изјавама. Додуше је у новије време и у овом погледу постало боље, а то се види одатле, што данас скоро сви школски атласи садрже у себи листове, који имају да послуже објашњењу карата. Ипак такви листови могу бити од праве користи тек онда, ако њиховој употреби претходи опширно објашњење учитељево, али ово се често не чини у довољној мери.

Узрок овој појави биће да је у различним околностима, а највише у томе, што многим учитељима није јасно од каквог је значаја у географској настави и шта се разуме под *читањем карата*. Неки мисли да се оно просто састоји у томе, ако ученик уме читати и показивати имена и бројеве на карти. Али ствар није тако проста. Као год код читања књиге што није довољно да ученик само слова познаје и да их у дотичне гласове преноси (изговори), па за тим као речи изговара, него се захтева да се потпуно разуме садржина, мисли, како би се дао одговор о прочитаном, — исто је тако и код читања карата у погледу на духовну садржину која је у њима. И овде није довољно да ученик зна: да ова линија на карти означава реку, она железнички пут, где стоји овај знак да ту лежи један град, да су овом бојом означене границе оне земље и т.д., него он мора бити у стању и да мери на карти растојања и простирања и правилно да разуме земљиште које је на њој представљено, па шта више треба још да нађе и узрочни однос између појединих објеката, — ово пак у толико, у колико је могуће на дотичном ступњу. Свакојачко неће бити задатак школе да се с карте научи читати све оно, што може само стручњак.

Дакле читање карата је тешко, врло тешко и за саме одрасле, а у колико је пак више за ученике, који нису још духовно зрели. У самој ствари ученик види на карти само тачке, кружиће, праве и криве линије, шрафе (сенке), различне боје и т. д. Да би под тим могао замишљати села, градове, путове, реке, планине, нагиб и др., мора му се прво показати, јер по правилу знаци ни најмање не личе на предмете које обележавају.

Према томе је за географску наставу *неизоставно* потребно објашњење карата по плану. А је ли то и *могуће*? За веће школе ће се

¹⁾ Das geographische Cabinet (Zeitschrift für Schulgeographie, I., 194.)

²⁾ Pädagogischer Jahresbericht, VIII., 239.

признати, али не и за основну школу. Односно ове ће се рећи, да деца, која је посеђују, немају још оне духовне зрелости, која је потребна за разумевање карата, и да је основна школа заузета толико важнијим предметима, да за објашњење карата не остаје довољно времена. Даље, да су основне школе већином препуњене, те неће бити могуће на такав начин предавати географску наставу и т. д. Истина Шахт има право кад вели, да има многа знања којима треба само завршити образовање и која су још далеко од разреда, али ће исто тако бити истина и то, да се може од онога, што се даје с карте прочитати, доста и ученику основне школе објаснити. Остале напомене и тако говоре за предавање наставе на означени начин; јер баш зато, што се у основној школи може мало времена употребити на географску наставу, што су разреди препуњени, мора се настојавати да се деца што је могуће више учине самосталном, а то је само објашњењем карте могуће. Дабоме да учитељ мора добро промислити, шта се може у овом погледу од ученика захтевати, нарочито у погледу на закључке, које се дају извести из посматрања карте. Било би непедагошки, ако учитељ у томе иде много далеко и од ученика тражи ствари, које прелазе преко њиховог духовног видокруга. *Добро одабирање грађе и обзирање на деље моћи за схватање јесте код објашњења карата безусловно потребно; у опште с тим се сме тек онда почети, пошто ученици стекну ону духовну зрелост, која је за ово потребна.* Истина да мора још у настави у познавању домовине, у трећем разреду, почети објашњавање карата и још на овом ступњу мора понешто бити припремљено за читање карата; али потпуно разумевање не може се још овде постићи. Кад се учитељ у настави на вишем ступњу у оно упусти, што је било предузимано у погледу читања карата у настави у познавању домовине, одмах ће увидети, како су ученици многе ствари погрешно разумели и већином многе заборавили. Али и у најповољнијем случају неће бити од штете понављање. Зато је најбоље, ако учитељ ништа не претпоставља, него са свим изнова почне с објашњавањем карата. Примети ли у томе, да ученици лако схватају, онда може преко тога брзо прећи и ићи даље.

Којим путем треба учитељ да иде, па да постигне код ученика разумевање карата?¹⁾

Полазна тачка за све што треба учитељ у овом погледу да постигне, чини карта места становања и његове најближе околине, чије је тачно разумевање неопходно потребно за разумевање карата у опште. *Само онај ученик, који је упознао карту на основу непосредног посма-*

¹⁾ Упореди с овим нарочито: Jarz, die Bildung geographischer Vorstellungen (Zeitschrift für Schulgeographie, V., 300); Leitzinger, das Kartenverständnis in der Mittelschule (Jahresbericht der K. K. Staats-Unterrealschule in Bozen, 1889.); Lorenz-Liburnau, Anleitung zum Kartenlesen (Wien, Hölzel); Lehmann, Vorlesungen, 271; Leyfert, der heimatkundliche Unterricht 21.

трања и упоређивањем са стварношћу, биће у стању помоћу картине слике да створи себи представу и о таквим пределима, које није видео, представи која би била што ближе стварној слици. А ово може само карта домовине, пошто је само код ње могуће да се упореде непосредно задобивена посматрања с њиховим картографским представљањем, да се пренесу представе у знаке за представе, па онда обрнуто из знакова да се позна оно што је нацртано, дакле да се карта пренесе натраг у стварност.¹⁾

Пре него што се пак ова карта изнесе, ученици морају схватити суштину преноса (Reduction) и задобити нека знања о представљању терена; исто тако морају се упознати са значењем црта, знакова и боја; што се на овој карти налазе. Сва се ова знања морају задобити zgodним претходним вежбањима; а пре употребе ове карте учитељ треба ђацима да покаже преглед домаћег земљишта с једног zgodног виса; јер ће ученици доцније поједине објекте у толико лакше разумети, у колико су боље посматрали цео предео. Овај ће преглед бити од користи и зато, да се ученицима очигледно представе поједини основни географски појмови. За тим долази обрада карте околине, која се мора у свима правцима што тачније изучити и са стварношћу упоредити. За овај циљ су нужни неколики излети у околину школског места, које би требало најбоље чинити у присуству учитеља. Ако пак то не може бити, онда нека се учитељ потруди, да бар ученике подстакне, да они чине овда онда нешто даље излете и том приликом да посматрају поједине објекте који долазе у настави.

С разумевањем карте домовине испуњен је уједно и најважнији и најтежи део задатка у погледу објашњења карата и учитељ који је овај циљ постигао, може без бриге даље ићи. Први корак који има да учини састоји се у томе, да што боље ученике упозна са специјалном картом — или како је обично у Аустрији зову — с генералштабном картом што је из других разлога од велике вредности. Природно је, да школа

¹⁾ При томе се претпоставља, да учитељ има при руци добру карту околине за зид, што није тако чест случај. Недостаје ли таква карта, онда треба учитељ на други начин да се помогне, а најбоље тиме, ако нам нацрта карту, што је везано с великим тешкоћама, нарочито пак није лако представити терен. Ово је код такве карте и потребно, пошто је она само онда zgodна да буде спона између самог објекта и његовог представљања на карти, јер се може чинити упоређење представљеног земљишта са објектом. Не врши ли то, онда је таква карта прилично без вредности. За објашњење карата имају школе у Грацу (Штајерска) два ваљана наставна средства: а) карту околине Граца за зид у размеру 1:10.000 начињену од познатог картографа V. v. Haardt и б) модел једног брега у непосредној близини Граца од нарочито карактеристичног облика (Плаабуч) у истом размеру као и карта, али са два пута већом висином. Ако се где жели да начини карта околине која би одговарала школском циљу онда је за препоруку, да се ова градачка карта узме за образац. Добрим проучавањем ове, могу се избећи многе тешкоће педагошке и техничке природе.

не може посве опширно обрадити оно, што ова карта садржи; али најважније ће се опет тиме постићи: подстицање за даљим образовањем.

За темељно објашњење карата у осталом још није довољно тачно посматрање домовине и изучавање дотичног места на генералштабној карти, па ма како околина школског места била згодна за овај циљ. Основи који су овде добивени потребују што више допуњавања, проширења и дубљег познавања, па да буде ученик у стању да разуме свестрано и ма које друге карте с којима има да ради у даљој настави. Дакле нужна су и друга представљања па да се ученик на што је могуће очигледнији начин упозна и с таквим облицима, које није могао упознати при употреби поменутих помоћних средстава и за чије објашњење нису довољне голе речи. За овај је циљ угодан такозвани *терминологики рељеф* или табле с представљеним *главним облицима земљине површине*. (Задатак је терминолошког рељефа да пластично представи поједине облике земљишта и може у настави добро да послужи.) Учитељу је дакле задатак да ученицима покаже једно или друго од ових помоћних средстава, да би се упоредили тамо представљени облици с облицима домовине и да се најпосле траже и у атласу и упореде.¹⁾

Јесу ли ученици на овај начин упознати с главним облицима земљине површине и с њеним картографским представљањем, то се онда морају вежбати у *тражењу* истих. Ово се најбоље може почети *на мутавим картама*. Код читања карата није у првој линији циљ прочитати с карте како се овај или онај представљени објект *зове*, него више то, да се на цртежу палазе поједини објекти и себи представе, а то је много лакше на мутавај карти него на исписаној. Код карата ове друге врсте (исписаних) врло је отежано тражење извесних облика, пошто различни знаци и имена више или мање покривају површину, а нарочито и зато, што се њима одводи пажња ученика од самих цртежа. Нека се само једном погледа мутава карта, напр. Чешке и упореди то што нам она казује с другом исписаном, па ће се одмах видети која преимућства има према другој. Зато треба мутаве карте да нађу много више примене у настави, него што је то до сад било. „Пошто се на овим картама око и пажљивост непресгано воде на све стране; пошто је ученик упућен да објекте на памет казује, да изналази и одређује њихов међусобни положај и у опште све односе; пошто се ученик упућује да посматра добро карту, како би исту имао јасно пред собом и при затвореним очима: то јаче и трајашније памти картину слику него кад се по читаве часове мучи с писаљком и бојама на увек неправилним

¹⁾ Правила за примену таквог помоћног средства пружају: Erläuterungen für die schulmässige Behandlung des Hirt'schen Anschauungsbildes: „Die Hauptform der Erdoberfläche“, von Dr. Öhlmann; даље Frick, Zeitschrift für das Gymnasialwesen XXVII. свеска, стр. 651.

цртежима.¹⁾ Ја сам мишљења да ученици донде не науче стварно да читају карту, док им се не да прилика да на мутавим картама саму природну слику прочитају. У сваком би атласу требало да буде мутавих карата за најважније земље.

Као последње претходно вежбање пре правог читања карата јесте, да се ученику тачно покаже *размер* карте и да се знају циљ и облици *мреже степена*. Још се много потцењује важност размера и у школи му се често скоро никаква или пак слаба пажња поклања. Ипак је знање размера за сваког који хоће карту правилно да чита, безусловно потребно; јер само помоћу размера је могуће да се добије правилан појам о односима величине представљеног земљишта на карти, о међусобном растојању појединих тачака и т. д. Још се чешће изоставља да се ученици науче о циљу и облицима *стенена*, пошто се то сматра као много теже и дангубно. Проста обрада овога у школским атласима ставља тако мало претераних захтева на дечје моћи за представљање, да нити оскудица у времену, нити бојазан од преоптерећености могу важити као стварни разлози за занемаривање овог важног дела.

Буду ли и ове обе тачке предузете и објашњене, онда ученик добија она знања, која су уопште потребна за читање карата. За тим још остаје да се упозна са особинама *сваке поједине карте*, што се ипак свршава с неколиким питањима. Је ли на овај начин ученик разумео карту, то му после неће бити тешко да на карти прочита у ком појасу, под којом географском ширином и дужином лежи која земља; којим се земљама или морима граничи, јесу ли границе природне (планине, мора) или политичке; да ли је обала развијена или неразвијена, у која се полуострва, предгорја копно свршава, који морски делови улазе као заливи у суву земљу, да ли се у близини налазе острва, који водени путеви одвајају суву земљу од њих; да ли, даље, долази земља у висину или низину, је ли висинска разграна у маси, ланцима или издробљена, у којим се правцима пружају планински ланци и како се зову, према којим странама света се спушта стрмо, а према којим поступно, којим се низијама и водама висоравни и планински ланци граниче, а којим висоравнима и ланцима низије; је ли, даље, земља богата водама или није, које реке протичу, од којих планина долазе, у којим правцима теку, куда отичу; које споредне реке у њих утичу, где су им извори и какав је ток њихов, на којим се местима реке сужавају; да ли се долине шире у простране равнице или су узане, где река оставља брдовиту земљу и улази у равницу, које планине реке пресецају; какве нагибе чине водомеђе између два речна слива, да ли су речна ушћа налик на левак или на делту, која места леже на главној реци или њеним при-

¹⁾ Jauker, Verhandlungen dez Vereins „Innerösterreichische Mittelschule“ in Graz, стр. 167.

токама и т. д.¹⁾ Имају ли ученици при руци добре карте и јесу ли одмакли у читању карата, онда се с карте може прочитати каквоћа земљишта, где је пустиња, степа, обрађена земља, мочар, шуме, баре; даље, железнице и канали, као и величина градова, која се обично означава на карти круговима различитих величина: да ли неко место има преко 10.000, или преко 50.000, или преко 100.000 становника и т. д.

И какви се закључци дају извести из ових знања! Из броја упоредних кругова или меридијана сазнају се најразличније промене у односима топлоте и светлости, из посматрања геометриског уређења и одстојања степена многостручни односи оцењивања просторности, рашчлањивања и приступачности. Један поглед на богаство или сиромаштво речних мрежа, на правце, облике разгране и ушћа река, на односе простирање и дужине језера и бара, даје бескрајно редова закључака о особинама природе једне земље и њеном пресудном утицају на човека и један поглед на места становања и канале ставља човека у положај да посматра и даје му разлог с једне стране о његовој потчињености природним законима и о његовом духовном господарењу с друге стране. Од исто такве је важности и посматрање пластичности земљишта, поделе на висину и низину, особина узвишења, њиховог облика и висине. Све доприноси да се природа упозна у њеном животу и односу према човеку.²⁾

Занета пут који води к овом циљу нити је лак, нити пак кратак, а и с њим није *свршен* рад учитељев у објашњењу карата; у првом разреду које средње или грађанске школе може се само *основ* положити, на који ће се морати даље непрестано зидати до највишег разреда. Зато ће се с неких страна приметити, да за такву опширну обраду није довољан број часова који је одређен за географску наставу. Не може се сасвим порећи оправданост овог приговора, али је исто тако оправдано и то, да географска настава само онда може испунити свој задатак, ако је ученицима темељно објашњена карта. Карта је увек најважније и најпотребније помоћно средство у географској настави, па зато долази и све оно, што потпомаже њено разумевање, а с тим и корисност њену по наставу у ствари за које се мора безусловно наћи места. Не треба се у томе бојати преоптерећености у географској настави. Темељније објашњење карата олакшава не само рад с њом, него јој даје више живота, а с тим и већи интерес. Што се дакле с једне стране више употреби на време, то се опет богато накнади с друге стране стварном олакшицом у раду и већим успехом. Ако је у осталом учитељ добро припремљен и увек тачно зна што хоће и како може свој циљ најбоље постићи; ако ствар не обрађује сувише опширно, него предузима само

¹⁾ Oberländer in Lüben's „Pädagog. Jahresbericht“, 23. Band, стр. 92.

²⁾ Stohn, Lehrbuch der vergleichenden Erdkunde (Köln, 1879. Du Mont-Schauberg), Vorrede, стр. V.

оно што је неопходно нужно за разумевање: онда је и дангуба око тога мања него што се на први поглед чини.

II. Читање карата.

Је ли ученицима објашњена карта, онда је учитељу задатак да их *всјжба* у читању карата, како би у томе задобили што већу лакоћу. Да би се овај циљ постигао, карта мора да нађе у настави довољну употребу, а и биће за наставу веома од користи; карта мора чинити у географској настави увек *полазну тачку* и то не велика карта (за зид),¹⁾ и не скица коју учитељ на табли нацрта, него карта у атласу ученичком. Ова мора бити поље за *налажење*, а велика карта поље за *всјжбање* у географској настави. Да велика карта није згодна за полазну тачку у географској настави излази већ из тога, што исту, па ма била и у великом размеру начињена, ученици не могу тако тачно посматрати као карту у атласу; што нема за све области (земље) које се морају у настави обрађивати добрих карата за зид, а биће и набавка истих за многе школе одвише скупа. К томе још долази и то, што ученици морају своје задатке да уче и понављају из својих атласа, ради чега се исти морају узети за основ и ученици морају бити обучени у употреби истих. Тиме се вредност велике карте никако не смањује. Она служи за то, да се утврди оно што су ученици нашли у атласу под упутством учитељевим, а и да се slabим ученицима олакша налажење: нарочиту пак важност задобија велика карта у понављању и испитивању и ту може бити од велике користи.

Још мање је подесна *скица карте* да буде полазна тачка у географској настави, т. ј. цртеж који учитељ на табли начини; јер је скица несавршеније очигледно средство од карте земљишта, а учитељ треба увек да тражи оно што је боље, само ако може. Учитељ који место карте употребљава скицу као очигледно средство ради управо као онај, који при изучавању једне биљке употребљава не њу саму или какву добру слику њену, него шематичан цртеж, или као неко „који ученицима диктира песму коју требају на памет да науче, а имају је у својим читанкама лепо и без погрешака оштампану и који тера да науче песму по том диктату, а није се уверио је ли он без погрешака.“²⁾

Скица карте (цртеж) није подесан да буде полазна тачка у географској настави и зато, што ученик при томе не може бити тако самосталан као кад гледа карту, пошто не изналази сам односе објекта који посматра, него је упућен да прецртава оно што је прво учитељ нацртао. Врло је

¹⁾ Изузетак од овог правила чини прва карта, која се ученицима показује, а то је карта околине места становања и само онде, где је нема као ручне карте, што је већином и случај.

²⁾ Böttcher, Methodik, стр. 91.

вредно овде чути шта вели Лозе у предговору к другом издању своје методике географије: у географској настави писац је с радошћу запазио да се учитељи одушевљавају за бољим предавањем исте и боље владају грађом него пре; али је и то запазио да један део исте, који је пре био врло занемариван, сад се често рђаво примењује — цртање карата. Кад ученик добије потребно упутство у цртању карата и кад учитељ при понављању на табли црта кредом поједине делове, нпр. реку, планину и т. д., а од ученика тражи да кажу име, а можда и намерно црта неправилно поједине делове и од ученика тражи да примете погрешке: онда је такво вежбање за препоруку. Али кад он поједине делове неке земље црта на табли и по томе своје ученике учи, то писац не може себи објаснити такво поступање; јер учитељ не може с таквим несавршеним средствима начинити правилну слику, какву ученик има на карти и тиме добија нетачан појам. Ма како добро имао учитељ у глави облик, опет на овакав начин не може исти цртежом да представи.⁴ Цртеж треба да помогне при објашњењу карте, те да се боље разуме, али он не треба да потисне карту или пак да је учини излишном; он је највише као нужно средство и треба да нађе онде примену, где ученици немају никаквог атласа и карте за зид, који би били као полазна тачка у настави. Али ово данас треба да је изузетак¹).

Али ипак да би се настава могла наслађати на атлас, потребно је да сваки ученик има атлас и да су у свију једнаки.

Потреба првог захтева потиче из важности, коју карта у опште има за географску наставу, као и одатле да ова мора бити у вези с картом ако се хоће да створи саморађња код ученика. Атлас је неопходно потребан не само за више школе, него се мора дати у руке и ученицима основне школе, јер и ови потребују добру наставу у географији. Што се овај захтев свуда не признаје, биће да је узрок прво у томе, што има учитеља који још не цене довољно важност атласа за наставу и мисле да се и без њега може добро предавати. Даље биће да су многи мишљења, да није право да се од родитеља ученичких траже и ови издаци. Таквим учитељима као да није познато, како се за малу суму новаца данас може купити сасвим добар атлас. Тако на пример кошта атлас за основне школе од Haardt-а 25 крајцара, од Trampler-а 30 крајцара, мали Debes-ов 50 пфенига — цене које су према користи од овог наставног средства сасвим незнатне.

Од велике важности по успех у географској настави је и захтев, да сви ученици једног разреда имају једнаке атласе. Али и у овом погледу има се много што шта пожелети²). Још непрестано није правило увођење

¹) О употреби картине скице као очигледно средство упореди Matzat, Methodik страна 107.

²) Упореди: Hartung „Bemerkungen zum geographischen Unterrichte“ (Jahresbericht der Realschule I. O. in Frankfurt a/M. pro 1879); даље: Perthes, Atlas-

Једног извесног атласа, него прилично редак изузетак и још су у већини школа дозвољена не само старија заостала издања поред сувремених, нових и поправљених, него се упоредо трпе и атласи различитих врста. Највише је што ће се један извесан атлас похвалити и препоручити; али од *приморавања*, као што се код свих других наставних средстава чини, у овом једином случају нема ни помена. „Претпоставимо да један ученик жели да се у латинском служи једном другом граматиком, која се не употребљава у његовој школи него у некој другој. Би ли га дотични учитељ филологије за ово трпео и ако стоје промене, родови, бројеви, па и главни основи синтаксе, како у једној тако и у другој граматици? Или узмимо да је сличан захтев изнесен у настави у математици или природним наукама: зар се не би као будалаштина одбацило и као што се сасвим само по себи разуме поставило, да сви ученици једног истог разреда морају имати једнаке уџбенике? Па и у самим географским уџбеницима не допушта се разноликост у једном разреду.“ Само се *једино код атласа* чини изузетак. Али се треба свом снагом борити противу овог зла, које је сигурно један од узрока, што успех у географској настави у многоме није онакав, као што се данас може очекивати и захтевати. Настава у географији која хоће да образује дух, мора постићи што боље разумевање карте, т.ј. она мора ставити ученике у положај, да тачно разумеју сваки знак, којим карта њима говори. Али се овај циљ само онда може постићи, ако сви ученици једног разреда имају *једнаке* атласе, јер је начин како се поједини предели на карти представљају врло неједнак у различитим атласима, и та се неједнакост простире не само на избор грађе, него и на размер, меридијане, представљање терена, бележење политичких граница, знакова за места, слова и т. д. Ако ли су у рукама ученика различни атласи, то учитељ мора, да би испунио дужност према овоме, поделити разред у онолико група, колико се различних врста атласа у истом употребљавају и свакој групи засебно објаснити карту. Нарочито ће ово морати да чини у нижим разредима; али се ни у вишим не сме на ово заборавити, ако се не би хтело поново да искуси, како се, упркос објашњењу знакова што стоје на ивици карте, ово и оно на њој опет не разуме правилно. Да је ово трудан и дангубан посао видеће се, ако учитељ погледа само на веће разлике у појединим атласима. Онда се не треба чудити, ако се у таквом случају већином и не гледа на тачно објашњење карте, него се само чини у *оштите*, а то на штету наставе. Додуше тврди Matzat¹⁾, да садашња слобода атласа има и својих користи, јер пружа ученику прилику да упозна поред свог атласа и атласе својих другова и увиди како се може једна

Einheit (Leipzig, 1888. Wagner & Debes); Lehmann „Jst es zulässig, dass in einer und derselben Classe verschiedene Atlanten gebraucht werden?“ (Zeitschrift für Schulgeographie, IV. 112.); исти: Vorlesungen, стр. 198.

¹⁾ Methodik, стр. 316.

земља на врло различне начине представити, и у толико лакше да одвоји географско представљање од голих знакова за представе. Ово би пак онда било од користи, кад би се објашњење дало не само површно, него бољим разгледањем посебности, али то не сме бити без објашњења и упутства од стране учитеља, а за ово њему недостаје времена.

Али не само код објашњења појединих карата, него се и при њиховој *употреби* непрестано јављају неслагања у погледу на размер, нулти-меридијан, начин представљања, избор грађе ит.д., услед чега се учитељ спречава и омеће ток наставе. И налажење (отварање) појединих карата захтева код различних атласа много више времена, него кад сви ученици имају једнаке атласе. Даље, учитељ много теже дознаје да ли су сви ученици заиста нашли тражене карте, о чему се иначе може уверити само једним погледом. Још настава се само онда може с успехом ослањати на атлас, ако учитељ сасвим тачно зна шта се у атласу ученичком налази, а шта не. Ово је пак могуће само онда, кад сви ученици имају једнаке атласе; јер се од учитеља не може захтевати, да су му у сваком погледу познати сви атласи који се у разреду употребљавају и да он на памет зна, који ученик има атлас од Diercke und Gaebler-a, који од Debes-a, и т. д.

Тиме се хоће да докаже како је штетно кад ученици једног истог разреда имају различне атласе; зато треба да престане та уобичајена трпељивост атласа која је у стању да буде само од штете по географску наставу и да покаже како се она рђаво предаје. Јер одатле излази као истина, да је се атлас у опште врло мало употребљавао, да је то и сада и да се настава зидовољава с посве површним упознавањем с истим, у место да се он употреби да би се потпуно разумела карта. Дођу ли једном сви учитељи на то, да атлас правилно употребљавају, онда они неће трпети употребу различних атласа у једном разреду, што је то случај с разним уџбеницима и читанкама. Желети је, да и школске власти иду на руку учитељима и просто забране употребу различних атласа у једном разреду.

При употреби карата мора бити *поштуности*, и то како у погледу на следовање појединих карата у настави, тако и у погледу на обим онога, што се има на појединим картама прочитати. Нека учитељ најпре обрађује само такве карте, које не иду одвише у опширност и тек поступно теже; нека с почетка тражи да се на карти само оно прочита, што ученици налазе без велике тешкоће и тек онда да захтева теже, пошто су прешли преко првих тешкоћа у читању карата. Да би се показала узрочна веза географских објеката и односа, мора се дотле чекати, докле се ученици прилично не извежбају у читању карата.

Учитељ се има служити при читању карата *развијајућим на ставним методом* и при томе увек полазити од начела: *што ученик може код пажљивог посматрања карте сâм наћи, то му се не треба унапред казати*

Нека учитељ само једном опроба да буде без ручне књиге, а да се чисто карте придржава и да допусти ученицима да сами на карти налазе главне особине природе земљишта, тада их он принуђава да траже и навикава да нешто мисле код слике картине. Оваквим околинским путем ће много више постићи и сократичким ће методом моћи развити код самих ученика науку о земљи.

Али у читање карата не долази једино читање истих, него и читање „између редова,“ као и подобност у представљању и описивању онога, што је с карте прочитано. Ова подобност опет може се постићи тек дугим *вежбањем* и учитељ мора употребити сваку прилику да вежба ученике у читању карата не само у школи, него мора тежити да ученике упути и на то, да се и код куће спремају у настави не из књиге, него из карте. Ово последње је с почетка врло тешко постићи, јер је ученику много лакше да научи задано из књиге, него трудно да тражи на карти оно, што се у књизи већ налази. Нека дакле учитељ у свакој прилици опомиње ученике да уче само на карти и нека покушава да им објасни корист оваквог поступања. Ово најбоље бива тиме, ако он уреди своја предавања тако, да се ученик не служи само уџбеником, него да се мора пружати и за карту, па да одговори захтевима учитељевим; исто тако боље је да се задаци, који се ученику задају да их код куће реши, састоје у питањима на која се може боље с карте одговорити него из партија у уџбенику.

Ка читању карата даље долази, да ученици задобију извесну вештину и у *читању на памет*, т.ј. да се могу и без карте оријентисати у положају појединих географских објеката и томе подобном. Учитељ мора дати ученицима прилику да се и у овоме добро вежбају, а то је најбоље код пропитивања.

Последња и најважнија тачка, да би ученици задобили вештину у читању карата, лежи у *самом учитељу*. Он мора умети на правилан начин предавати географску наставу, а нарочито да је споји с картом. *Зато он не сме са своје стране ништа изоставити, како би био у положају да свој задатак потпуно изврши*. Пре свега је за ово потребно, да је он сâм добро спремљен у читању карата. Најбоље средство да се ова подобност добије, јесте *темелно спремање* за наставу. По себи се разуме да се ово не сме само у томе састојати, да се летимице прегледају дотичне партије у уџбенику којег се учитељ држи и који и деца имају у рукама, него он мора своје припремање црпи из дубљих извора, нарочито мора потпуно да влада картом, што је само онда могуће, ако се и сам на карти спрема. То ће му с почетка свакојачко ићи прилично тешко; али нека он то само чешће чини, па ће брзо увидети да је могуће и да је овај начин спремања много интересантнији од учења из књига. Он ће ради допуњавања и књигу узимати, како не би ништа, што се не може на карти прочитати а што је важно, превидео и запоставио. Неопходно је још

потребно, да учитељ тачно познаје карте са свима њиховим особинама које се у рукама ученика налазе. Он мора добро знати на којој карти у атласу најлакше може ученик наћи то, што се у настави тражи. Ако је ово учитељу нејасно, онда ће му то стварати у настави много тешкоћа.

Даље, учитељ мора умети ученике згодним питањима да упуги да изналазе оно, ште је у настави потребно, т.ј. он мора знати вештину питати. И ово није баш тако лако. Најпосле мора умети одржати и *добру дисциплину*. Не може ли пак то, онда ја упитно-развијајући начин предавања мање згодан од предавајућег, јер је код овог другог лакше ученике држати у стези. Први начин даје много више прилика за кварење реда. У добру дисциплину која је за ову наставу потребна долази ово: сви ученици морају држати отворену ону карту, коју учитељзначи; не смеју атлас прелиставати, осим кад учитељ нареди да траже другу карту; сваки ученик мора добро пазити на питања и наредбе учитељеве и тражено одмах извршити без питања и разговора с другим учеником; ко не може наћи оно што се тражи, има се одмах јавити или мирно чекати док не буде питан; само онај сме одговарати који се пита; најстроже забранити дошаптавање и казивање; по правилу тражити да буду одговори у потпуним реченицама; одговарајући на питања на карти, ученици смеју остати седећи, иначе ће у другом случају код одговора устајати.

Кад су сви услови испуњени, онда — само онда — може карта бити од оне користи, коју може дати. Зато је учитељева дужност да учини све што до његове снаге стоји, да се овај високи циљ постигне.

С немачког превео

Брета Јонић
учитељ

СРПСКИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ С УЗГРЕДНИМ ОБЗИРИМА НА СТАРΟΣЛОВЕНСКИ, ГРЧКИ И ЛАТИНСКИ ЈЕЗИК.

I

Прошастаи придеви

Овај се придев истиче као особина словенских језика бар према грчком и латинском, јер га они немају, него грчки партицип перфекта или аориста *activi* resp. *medii* и латински парт. перф. депоментних глагола стоји не само према нашем прилогу прошлог времена (*λελυκώς* — одрешив, *conatus* — покушав), него и према нашем прошастом придеву (*λελυκα* или описано *λελυκώς εἶμι* — одрешо сам, *conatus sum* — покушао сам). Другачије речено српски и стслов. језик представљају многа активна значења састављајући овај придев с глаголом *јесам* или с личним

облицима глагола *бити* (бивати), док грчки, изузев fut. ex. и три четири медијална resp. пасивна случаја, и латински језик, изузев активне радње које се представљају пасивним облицима (депон. глагол.), казују сва та значења простим облицима. Изузетно, управо из стилистичких разлога, грчки језик представља описано, сем споменутих, и та значења, и тако добија сличне склопове нашим. Поред те службе, да с личним облицима чини целине, прошаста придев често сам служи као лични облик и не може имати нити мењања по падежима, бар у главном, нити оних разних значења (темпор., каузално, и т. д.), те се тако издваја за себе између осталих партиципа. Управо он је по свему глаголски облик, а само је придевско у њему то, што казује род, број и падеж свога подмета, дакле први, и што се од извесних глагола употребљава као придев и мења по падежима.

Да видимо сад како ту његову прирочну службу тако и те придевске особине.

А.

Састављањем глагола *јесам* (сам, си итд.) или личних облика глагола *бити* с прошастим придевом постају ови глаголски облици:

1) *Perfectum*:

*Одредио је*¹⁾ дан у који ће судити

ЄСТЪ ПОСТАВНАЪ (*τέθεικεν, constituit*)

ДНЬ ВЪ НЪЖЕ ХОШТЕТЪ СЪДИТИ.

Ἐὐδ τὸ πρῶμα εἰμι τοῦτο δεδρακώς.

Ὁὐτοι ἔλεγον ὅτι Ἀραῖος περὲνυὼς εἶη.

Ови говораху да је Арај *побегао*.

¹⁾ Облици *је* и *су* радо се изостављају у више прилика:

а) ако је иза њих заменица *се*: Он се теби *надао*.

б) у почетку приповедања, а и иначе:

Био један цар на *имао* два сина.

Била два брата заједно у кући, на један све *радио*, а други једнако *беспослично* и готово *јео* и *ио*. — Други је топ негде у шуми био сакривен, па га сад *нашли* и *оправили*.

Єзгрѣшнаѣ Ядамѣ (reccavit) и **оумрѣтѣ.**

с) у народним песмама и пословицама: Кад то чула госпођа краљица, она њему тихо беседила. — На њему је чудно одијело: кроз чакшире *пропала* колена, кроз рукаве *пропали* лактови, кроз капу му перчин *пропано*. — Брада *нарасла*, а памети не *донела*. — *Било* па и *прошло*. — С врагом *дошло*, с врагом *пошло*. — Бог *дао*, Бог *узео*.

Из пословица лако је закључити, да овога бива и у усклицима:

Хвала Богу, *дошао* Милош! — Дакле *умро* деда!

И код других лица овог скраћивања бива: *заборавио* ја, шта сам му казао, па не умем да се *нађем*. — Тако једном *пошли* ми у лов, док ево ти човека пред нама. — Ја се машинском *руком*, а то нема главе: *заборавио* је (главу) на води. — Не могу да *верујем*: ти њега *преварио*! (ви њих преварили!). *

Καὶ γὰρ Παυσᾶς ἀπαιτεῖν αὐτὸν εἶσιν ἐψηφισμένοι (...решили су).

Ac veluti magno in populo quum *coorta* est seditio.

2) *Plusquamperfectum*:

Јер ученици његови *бејашу* отишли у град.

Оученици во его ошкан *бѣахъ* въ градъ.

Οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισαν εἰς τὴν πόλιν.

Nam discipuli eius *abierant* in urbem.

Ἄλλ' ἐποιοῦντο διαβάσεις ἐκ τῶν φοινίκων οἱ ἦσαν ἐκπεπωχότες (...које беху пале).

Βεβοηχότες, γὰρ ἦσαν τοῖς Βιδυνοῖς.

Οἱ γὰρ μάντις ἀποδεδειγμένοι ἦσαν (беху изјавили), *ὅτι μάχη ἔσται*

Bis *conatus* erat casus effingere in auro.

Ово време по некад се прави од потребног прошастог придева и перфекта глагола бити, нпр.: Кад *сам била* грдни сан *заспала*. — Мати *јего завѣсла* *кѣла* (*velaverat*) *окоњце завѣсѣмъ*.

3) *Futurum exactum*.

Ово се време у српском језику према двојаком значењу двојако и представља: у зависним реченицама *будем*, *будеш* итд. и потребним прошастим придевом, а у главним (од зависних само у изричним и после израза страха) облицима *бићу*, *бићеш* итд. и потребним прошастим придевом. Грчки језик има само један склон и он се увек употребљава само према овом нашем другом склопу. Тако исто и латински језик има само један облик, али га употребљава према та наша оба начина.

а) Ако Милош *буде* *преш'о* Дрину, Милоша *ћу* на мејдан зазвати.

Да *приштъ* *коудетъ* *въ* своје *отечество*, *аште* *праведно* *коудетъ* *покамаѣ* *си* (*si recte penitentiam egerit*).

Si venerit dicam ei.

Бојим се да Иван не *буде* *учинио* (да *неће* *бити* *учинио* = да није *учинио*) какво зло, па га нема.

в) *Биће* *с'* што год *расрдио* бане, па вас може коњем погизити.

Ко је често онуда пролазио *биће* *опазио* онај сухи храст.

Страх је мене *биће* *погинуо*.

Чини ми се да *ће* *бити* *умакло* нешто војске.

Кад ти ово почнеш ја *ћу* *бити* *свршио* свој део.

Ἄ ο παραβὰς τίνα δοὺς δίκην ἀξίαν ἔσται δεδωκώς;

Ἦν δὲ ποιήσητε ἃ λέγετε ἵστε ὅτι ἄνδρα κατακινόντες ἔσεσθε πολλὰ δὴ πρὸ ὄμων ἀγρυπνήσαντα.

Ἄν τοῦτο εἰδῶμεν τὰ θεόντ' ἐσόμεθ' ἐγνωκότες.

Cum tu hoc leges ego Caesarem fortasse *convenero*.

4) Прошастаи придев с аористом глагола *бити* склапа *погодбени начин* (кондиционал), само што тај аорист нема у трећем лицу множине *бише* већ *би*. Разна значења која казује погодб. начин не казују се у грчком и латинском неким сличним склопом, него се она означавају додавањем нарочитих наставака на саму основу, т. ј. настав. за оптатив у грчком и наставака за конјунктив у грчком и латинском. Нека сличност наступа само онде, где су ти облици од перфекта па су још описани. За наш је задатак, истина, довољно само споменути склопове у које улази прошастаи придев, али није с горега, нарочито овде, ако се мало позабавимо и самим значењем.

Пре свега индоевропски оптатив узео је у словенским језицима службу императива, а за оптатив наступио је склоп од потребног прошастог придева и оптативних облика, **внмъ, ви** etc.: **рекльъ внмъ** = *λέγων εἶπν* (= *λέγουσι*). Тај је склоп још у старини потиснут другим (**рекльъ вѣхъ**), који је имао значење аориста, и тако је стари описани аорист **рекльъ вѣхъ** постао словенски оптатив или боље рећи *кондиционал*, јер жеља, коју би тај облик требао да има, није ништа друго него узвик, а код узвика се гледа да буде што краћи (ватра!) и с тога отпадају лични облици *бих, би* итд., те као оптатив, већином служи сам прошастаи придев (срећан *био!* — *sis felix!*). Тако је нашем склопу поглавито остало оно друго значење, а то је да казује *прироке* у којему од два дела погодбене периоде, и отуда му назив *погодб. начин* (кондиционал).²⁾ Дакако он по где кад значи жељу или је из оне основне улоге добио друга нека значења.

а) Главна је служба кондиционала да казује с једне стране могућност или општије рећи извесне радње у погодби, а с друге радње које стоје до погодбе или боље рећи радње којих остварење зависи од остварења погодбе. Он дакле казује радње (једну или обе) које се везано јављају и чине целину, погодбену периоду. Сама пак погодба често се крије поред кондиционала, а често је неодређена, те кондиционал сам собом представља погодбену периоду. Испуштањем погодбе развиле су се још неке његове службе, код којих се често једва може осетити да претпостављају какву погодбу. Да видимо сад како ту главну улогу тако и та изведена значења.

α) Као што рекосмо најчешћа је, управо основна, служба кондиционална, да казује радње погодбене природе. Погодба (зависна реченица) која се замишља као могућа наводи се свезом *ако*, и радња се у њој, ако је више сумњива, обично казује кондиционалом, али не мора. Слдовање из такве погодбе (радња у главној реченици) час се мисли као сумњиво, могуће само, а час као поуздано, и према томе се негде казује кондиционалом, а негде не казује.

²⁾ Универзитетска предавања д-ра Маретића.

Таква се погодба често казује и свезом *кад* и једина је разлика у томе, што свеза *кад* повлачи за собом сталну појаву кондиционала и у зависној и у главној реченици погодб. периоде, само не у главној онда, *кад* се следовање замишља као поуздано, али то бива врло ретко.

Примери:

Ако *би се* *заметнула* (или: *заметне*) *кавга*, тешко оном ко му дође шака.

И ако *би* тако *учинио* (или: *учиниш*), добрим ћу те даровати даром.

И *кад биx* те за то *преварио*, онда мени посиједи главу.

Ἐὰν ἢς φυλομαθῆς, ἔσει πολυμαθῆς.

Ἐὰν τις αἰσχύνηται ἀναγκάζεται ἐναντία λέγειν.

Ἄλλ' εἰ τίς μοι ἀνῆρ ἄμ' ἔποιτο μᾶλλον θαλπωρῇ καὶ θαρσαλεώτερον ἔσται.

Memoria minuitur, nisi eam exerceas.

Neque hoc populus Romanus a vobis expectat, neque eo potest esse contentus, si *condemnatus sit* is qui adesse noluerit, et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere.³⁾

Ако *би* ме *запитао* за тебе, *рекао биx* му да те нисам видео.

Ако *би се* он *појавио*, ја *биx се* *сакрио*.

Све ћу му рећи, па *кад* не *би* ни то *помогло*, *оканио биx* га се.

Па *кад* не *би* она *послушала*, ја *биx* њене руке *одејекао*.

Кад би се то *догодило*, *свадили бисмо се*.

Ἦ κεν γηθήσαι Προϊάμοι Προϊάμοιό τε παῖδες εἰ σφῶν ταδε πάντα πρῶτοιστο μαρναμένοιν.

Καὶ τί ἄν ἔχοις εἰπεῖν, εἰ δέοι σε λέγειν;

Εἰ τούτω κεν λάβοιμεν, ἀροίμεθα κεν κλέος ἐσθλόν.

Ако (или: *кад*) *бисмо* ту двојницу *ухватили*, *задобили бисмо* дивну славу.

Si quis id fecerit, impudentem eum dixerim.

Ego si Scipionis desiderio me moveri *negem, mentiar*.

Ако је погодба претпоставка противна истини, она се наводи свезом *да* и радња јој се казује којим временом, док радњу главне реченице увек казује кондиционал. Погодба такве природе често се казује и свезом *кад*, само што сад кондиционал стоји у обема реченицама. Већ по себи је јасно да кондиционал у главној реченици не може значити ништа друго, него опет помисао противну истини.

Примери:

Да ми је отац жив (значи: мртав је) *био биx* срећан. — Да умете мислити (али: не умете), не *бисте* тако *радили* (значи: радите). — Да није сирота не *би* сунце *грејало*. — Да сам га видео, ја *биx* му *казао*.

³⁾ Упор.: Ово *биx* добро, ако си ти, оче, *кавал*, теби *даровао*.

Δενδ' ἂν αἶ ἐγὼ πάθοιμι, εἴ μὴ ἐξέσται μοι ἀπίεσαι.

Si id credis *erres*.

WWW.UNLIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Кад би трговац свагда добијао, не би се звао трговац него добивалац.

Кад бисте знали мене, знали бисте и оца мојега. — Кад бисте ви били дјеца Аврамова, чинили бисте дјела Аврамова.⁴⁾

Иште кѣмъ зѣкъ кѣмъ лѣ, не кѣмъ братъ мон оумрлѣ.

Εἰ ἦς ὡδὲ ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει.

Иште кѣмъ кѣдъ кѣмъ лѣ кнѣзъ снаж распетаго, то оставилѣ кѣмъ коумирѣскѣж лѣстѣ.

Si nosset princeps virtutem crucifixi, desereret fraudem idolorum.

Иште кѣмъ кѣдъ кѣмъ лѣ даръ кожнн, тѣмъ кѣмъ проснла оу него н далѣ ти кѣмъ водѣж живѣж.

Εἰ ἦδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν.

Si nosset donum illud Dei, tu petisses ab eo et dedisset tibi aquam vivam.

На крају овог одељка потребно нам је споменути још нешто о кондиционалу и његову јављању у неким реченицама.

Пре свега, као што се могло осетити из наведених примера, кондиционалу је непотребно обележавање временских разлика, јер се из смисла види кад казује садашњост, кад будућност, а кад прошлост, и с тога је непотребно, и према томе ретко, оно означавање прошлости додавањем прошастог придева *био*, нпр.: Боље би *био* учинио, да си то изоставио. — Кад би Лука ону књигу *био* написао, он би је под својим именом издао. — Јер, да ја нисам девојку отео и змаја устрелио, он би њу опет однео *био*.

Релативне и темпоралне реченице често крију смисао погодбе и с тога се радња у њима радо казује кондиционалом, нпр.: који не *би дошао* (= ако који), биће кажњен. — Ко *би спавао* у оној кући, нека опере хаљине. — Шта би дао ономе јунаку, који *би* ти Рељу *ухватио*? — Ко *би* мене воде *напојио*, тај би души место *ухватио*. — Молим свакога, кад *би* му *пала* на ум каква пословица, да *би* је записао и мени послао.

Qui videret (= *si quis videret*), *urbem captam diceret.*

Ἐμοὶ ἂν ἐξέτη λαμβάνειν, ὁπότε δεοίμην.

Τεθνάτην, ὅτε μοι μῆκετι ταῦτα μέλοι!

Умро, кад за то више не бих марио!

⁴⁾ Кондиц. може, али врло ретко, стајати и уз свезу *да*: *Да* (проста замена свезе *кад*) *би* на пасју *било*, нестало би у гори вукова.

По где кад погодба уз *да* значј могући случај: *Да* сад ко изађе на улицу па да стане викати, сва би се варош узбунила. — Ја не видим томе разлога, јер, да отидем, побегли би сви.

Тако је исто ретко да се кондиционал замењује којим временом, нпр.: Бијах направно мало за доручак, па да бијаше још, *могаше се* поручати. — Да не би предњих зуба, *оде* преко девет брда. Напротив имперфекат глагола *хтеги* с инфинитивом чешће стоји место кондиционала: Да ми не би Шарца од мејдана, доиста ме *ухватити* *ишаше*. — Да га не задржах, *хоћаше се* удавити.

Тако исто и концесивне реченице често нису ништа друго него погодбене, које су добиле концес. значење додавањем свеза, и с тога се у њима може наћи кондиционал, нпр.:

Ако *бих* ти и *успо* вина, нису за те купе позлаћене.

Ἦγειτο ἄνδρὸς εἶναι ἀγαθοῦ ὠφελεῖν τοὺς φίλους, καὶ εἰ μηδεὶς μὲλλοι εἰσεσθαι.

Мишљаше да је добру човеку дужност помагати пријатеље, макар нико не дознао.

Honestum etiamsi a nullo laudetur, natura est laudabile.

β) Погодба или претпоставка често није изриком казана него се крије у којој речи или реченици уз кондиционал, или се напоследку претпоставља као позната, нпр.:

Ти за мене нећеш ни толико да учиниш, а ја *бих* за тебе у ватру *скочио* (потребна је, па дакле и позната, претпоставка: ако би требало, или: ако би ти то тражио). — То је покварен човек, просто *бих* га убио (неопходна је претпост.: кад би до мене стајало, или: да могу).

Не смем (или: нисам смео) изаћи на улицу, јер *би* ме *ухватили*. — Дивљацима је то обична ствар, а ми *бисмо пропали* од таквог ратовања (= кад бисмо тако ратовали). — *Пјевала бих*, ал' не могу сама. — *Играо бих*, *скакао бих*, *хром сам на ногу*. — Кад је теби Шарац омилио, зашто ми га заискао ниси? Ја *бих* ти га *поклонио*, сине.

Ἐπιστενόμεν ὑπὸ Λακεδαιμονίων οὐ γὰρ ἂν με ἔπεμπον πάλιν πρὸς ὑμᾶς.

Веровали су ми Лакедемонци, јер ме не *би* опет *мишљали* к вама.

Δὲ ὑμᾶς αὐτοὺς πάλαι ἂν ἀπολώλειτε.

Сами по себи давно *бисте пропали*.

Agricultura sine hominum opera nulla esse potuisset (sc.: si hominum opera non fuisset).

γ) Из сличног помишљања на погодбу, где јаснијег где неодређенијег, развила се готово самостална служба кондиционала, те час замењује глагол *моћи* с којим инфинитивом, час опет оно што је у истини представља као да стоји до нечега и тако привидно преноси у будућност.

Примери:

Завадио би два ока у глави.

Коса им је њом *би се покрили*.

И камен *би* речима *подигао*.

То је све што *би* му *се могло* пребацити.

Нема човека који *би* боље од њега *познавао* (*nemo est qui noscat*) наш народ.

По његову писању *помислио би* ко (*putaverit quis, οἷοιτό τις ἂν*) да сам узалуд трошио време.

Рекао би човек (dixerit quis, εἶποι τις ἄν) да се без тога не може живети.

Свађали су се, *рекао би* (ти, неко, ко, човек — *diceres, diceret quis, εἶπεν ἄν τις*) поклаће се.

Ја *бих* пре *веровао* (*crediderim*) да си ти крив.

То *би* могло бити (*τοῦτο γένοιτο ἄν*).

Би а' *познала* чија ј' ово рука?

Τί γὰρ γένοιτ' ἄν ἔλκος μείζον ἢ φῶλος κακός?

Која *би* рана *била* већа него зао пријатељ?

Quis tibi hoc concedat (*concesserit*)?

Quis dubitet quin in virtute divitiae sint?

Ко *би* *помислио* (*τίς ἄν φέτο, quis crederet*) да ћеш ти такав бити?

Стане мислити, шта *би било* у дванаестом подруму. — Цар не зна-
ђаше, како *би боље укротио* силнога непријатеља.

Запита их, да ли *би му могли* помоћи.

Παλαμάχοῦ δροῦτῆ κῆ δροῦτοῦ, χῆτο κησε στωρνηλ Νσοῦσοῦ.
Διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἄν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ.

Не оум'каж, чкто κηсе отв'кштали κемоῦ.

Οὐκ ἤδεισαν, τί αὐτῷ ἀποκριθῶσιν.

Nesciebant, quid ei responderent.

Не знађаху, шта *би му одговорили*.

Ја *бих рекао* (*λέγοιμι ἄν, dixerim*) да то није тако. — Ова реч *рекли бисмо*, није на свом месту. — Још *бих* те *молио*, да свратиш код моје куће. — *Хтео бих* — рад *бих био*⁵⁾ — (*βουλομένην ἄν, velim*) да чујем ваше мишљење. — *Би ли хтео* да ти дам што друго?

⁷ *Ἄρ' ἄν μοι ἐθέλησαις τοῦτο διηγήσασθαι.*

Волео бих — *желео бих* — (*malim*) да се и мој глас чује. — Сан ме мори, сан ме ломи, *спавала бих* ја (= хтела бих да спавам).

Време *би било* (*ῶρα ὧν εἶη*) спремати се.

Овамо долазе и изрази, који се код нас радо казују кондиционалом, а у грчком и латинском увек индикативом, нпр.: требало би (*ἔδει, εἰχρήν, προσήκειν, oportet*), ваљало би, било би право, добро, лепо, ружно, згодно итд.

Напоследку потребно нам је споменути, да је кондиционал у већини примера ове тачке узет као блажа и скромнија форма говора.

б) Кондиционал се радо употребљава за приповедања радња, које су се у прошлости понављале (итеративни кондиционал), јер оне већином и стоје у сложеним реченицама које подсеђају на погодбене периоде,

⁵⁾ По некад се прошаста придеви *био* (обично уз придев *рад*) и *хтео* изостављају, јер се из смисла виде, нпр.: *Рад бих* да те видим. — Ви *бисте ради* да се ваше незнање прими за знање. — Ја *бих* млада сада *најволила* да ја имам ћердан од дуката.

Ја *бих* мало воде (разуме се: хтео).

Би ли, мајко, каквијех понуда?

па тек из таквих реченица јављају се и самостално, а с њима заједно и кондиционал.

Примери:

Тако прођу три године дана, и кад би год мајстор *заштао* дете, шта је научило, оно би му свагда *одговорило* да није ништа. — Кад би *дошла* каква сирота пред кућу, свекрва би је *отерала*, а снаха би свој залогај сироти *уделила*. — Како би Будљани на брдо *изишли*, одмах би се младеж *ухватила* у коло, па би мушкарци *зајевали* итд. — Ја *бих* му свагда у јутру *донио* по чашу шљивовице, коју би он по често *пришчијао*, док је по подне сву не би *попио*. — Била три брата, па на бијелом свијету ништа нијесу имали до једну крушку, те би ту крушку редом *чували*: један би *остао* код крушке, а друга двојица *ишла* би на надницу.

Περιεμένοντες ἐκάστοτε ἕως ἀνοιχθείη τὸ δεσμοτήριον, ἐπειδὴ δὲ ἀνοιχθείη, ἤειμεν παρὰ τὸν Σωκράτην.

Чекали бисмо сваки пут, док би се *отворила* тамница, а кад би се *отворила*, *ишли* бисмо код Сократа.

‘Ο Κῆρος τὸν παρ’ αὐτῷ φίλων ἐκέλευσεν ἄν τιν λαβεῖν τὰ τοῦ μὴ φοιτῶντος’ ἐπεὶ οὖν τοῦτο γένοιτο, ἤχον ἄν εὐθὺς οἱ στερόμενοι.

Кир би *наредио* којему од пријатеља, који су вазда с њим били, да узму имовину онога који није долазио; кад би то било, *долазили* би они којима је узето.

Messenam ut quisque venerat signa visere solebat.

Ubi advesperaverat Euclides Megara Athenas commebat.

Кад год би се *смркло* Еуклид би из Мегаре у Атину *ишао*.

Quamcunque in partem equites impetum fecerant hostes loco cedere cogebantur.

с) Кондиционал казује жељу и њене разне врсте.

а) Као што је познато он врло ретко казује чисту жељу, јер му је то претео прошаста придев, па и ту већином стоји са свезама *да о да, о кад*, нпр.:

Дао би Бог да тако буде! — Где је тај човек? *Баво би* га *знао* где је!

Кћери моја, *да би* те не било! — А *да би* ме не *родила* мајка! — О *кад би* ствари *дружчије* *стајале*!

Да ли се жеља може испунити или не, то се код нас само из смисла може видети, док у грчком и латинском то се и по облицима види.

β) Кондиционал се по где кад узима у смислу жеље или заповести, па реченица уз њега учини те добије концесиван смисао, нпр.:

Нека *би* тако било, као што кажеш, опет нећемо успети.

Εὔην μὲν νῦν νῶν ἐπὶ χρόνον ἡμῶν ἐδωδὴ ἡδὲ μέθην γλυκερόν, ἄλλοι δ’ ἐπὶ ἔργον ἔποιεν, ῥηιδίως κεν οὔτι διαπρήζαιμι λέγων ἐμὰ κήδεα.

Нека би нам било на време хране и слатка пића, а други нека би *ми* на посао, не бих лако мргао довршити причајући јаде своје.

Naturam expellas furca, tamen usque recurret. — Malus civis Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis, tibi quando esse coepit? — Fueris doctus, fueris prudens, pius non fuisti. — Ut rationem Plato nullam afferret, ipsa auctoritate me frangeret.

γ) Кондиционал веома радо казује ону врсту жеље која се налази у намери, нпр.: Ја ћу се постарати, да *се* не *бисте* *задоцнили*. — Да би *се* ова приповетка боље разумела, потребна су нека објашњења.

Чувши да разговарамо притрча к нама, да би што *чуо*.⁶⁾

Колико *са* *б* *т* *т* *р* *о* *у* *д* *н* *а* *к*, да *б* *т* *н* *к* *к* *а* *к* *о* *б* *р* *к* *л* *к* *п* *о* *н* *к* *ј* *е* *д* *н* *о* *г* *о*.
Quantum laboraret, ut saltem unum acquireret.

Момак *са*, *а* *к* *о* *д* *а* *б* *т* *ш* *е* *л* *л*.

Precabantur, ut iret.

Βασιλεὺς αἰρεῖται οὐχ ἵνα ἑαυτοῦ καλῶς ἐπιμελήται, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ ἐλόμενοι δι' αὐτὸν εὖ πράττωσιν.

Τι δεῖδη Διομήδει Παλλὰς Ἀθήνη δῶκε μένος καὶ θάρσος, ἵν' ἐκδηλος μετὰ πᾶσιν Ἀργεῖοισι γένοιτο.

Diomedes Minerva animos dedit, ut insignis fieret inter cunctos Argivos.

Палада Атина даде Диомеду Тидејевићу силу и смелост, да *би се* *одликовао* међу свима Аргејцима.

Реченице које допуњавају изразе страха по свом основном значењу врло су блиске финалним, јер ту имамо жељу да нешто буде или не буде, и с тога се радња у њима радо казује кондиционалом, нпр.:

Поплаши се војвода, да не *би* војска у тим врлетима пропала.

Бојаху се, да му се не *би* што *догодило* (= жељаху, да му се што не догоди, не би догодило).

Ἐφοβοῦντο μή τι πάθοι.

Verebantur ne quid illi accideret.

Δέδοικα μὴ ἐπιλαθώμεθα τῆς οἴκαδε ὁδοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ξυμμάχους ἐδεδίεσαν μὴ ἀποστῶσιν.

Атињани се препадоше за своје савезнике, да *се* не *би* *одметнули*.

В.

Прошаста придев често, поред случајева споменутих код перфекта, врши сам неке службе, па час стоји као предикат, а час као обични придев.

1). Као предикат сретамо га у три случаја.

а). Споменули смо већ да кондиционал врло ретко показује разне врсте жеље и да је ту службу узео на себе прошаста придев. Ево сад примера за то:

⁶⁾ На овај начин по некад се ублажава заповест, нпр.: На то му реку отац и мати, да *би* он себи *изабрао* коју хоће. — Молим вас, да *бисте дошли* на време.

Помогла ти рука Божја! — О Кадићу, кукала ти мајка! — Бог му дао свако добро! — Ко је путник срећно путовао! — Душмани ти под ногама били! — Од руке му ништа не родило! — Било глава, биће капа! — Проклет био и ко га родио! (Упор.: Да ти Бог да свако добро!) — Лака ти земља била!

Γαροῦ τοῦ εὐλοβίου πρὸς τὸν ἀντιπάλον!

Γαροῦ ми бѣло!

ὦ παῖ, γένοιο πατρός εὐτυχέστερος!

Εἶρηκα ἃ νομίζω συμφέρειν, ὑμεῖς δ' ἔλοισθε ὅτι τῇ πόλει συνοίσειν μέλλει.

Λέγω ἄπερ ἤκουσα οὕτω μοι πολλὰ ἀγαθὰ γένοιτο!

Μὴ εἶην ἐκ Δαρείου γεγωνῶς, μὴ τιμωρησάμενος Ἀθηναίους.

Sit tibi terra levis!

Dii hanc rem bene vertant (verterint)!

Овамо долази и склоп из прошастог придева био и ког инфинитива, и значи да је нешто требало да буде или обратно, нпр.: Био *ћутати*. — Не био му *досађивати* (упор.: Бјеше ми га давати, докле могах жватати).

За жељу која се не може испунити, грчки и латински језик имају друкчији начин, стслов. има кондиционал, а српски садашње време или које прошло с неком свезом, док је кондиционал доста редак, нпр.:

Εἶθε μὴ τοῦτον ἐγγίνωσκον!

Utinam ne eum nossem!

Γαροῦи того да бѣхъ не вѣдѣхъ!

О да га не познајем! Камо срећа да га не познајем! или: О кад га не бих познавао!

б). Кад хоће прошастим придевом да се искаже жеља у вези с неком погодбом или сличном зависном или корелативном реченицом, онда и у тим реченицама радо стоји прошаста придев и већином значи будућност, нпр.:

Ако био (= будеш) торбоноша, био мајци жив!

Ак' узела (= узмеш, будеш узела) мила брата свога, Божја од вас не остало трага!

Кад *изашли* кључи из Дунава, Симеон се греха опростио! — Кад га *пожелео*, онда га видео! — Ти немао гроба ни породе, док турскога цара не *дворио*! — Тако било свакој друзи, која мајке не *слушала*!

Ко више *ио*, не био ми мио!

Кукавица био, ко ти *убегао*!

Где год се *састајали*, ту се веселили!

Куд год *ходила*, сретна била!

Колико воде *попила*, толико суза пролила!

Ἀντίξ' ἔπει' ἀπ' ἐμεῖο κάρη τάμοι ἀλλότριος φῶς, εἰ μὴ ἐγὼ τάδε τόξα φαεινῶ ἐν πύρῃ θεῖην.

Εἰ μὲν συμβουλεύοιμι ἄβέλτιστά μοι δοκεῖ εἶναι, πολλά μοι καγαθὰ γένοιτο· εἰ δὲ μή, τάναντία!

Ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὃ τις τοιαῦτά γε ῥέζοι!

Δια Χαρόβδιδι ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ, μὴ σὺ γε κείνη τύχῃς, ὅτε ῥοιβδήσειαν!

У латинском је овде онако као што и код нас већином бива, нпр.:

Ne vivam si tibi concedo, ut eius rei cupidior sis quam ego sum! — Peream, te nisi momentis video paene omnibus absens! — At tibi pro scelere di, si qua est coelo pietas quae talia curet, persolvant grates dignas et praemia redant debita!

Проклета ти моја рана била, ако злато са коња не *снимиш*. — Ако пут *уцугује*, срећно путовао! — Ако мене не *уослушаш*, све што радио и о чему се Богу молио, све ти узалуд и наопако обршило!

Дакако тога бива и у грчком:

Ἄλλ' εἰ οἱ μοῖρ' ἔστι φιλους τ' ἰδέειν καὶ ἵεσθαι οἶκον, ὀψὲ κακῶς, ἔλθοι! — Καὶ νῦν, εἰ τι πον ἔστι, πείθοιό μοι!

с) Прошаста придев често има концесивно значење, нпр.: *Клашило се, не клашило*, јешћу те, платио сам те. — *Јео не јео, шио не шио, терао не терао*, нећеш га стићи (упор.: *Карај је, мајко, не карај, удри је, мајко, не удри*, она је моја те моја). — Богме, господару, ти се *шалио* или не *шалио*, ја сам за истину примио. — Куд *уукло* да *уукло*, треба покушати. — *Било* зло, *било* добро, казаћу вам. — *Било* да кажем, *било* да не кажем, све ти је једно. — *Било* што (како) *било*, морамо се јавити.

Из грчког и латинског овамо долазе они исти примери које смо споменули говорећи о кондикционалу у концесивном значењу (в. стр. 774. тач. β).

2). Прошаста придев често се мења и употребљава као и сваки обични придев. Од транзитивних глагола он нема никакве придевске особине до те што показује род, број и падеж свога подмета, и према томе не може се употребити као придев. Напротив многи прошаста придеви од интранзитивних глагола мењају се по падежима, и стоје уз неко име час као атрибути, а час као предикативне допуне или као предикати објеката извесних глагола. При томе многе од њих и не осећамо као глаголске облике, него као обичне придеве (зрео, зрелији, најзрелији, врео, врелији, неваљао, остарео, сустао, пристао итд.), и чисто је заборављена веза између њих и дотичних глагола. Други опет осећају се и као глаголски облици, јер се не удаљују толико од оног значења које имају њихови глаголи.

Примери:

Поли га *кључалом* водом. — Па *сустала* коња одјахао. — Вели Марко *остарелој* мајци. — Наш султано, *огријало* сунце. — Удари га *увелом* јабуком. — Кад оружје сташе дијелити, мен' дадоше старо *зарђало* (упор.: И загледа сабљу *зарђану*). — Хајде брже те спомени бабу и *умрле*

ваше витезове. — Прошла се времена не враћају. — Ено брда обрасла малом шумом. — Прође преко смрзле воде. — Да у паломе човеку поновимо облик Божји. — Ускрелому нека се поклоне. — Предаду му хаљине игумана умрлога. — Легне на траву и ошало липово лишће — Покаже прстом на полегло влаће. — Чека као озебао (атриб. место супст.) сунце.

Из грчког језика овде би дошли овакви примери:

Ἔδοξε δὲ καὶ τοὺς στρατηγούς δίκην ὑποσχεῖν τοῦ παρεληλυθότος χρόνου (за „прошавше“ = за прошло вр.).

Ὅν εἰ μὴδὲν εὐλαβηθέντα τάληθές εἰπεῖν δέοι, οὐκ ἂν ὀκνήσαιμι ἔγωγε κοῖνον ἀλιτήριον ἀπάντων τῶν ἀπολωλότων πραγμάτων (пропалих ствари) εἰπεῖν.

Ἄλλ' ὅσπερ στήλη μένει ἔμπεδον ἢ τ' ἐπὶ τῷ βῶφ ἀνέρος ἐστέκει τεθνηότος (умрла човека) ἢ ἐ γυναικός.

Ὁ γὰρ ἐστὶ χεῖριστον αὐτῶν ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου, τοῦτο πρὸς τὰ μέλλοντα βέλτιστον ὑπάρχει.

Но ко виде чини с' невидео, ко би даље чини се нечуо. — Шта се чиниш нечуо? Та два придева су од транзитивних глагола, али су употребљени придевски као придеви од интранс. глагола и с тога долазе овамо.

Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἤδη γὰρ ὑποπεπωκῶς ἐτύχαιεν.

Φαίνομαι τοίνυν ἐγὼ χάριτος τετυχηκῶς τότε καὶ οὐ μέμφεως οὐδὲ τιμωρίας.

Нађе оружје сво прашно и зарђало. — Наћ' ће те млада заспала, Стака ће тебе будити. — Затекох га жедна и изнемогла.

Μετὰ ταῦτα οὕτε ζῶντα Ὀρόνταν οὕτε τεθνηκότα (нити умрла, мртва) οὐδεὶς εἶδε πώποτε.

Ἐπεὶ δὲ ἤλθεν ἔλεγεν ὅτι οἶοιτο τεθνηκότας πολλοὺς εὐρήσειν.

Καὶ ἐπεὶ ὑμᾶς εἶδον εἰς πολλὰ κακὰ ἐμπεπτωκότας (како сте упали, или упале) εὐρημα ἐποιήσαμην.

Εἶδον σιγάτον εἰς τὴν χώραν ἐσβεβληκότα.

II

Трпни придев

Радња која је извршена на неком предмету и постала његово својство или је тако помишљена казује се трпним придевом. Како такво прелажење означавају само транзитивни глаголи, то по правилу од њих се и јавља трпни придев и има пасивно значење, а ретко бива да има које друго значење или да се јавља од интранзитивних глагола.⁷⁾ Како му

⁷⁾ Као год српски тако и лат. јез. има само један трпни придев (part. perf. pass.). Старосл. јез. има не само part. perf. pass., него и part. praes. pass., а грчки језик поред та два има још и part. aor. pass., само што у грчком наставак, који

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

драго тек овај је облик глаголско придевске природе: с погледом на радњу он је глаголски облик, па се тако и сматра, с погледом пак на све друго он је придев, па му се често и не осећа глаголска особина, него преовлађује придевска, и отуда се многи трпни придеви могу компарирати, као: ученији, узвишенији, виђенији, најпознатији, најчувенији итд.

Управо овај је облик придев и употребљава се као и други разни придеви представљајући претрпљене радње.

1) Трпни придев, као и који од других придева, стоји као атрибут, предикативан додатак или предикат објеката извесних глагола (видети, гледати, опазити, наћи, затећи и сличних), нпр.:

Ношена хаљина јевтина је. — Оставите чаше *позлаћене*. — Баба га уведе у неку авлију *ограђену* костима јуначким. — Изгубили смо свога *прослављенога* војводу.

Жежен (атрибут место сунстант.) кашу хлади.

Νόμους γεγραμμένους (писане) *Ανθοδωρος οὐκ ἔθικεν.*

Τὸ εὖ τεταγμένον στρατεύμα ῥαδίως νικήσει τὸ τεταραγμένον.

Ipsa sed in somnis inhumati venit imago coniugis.

Καὶ ἐπειδὴν, ἐφη, ἐγὼ ἤρωμαι, ἐπεσθε ἐν τῇ ῥηθείᾳ χώρᾳ.

Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός (qui dicitur, који се зове, а може и: звани).

Вѣкъ яко Месна придеть глаголемъи Христосъ.

Αδυνατόν ἐστι τὸν ἐν τάφῳ κρυφθέντα⁸⁾ πρὸς τὸ φῶς δελοῦ.

Una salus victis (побеђенима) *nullam sperare salutem.*

Тако смо дуго путовали *уређени*. — Вратио сам се кући *изломљен*. — Остаде нам хлеб *недоиечен*. — Учини нам се *рањен* у десну ногу.

Καὶ ἡ ἄλλη δὲ στρατιὰ τεταγμένη (ταχθεῖσα) ἐπορεύετο.

Puniceis ibant evincti tempora taenis.

служи за пасив. значење, служи уједно и за многа актив. значења (med. res. verb. dep.р.), који случај имамо и код лат. part. perf. од депон. глагола, те тако ови придеви често имају актив. значење (трансит. или интранзитивно). Ако пак имају пасив. значење, онда наш трп. придев стоји не само према part. perf. pass., него може и према part. aor. pass., па чак и praes. pass., јер оба често нису ништа друго него незначителне нијансе part. perf. pass. Отуда ћемо наћи према нашем трп. придеву не само part. perf. pass., него често и аориста, па чак и презента.

⁸⁾ Као год ту и у оном нашем примеру: *Жежен* кашу хлади, тако и у предикату може отпасти сунстантив, и онда га његов атрибут заступа и улази у састав предиката. Сунстантивно или, што је исто, атрибутивно значење даје овде придеву одређен вид гл.р. члан, што значи да тога не може имати лат. језик.

Примери: *Οὗτός ἐστι ὁ ρηθεὶς διὰ Ἰσαίου* — *Съ истъ реченъи Исаяемъ*. — *Λάζαρος ἐστι ὁ ἐπ' αὐτῶν τεταμμένος* — *Лазаръ истъ ниже нам и погребенъ.*

То је *речени* од Исајае, али код нас тога скоро и не бива, него је обичније описивање: то је онај који, то је тај (онај) *речени*, *објављени* итд.

Њзиде зримъ (*ἀνέβη ὄρώμενος*) **въ испрь.**

Имао сам лепе куће и гледао их из шуме *сваљене* и *срушене*. — Види цар сина *прострта*. — И он нађе свилен шатор *разпет*. — Док Мојсије могаше држати *подигнуте* руке (*manus erectas tenere*) дотле побеђиваху Израиљци.

Обраштите младкњѣк повнѣ и лежешѣ.

Пришѣдъ обраштитеъ домъ пометенъ и оукрашенъ.

И оузрѣхъ шблакъ огнькъ распротртъ надъ вѣскъ миромъ.

Обраштите ждрѣвѣк привезанъ — *Εὐρήσατε πῶλον δεδεμένον* — *Invenietis pullum ligatum.* — *Καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεφγμένον* — *Et vidi coelum apertum.* — *Disiectam Aeneae toto videt aequore classem.*

Неополнѣ ѣа съблюде — *Incombustos eos servavit.*

2). Трпни придев допуњујући глагол *јесам* и личне и безличне облике глагола *бити* и *бивати* склапа с тим облицима целине, које служе као времена, начини и прилози за поједина пасивна значења. Споменувши то могли бисмо ићи даље, али није с горега да се мало задржимо на овим склоповима, или боље рећи на нашем пасиву у опште.

Тако нарочити активни облици казују радњу која потиче од подмета. Радња пак која потиче с поља, од неког логичког подмета и врши се на граматичком подмету често се означаје активним облицима и личном заменицом *се*. Заменица *се* даје активним облицима и друга значења, али за нас је овде важна само заменица *се* уз транзитивне глаголе, јер тај склоп даје поред рефлексивног и пасивно значења, што је лако разликовати, нпр.: Умивам се свако јутро и Прогоним се од свију на правди Бога.

Други пак начин, и то много чешћи, за казивање пасива јесу поменути склопови, али су оба случаја доста ретки, јер српски језик више воли да представља радње активно. За први начин нема се шта више рећи, јер ту имамо просто поједине активне облике и заменицу *се*. За други пак потребно је нагласити, да по неки склоп час значи једно, а час друго време, као и то, да се по неком одређује место само приближно, по општем утиску и по већини значења, а у самој ствари он је често такве природе, да се готово с истим правом може сматрати и као друго време. Да видимо сад како су ти склопови⁹⁾ расподељени на поједине глаголске облике.

⁹⁾ Латински као год и српски представља *pft*, *ppft* и *fut. ex. pass.* појединим склоповима. Грчки пак језик како за активна тако и за пасивна значења има просте облике, а само конјунктив и опт. *perf. pass.* као и по нека трећа лица *pft-a* и *ppft-ta pass. gesr. med.* представља као и српски језик. Више из стилистичких разлога често и место тих простих грчких облика долазе склопови као код нас и тако су сличне нашим нормалним појавама грчке аномалне.

а) Садашње време (praesens):

Тајне срца његова бивају јављене.

Ако бивате укорени¹⁰⁾ за име Христово, благо вама!

Бжштин въ адѣ свокождени бѣвляжтѣ (liberantur).

Јште и жрени бѣвляю (εἰ καὶ σπένδομαι).

Томлиени бѣвляютѣ (ἀκλιζέται, а може и: ἀκλιζόμενος ἐστί).

Любими иестъ богомъ (ἀγαπάται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ).

б) Преѣашње неврш. време (imperfectum):

С тога свуда биваху нападнута дела његова.

Ону ноћ, у коју биваше предан, узе хлѣб.

Беденъ бѣвоаше (ἤγετο) на крстѣ.

Жидомъ данъ бѣваше (ἐδόδοτο) даръ.

Идолскак слоужьба разорена бѣваше (κατεστρέφετο).

Сѣкванъ бѣваше (ligabatur, ἐδεσμεύετο или δεσμευόμενος ἦν).

Глоухымъ слоухъ отъврѣзани бѣаше (aperiebatur).

И бѣ тоу искоушанимъ сононож.

Καὶ ἦν ἐκεῖ πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ.

в) Преѣашње свршено време (aoristus):

Жена би створена од ребра мужевљега.

Енох и Илија живи бише аренесени на небеса.

Постављени бише вратари и певачи.

Не учинише, како им би казано.

Он затим би оптужен од својих пријатеља.

Бѣ корабицоу вѣложенъ бѣсть.

Беденъ бѣ къ мавчалъникоу.

Напитани бѣша (ἐτράφησαν) патѣ тѣсжштѣ.

Бѣсть чловѣкѣ поскланъ отъ Бога.

Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ.

Exstitit homo missus a Deo.

Блѣкома бѣста (tracti sunt). — Знаени бѣша.

Глаголено бѣсть (ἐδόθη).

д) Прошло време (perfectum)

α) perfectum historicum:

Четрдесет година грађена је црква ова.

Мени су писана писма, у којима се и то налази.

Па ми је одмах јављено да је у Србију пребегао Радич.

Не хтедне радити, као што је пре рађено.

Шести сахат, у који је Христос разает, пада у подне.

Дупежу се узимао вид, а хајдук је бивао обеиен.

¹⁰⁾ Уз обликѣ бивам, бивах, бивао сам ретко долази трп. пр. од трај. глагола већ обично од свршеног.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Тако је тужени одмах долазио на муке или *бивао осуђен*.¹¹⁾

Да и погребенъ њестъ (*ἐτάφη*).

Ubi de Caesaris adventu Helvetii certiores *facti sunt*, legatos ad eum mittunt.

Xerxes in Graeciam descendit priusquam Aristides in patriam *restitutus est*.

Што се тиче склопа *био сам хваљен*, не може се поуздано одредити, припада ли перфекту или плусквамперфекту, јер и код активних времена ми често водимо разлику само по облику, а по значењу је у више прилика готово и нема. Отуда је код ових склопова одређивање тим више приближно, само по главном утиску.

Управо можемо рећи да овај склоп служи подједнако за оба времена, и као перфекат стоји у оваквим примерима:

С ђавола *је* и праотац наш Адам *био изагнан* из раја. — Србија је под Турцима *негда била подијељена* на четири санџака. — Тако *сам предаван био* од града до града.

β) perfectum praesens:

Склоп *хваљен сам* често казује извршене радње, којих последице и сада трају или боље рећи представљају садашње стање, те тако, као год и активни перфекат, има своје нарочито значење и зове се *прошло-садашње* време (perf. praesens).

Примери:

Субота *је начињена* човјека ради. — Тога ради *дведен сам* на суд. — Оба твоја сина погибоше и ковчег Божји *отет је*. — Долина ова *затворена је* (упор.: С обе стране *склошле се* планине, а одозго *наднеле се* стене) с југа једним брдом. — Сви *су* му путови *отворени*. — *Откривен је* пакао пред њима. — Ливаде *су урешене* белим цветом и црвеним. — *Закићен је* гранчицом. — *Сиречен сам* једним послом и не могу доћи.

Спатъ њесмъ (*πεπληθυσται*). — **Приквзана њестъ** (*δέδεσται*).

Съ врњниѣмъ растворенъ њесмъ (mixtus sum).

Ἐπεὶ ἠγγέλθη ὅτι ἐξήκοντα ἄνδρες διεφθαρμένοι εἰσὶν ἐν Κυζίκῳ οἱ Λακεδαιμόνιοι πρόβεις εἰς Αθήνας ἀπέστειλαν.

Gallia est emnis *divisa* in partes tres (упор.: Fidem tuam *spectatam habeo*).

е) Давнопрошло време (plusquamperfectum):

Нико га не могаше свезати ни веригама, јер *је* много пута *био метнут* у пута и у вериге, па је искидао вериге и пута изломио.

Сетите се човека, који *беше бачен* (или: који *је био бачен*) у тамницу. — И стаде Исак откопавати студенце, који *беху ископани* за времена Аврама, оца његова.

¹¹⁾ Радње такве грчки језик обично казује аористом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Тада приспеше и посланици, који бежаху послани (ἀπεσταλμένοι ἦσαν, missi erant) од персијског краља.

А Јован бијаше обучен у камиљу длаку.

БѢЖЕ ЈОНАЪ ОБЛЪЧЕНЪ ВЛАСЪ ВЕЛКЕБЖДИ.

Ἦν δὲ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου.

Indutus autem erat Joannes pilis camelorum.

Пример овај казује радњу која прелази у имперфекат, као год што радња перфекта прелази у презене, perfectum praesens.

Такав је и овај пример:

Caesaris aetate Gallia erat omnis divisa in partes tres.

Овај склоп често вреди и као чист имерфекат, нпр.:

Док тако рађаше беше гођен сваким злом.

Куд год иђаше беше праћен гомилом света.

ПРЪСТИ ЖЗАМИ СЪТКРЪЖДЕНИ БКАХЖ (ἐνηλοῦντο).

ДРОБЛЈЕНА БКАШЕ ПЛЪТЬ (ἐδαπανᾶτο).

f) *Будуће време (futurum):*

Ако осуђујете бићете осуђени. — Сваки који се противи биће позват на одговор.

ТЪГДА И ТЪ ПРОШТЕНЪ БЖДЕТЪ КЪ ГРАДЪ ВЛКСТИ.

ДА ТАИНАМ ПРОПОВЪДАНА БЖДЕТЪ.

БКЕНЪ БЖДЕТЪ МАЛЪ. — ДАНО, ВЪЗЪТО БЖДЕТЪ (δοθήσεται, ἀρτήσεται).

БЪ ТЪМЪ ВЪВЪРГОМЪ БЖДЕТЪ (iacietur).

Καὶ ταῦτα ἔσται τελεόμενα χρόνον ὀλίγον.

g) *Предбудуће време (futurum exactum):*

α) *у главним реченицама:*

У српском и старословенском по смислу се дознаје, који је склоп fut., а који fut. ex. У грчком и латинском то се види по облику, јали често наступа иети случај као у српском, јер се склоп футура егзактнога јавља као футур, разуме се све то у пасиву.

Примери:

Док ти напишеш толику одбрану, ја ћу већ бити осуђен.¹²⁾

Што га нема оволико времена, бојим се биће праћен.

Пре него ти дођеш, све ће бити свршено (τετελεσμένον ἔσται).

ЉНКО ЛШТЕ СЪВЪЖЕТЕ НА ЗЕМИ, БЖДЖ СЪВЪЗАНИ НА НЕБЕСИ.

Ἐὰν ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Quaecunque ligaveritis in terra, erunt ligata in coelo.

β) *у зависним реченицама:*

Ако тако суђено буде ја ћу пропасти.

Који буде награђен, нека изађе на средину.

¹²⁾ Упор.: Кад будете дошли, ја ћу већ бити свршио свој део.

У мали за пијана човјека реку: биће пио из лијеве руке.

Ако тако *буде наређено*, залуду ћемо се мучити.

ИШТЕ БОУДЕТЪ ЗЪВАНЪ ПРИДЕТЪ.

*Si accitus erit*¹³⁾ veniet.

Овај наш склоп (будем хваљен) само у зависним реченицама има значење будућности, иначе стоји као *praes.* или *aor.* или са свезом *нека* или *да* као *imperat.*, нпр.:

Ко се узобести често *буде понижен* (*praes.* за општу, безвремен. радњу).

Црква стане боље пазити раздајући свете даре, и тако *буду* четири поста *изабрана*, да се у њих свршује ова хришћанска дужност.

И ту *буде утврђено*, да се на лето састанемо.

Ко тако уради *нека буде проклет!*

ДА ПРИИТЪ БОУДЕТЪ КЪ СВОЈЕ ОТЕЧЕСТВО, АИТЕ ПРАКЕДНО БОУДЕТЪ ПОКАМЪ СЯ.

h) *Заповедни начин* (*imperativus*):

Бар *буди саслушан*, па *нека* ти суде.

Ми ћемо вас тешити, а ви *будите ожалошћени*.

Хваљено буди име Божје!

Не *буди* од мене *речено* — не *dictum sit* а *me*.

Не *буди примијењено*.¹⁴⁾

СЪЖЪЖЕНА БОУДИ НОГА (*comburatur pes*).

i) *Погодбени начин* (кондиционал):

Ако би тако урадио, *био би похваљен*

Да се нисам поткрепио, *био бих заробљен*.

Ко би у стара времена западно другоме имање, *бивао би сажежен*. — Сви су се довијали, да не *би били изагнани* из града.

МОЛА СЯ ДА КЪ ПРИИТЪ КЪМЪ (*ut exciperetur*).

к) Познато је да глаголски прилози (*adverbia verbalia*) долазе као нарочите и према томе као потребне прилошке речи само у модалном значењу (обично прилог садаш. времена, док прошлог врло ретко). У свим другим приликама они нису ништа друго до безлична замена прирока у реченицама темпоралним, каузалним, кондиционалним, концесивним и неким приређеним. Како пак природи у тим реченицама често нису од самога глагола, него од облика *јесам*, *будем*, *бејаш*, итд. здружених с којом речи, то ће као прилошка замена таквог прирока служити склопови из прилога *будући* или *бивши* и дотичне речи. Пошто се и пасив казује овим сложеним природима, јасно је да ће као прилошка замена бити склоп из тих прилога и триних придева. Што се тиче вре-

¹³⁾ Грчки *fut. ex.* не стоји у зависним реченицама.

¹⁴⁾ У старословенском негативни императив не бјди употребљава се и с прошастим придевом, нпр.: **Не бјди сѧ радобалъ** (*нѧ ѣпихарѣсѧ*).

Не бјди видѧлъ (*нѧ ѣпидѣсѧ, ne videris; нѧ прѧводѧ ѣмѧс ѧѣѧсѧ*).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

менског значења тих склопова, они већином казују прошлост, а тек по где кад онај с прилогом *будући* значи садашњост.

Примери:

Будући тако *оикољени* непријатељима немају никуда излаза. — *Покарани будући* од своје савести излажаху један за другим. — *Над-владан бивши* у боју наскоро умре. — *Бивши ослобођен* пође кући. — Ко би дошао у двор, не *будући позван*, био би кажњен.

Будући све *уређено* (пасив. прил. уз absol. пом.) кренемо се натраг.

Као год што се глагол *јесам*, *бејаш* итд. у прироку може изоставити, тако се исто и ови прилози често изостављају, те трпни придев стоји сам место које од оних реченица. У грчком то је правило, а у латинском друкче и не може бити, јер он нема part. praes. од глагола *esse*.

Примери:

Давид *изабран* за цара би помазан божанственим уљем. — *Обузети* страхом нисмо знали, шта да радимо.

Брамини *збуњени* овим одговором врате се.

Само *удружени* можете савладати ту тешкоћу.

Кад победите бесните, а *побеђени* ћутите.

Запитан и по други пут, ипак не даде никаква одговора.

Ми и не *звани* долазимо к вама.¹⁵⁾

Мосни рождень (*postquam natus est*) **въ коракницю** **въложено** **бъсть**.

Бъ **прошенъ** **же** **бъ** **къ** **отъ** **Фарисеи**, **къ** **гда** **придетъ** **цар-**
ственіе **козніе**, **откшта** **имъ**.

Ἐπερωτηθεῖς δὲ ὑπὸ Φαρισαίων, ποτὲ ἔρχεται ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς.

Interrogatus autem a Pharisaeis, quando venturum esset regnum Dei, respondit eis.

Бъ **ложено** **нъ** **трѣпѣаше** **и** **оумалаше** **нъ** **малчаше**.

Малъ **грѣхъ** **прѣзримъ** **велик** **бждетъ**.

Μικρὸν ἀμαρτήματα ἀμελοῦμενον μεγὰν ἔσται.

Пришѣдъ **ша** **зати** **не** **приемъ** **еши** **дръ** **жимъ** **съ** **похотнѣ**
бжда.

Interdium stellas non conspicimus solis luce obscuratas.

Hostes, si vicerunt, efferunt se laetitia, victi, animos demittunt.

¹⁵⁾ Ево сад примера за разне друге речи у истој служби: Савест њихова *слаба* *будући* погани се. — *Будући* тако *побожан* он је само добра чинио. — *Будући* једном *тамо* свратим код њега. — *Будући* тако *одрасла* у богатству није могла поднети толике беде.

Зећани *незадовољни* деспотом наново га позваше међу се.

Нико не може *самъ* ништа постићи.

Окисли од пљуска привијају се к стени.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Misericordia occurrere solet supplicibus et calamitosis nullius oratione evocata.

1) Као год што глагол *јесам*, *будем* итд. не стоји сам за себе као прирок, ни облик *будући* као прилог, тако исто и инфинитив *бити* даје потпуно значење тек с којом речи удружен. За нас је овде важан случај, где је та реч трпни придев, јер тај склоп служи као пасивни инфинитив нпр.:

Хваљен бити добро је. — Он мора *бити прогнан*. — Желим *бити ослобођен*.

У старословенском придев обично стоји у дативу, а код нас тек као изузетна појава, нпр.:

Подобаетъ сѣноу чловѣческому много пострадати и искоушеноу быти. — **Осоуди въкръженѣ быти въ прѣсмикаема иадовита** (condemnavit proici).

Можаше се мудро продано быти (*πρωδηται*).

Поруганоу быти (*κατεγελάσθαι*).

Прѣданѣ иматъ быти сѣнѣ чловѣчскы (*μέλλει παραδιδόσθαι*).

Али му најприје треба пострадати и *окривљену бити* од рода својега.

т) Трпни придев с прошастим придевом *био* казује пасивно значење за прошаста придев, дакле служи као пасивни прошаста придев, нпр.:

Проклет био и ко те родно! — Уселићемо се у ту кућу *била управљена* или не била.

3) Из досадашњег разлагања видели смо, да се трпни придев прави од транзитивних глагола и, према томе, да је пасивног значења, али у исто време срели смо и по који изузетак од тога. Да видимо сад та одступања.

а) По некад бива да је трпни придев од транзитивног глагола, али нема пасивног значења, него се изједначио с другим придевима (добар, леп итд.), нпр.:

Ти Момира држиш и Гроздану, *рођенога* брата и сестрицу. — Да ја идем на *критено* кумство. — Прстен *вјенчани* још му је на руци стајао. — И оглоби кума *вјенчаного*, *вјенчаного* или *критенога*. — Више вреди него *отељена* крава.

Per vos et fortia facta, per ducis Evandri nomen *devictaque* bella fidite ne pedibus.

Тако су изгубили своје пасивно значење, употребљени у преносном значењу, још многи други трпни придеви, као: *учен* (који много зна), *узвишен*, *виђен*, *чувен*, *уважен* (сви у смислу: на гласу), *незаборављени*, *неисказани* (*неиздрѣкомъ*, *inefabilis*), *небројен*¹⁶⁾ (*innumerabilis*) итд.

¹⁶⁾ Упор.: *недокучљив*, *непомирљив*, *непоколебљив*.

в) По некад се наставак за трпни придев саставља с основом инфинитива од интранзитивних глагола, те се тако добијају неки придеви, који се употребљавају придевски исто онако, као и споменути прошаст¹⁷⁾ придеви од тих глагола, и могу се лако замењивати.

Примери:

Да намаже *исуцане* (или: испуцале) усне. — Дај ми то *пукнуто* (пукло или препукло, препукло срце) стакло. — И загледа сабљу *зарђану* (зарђалу). — И у гори *увенута* (увела) трава. — И посади очи *усахнуте* (усахле). — Све прескаче коње и јунаке, *изгинуте* (изгинуле) пак и израђене (в. стр. 779. 2.).

Тога бива и код рефлексивних глагола или, што је исто, код интранзитивних са заменицом *се*, само што је трпни придев обично предикативан додатак и што се нерадо замењује прошастим придевом, нпр.:

Сав *уилакан* дође. — Свуда се виде *растркане* куће. — *Замшиљен* тако дуго сам ћутао.

Запитају *зачуђени* чобанина.

Види зет пуницу *забринуту*.

Рујно винце, *насмејано* лице.

Девојка остане као *скамењена*.

Сељак по сву ноћ *опружен* лежи.

Отиди под ону *расцветану* липу.

На ливади коло *ухваћено*.

Ова је појава у грчком језику обична ствар, јер наставак који служи за пасивно значење служи уједно и за многа активна значења (med. resp. depon.), од којих су нека, дакако, интранзитивна, просто или повратно.¹⁸⁾

Солун.

Илија Далевих,
професор.

¹⁷⁾ Баш тај придев *прошаст* може нам послужити као пример за то, а постао је од основе шд или шад наставком т (уби-т), те прошад-т-и, па је д испред т прешло у с: прошаст.

¹⁸⁾ При изради овог чланка, поред других дела, особито ми је помогла *Gramatika i Stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, napisao Dr. T. Maretić, kr. sveuč. professor. Zagreb 1899. Сем тога узео сам више примера из *Vergleichende grammatik der Slawischen Sprachen* von Fr. Miklosich (Syntax) и из *Izvješća kraljev. realne i velike gimnazije u Varaždinu: Naši primjeri pogodbenih izreka s grčkim i latinskim uporedo stavljeni*, napisao L. Zima, prof., 1878.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Историска Педагогика за учитеље и учитељице српских народних школа, написао *Петар Десиотовић*, управитељ Учитељске Школе у Алексинцу. Издање Дворске Књижарнице Мите Стајића у Београду. Стр. I—XIV и 471, на обичној осмини. Цена у лепом повезу 6 динара.

Васпитање је заједнички посао и учитеља и родитеља. По томе и наука о васпитању може и мора донекле подједнако интересовати и родитеље и наставнике. Но теорија васпитна може бити донекле и сухопарна а пракса њена и једнострана, настрана, па можда и досадна. Али има једно поље, на којему се донеста могу сусрести и наћи подједнака интереса како родитељи тако и сви васпитачи по професији. То је *развитак васпитних идеја у прошлости*. Видети, како су разни народи од најстаријих времена поступали у послу васпитноме, и чути шта су и како су мислили о њему највећи умови човечански и како су се те мисли примењивале и каква рода доносиле, то донеста не може бити без интереса за свакога човека, који мисли. А ово овде опет неће бити просто задовољење интереса духовнога, него ће бити и од огромне добити. Слушајући све то и размишљајући о томе, ми ћемо све то доводити у везу са својим поступањем у васпитању, било домаћем или школском, и налазићемо све више шта у њему не ваља и избегаваћемо га. А то не само што ће увећавати нашу личну срећу, него ће повећавати и добро деце наше, нашега подмлатка, а отуда и народа нашега и опет срећу нашу и добро наше. А то је плата довољна. Међутим ово је у толико и потребније, што је васпитање један од најсложенијих и најмучнијих послова и најтежа дужност од свих што их оба пола имају у животу своме.

*

Од дела, у којима се износи овај развитак васпитних идеја ми имамо на своме језику (у Краљевини) само једно озбиљније, а то је *Историја*

Педагогије, коју је написао уважени М. Ђ. Милићевић, по Жил Парозу, једноме педагогу швајцарскоме, још 1871 године. Од то доба сво је тридесет година протекло, и ми у Краљевини још не добисмо потпуно историјско дело ове врсте, које би заменило књигу Милићевићеву и допунило је. Покојни М. П. Шапчанин, који је превео Дитесову и *Теорију Педагогије* и *Методику*, није доспео да преведе и његову кратку *Историју Педагогије*; или је ово можда сматрао и за непотребно после појаве овога Милићевићевога дела. Како тако, тек је оно до сад остало једино по овој врсти наше књижевности; и Деспотовићево је дело већ и по овоме нашој књижевности добро дошло. Али оно је и опширније од дела Милићевићева. У њему је изнесен развитак васпитних идеја или примена њихова и за ових последњих тридесет година. Особито је довољна пажња поклоњена школама у Аустро-Угарској и другим српским земљама.

Дело ово, као и обично дела ове врсте, подељено је у три главна дела. У првом је делу „Историјска педагогика старога века“, у другоме „Историјска педагогика средњег века“, а у трећем „Историјска педагогика *новога* века“. Нови пак век подељен је у три доба: I доба Реформације и њене борбе, II доба Просвећивања и III ново (боље би било најновије) доба. После овога доба дошле су „*Просветне прилике српскога народа*“, које захватају од стране 384 па до краја књиге, свега 87 страна.

У предговору писац и сâм каже: „Ја сам, разрађујући ову књигу, верно у њој износио све што је сама прошлост ове науке истицала јаче на видело, чувајући се да никоме не намећем ничије мишљење.“ И доиста, писац се, сасвим оправдано, клонио опширнијега процењивања васпитних идеја и износио више ток њихов у свету и у појединих народа и философа. Оправдано, велимо, с тога, што је то увек од релативне вредности и више носи карактер субјективности. И докле год наука о васпитању не утврди тачно своје барем основне принципе и у теорији и у пракси, дотле ће и ово процењивање васпитних идеја у прошлости бити само од прелазне и релативне вредности. А ово, како изгледа, ће бити још за дуже време. А ако писац није могао свуда овоме своје обећању да остане потпуно доследан, онда је то само доказ, да није могао да се отме од времена и уобичајене рутине при писању дела ове врсте. Јер ништа није обичније у овим приликама, него да писци изнесу, често површно и нетачно, туђе мишљење, па онда да га на свој начин, још површније и нетачније процене и — осуде или и прокуну. А развитак идеја, као и сваки други развитак, не осуђује се и не проклиње него се хладно а тачно излаже како је текао у прошлости и текао до данашњице. И као што је и сама данашњица релативна, тако је и свака процена прошлости потпуно релативна. Писац овога дела, велимо, и ако није ово сасвим избегао и своје обећање искупио, ипак га се довољно чувао.

Књига је написана марљиво, лаким стилем, чистим језиком, на лепој хартији и без штампарских грешака, што је у нас повећа реткост. С тога читалац не осећа при читању никаквих тегоба и не изгледа му да чита какво тешко научно дело о још тежим проблемима. С тога она неоспорно долази у радове боље врсте, у радове озбиљне, који се у нашој књижевности јављају ређе. Зато она и јесте за њу добитак, који ми топло препоручујемо.

Ј. М.

НЕКРОЛОГ

СТЕВА Д. ПОПОВИЋ

I.

Видео сам га први пут 11. Јуна 1871. године. Ми бесмо изишли из школе, а велика звона са старе цркве крагујевачке оглашаваху неку велику пратњу. Као деца, ми се упутимо цркви, да је видимо. Пратња доиста беше велика и у цркву се не могоше ући; а и пред црквом беше толико света, да нас неколицина једва допремо до звонаре и ту станемо.

То беше пратња пок. *Петра Карића* првог управитеља прве Учитељске Школе у Србији.

По свршетку опела покојника изнесе из цркве и спустише на подужи сто. Свет се прикупи ближе, да боље чује говор, а ми остасмо где смо, јер се одатле лепо виђаше. Чело главе покојникове стаде млад, плав човек, пун живота, да му, чини вам се, живи огањ из очију сева; а гласа тако силна да кад је проговорио, и они, који су се били погурнули напред, да боље чују, сад почеше да се измичу и да заузимају места најзгоднија за гледање.

— *Стева*, Стева... шапугаху они око нас, и за нас беше доста то.

То је Стева! стадосмо ми говорити међу собом. Јер ми добро познавасмо име, из причања Ђачкога, али га не бесмо дотле видели никад. Ми бесмо у четвртном разреду гимназије, а у Учитељској Школи, која те године о Св. Сави беше тек и отворена, беше само прво коло њених питомаца, и Стева беше најбољи професор њин.

Не тајим ни мало да је овај говор Стевин и овај лепи глас што га беше за ово неколико месеца створио о себи, овога часа решио судбину нас неколицине: ми се одмах одлучисмо, да се по свршетку испита јавимо за Учитељску Школу.

То је прво виђење и прво познанство.

II.

Пратња је свршена. Посмртни остацi многуваженога првога управитеља Учитељске Школе предани су матери земљи у Крагујевачком Гробљу. Школска година је свршена, испити положени и настаје велики одмор школски. Али за многе од нас, који бесмо сиротнији, те беше тешко да довршимо гимназију и идемо на Велику Школу, ово не беше одмор, но права брига: куда ћемо? У Богословију, за свештенике; у Земљоделску Школу (у Пожаревцу), за неке економе без земље; у „Академију“, за официре; или у Учитељску Школу, за добре и народне учитеље. И сваки се одлучиваше по својој наклоности.

Али за нас неколицину, готово најбољих ђака, не беше премишљања. Ми се бесмо већ тврдо одлучили напред. То беху готово сви они који беху слушали Стевин говор о покојноме Карићу. Истина, Карић је умро; али је остала школа његова на доброме гласу, остали су сви наставници и остао је заступник његов — Степа Д. Поповић! И то беше доста. И ми се доиста јавимо, и бисмо примљени у Учитељску Школу.

Од почетка школске 187 $\frac{1}{2}$ па до свршетка године 187 $\frac{3}{4}$ Степа је био професор Учитељске Школе и предавао нам је: Психологију, Педагогику с Методиком и Школски Рад. И мени се чини, да је ово време најједријега рада у овој школи. Она беше тада интернат, а ученици беху одабрани, јер се јављаху многи и из старијих разреда гимназије. Њен други управитељ, сада такође покојни, Сима Живковић, беше добар администратор и снабдеваше школу свима потребама. И остали наставници рађаху беспрекорно.

Али се признати мора, да је Степа био душа школе. Ово беше првенствено педагошки завод, а Степа беше једини педагог у њој. Он предаваше све педагошке предмете, као најважније у овој школи, и даваше правац свему. Отуда је школа носила чисто тип његов, и ако њоме управљаше други.

III.

О раду Стевину у ово време могло би се много говорити, и ми не сумњамо да би то све било од голема интереса за велику већину наших читалаца. Али се у овоме морамо ограничити овом приликом на најмању меру.

У Психологији Степа се држао *Бенка*, дакле емпирискога правца. Све је почињао примерима и из примера изводио психолошке законе. За нас почетнике, без физиолошкога знања, ово беше једино подесан начин. Зато и беху часови Психологије за нас од највећег интереса. Тада, први пут, ми почесмо да улазимо у тајне духа човекова. Степа је то необично умео да омили. Продирући и сâм дубоко у душу човекову и њене појаве и наводећи јасне zgodне примере, у којима ће се оне видети, Степа позиваше и ученике, да сами траже примере и изводе законе. С тога је сваки

осећао, да с његовим предавањима не само сазнаје више, сазнаје оно што није знао, него да расте, да јача, да може и сам нешто да изнази и ствара.

У Педагогији Стева се држао *Дитеса* и *Кера*. Баш тада беше изишао превод Дитесове „Теорије Педагогије“ од Милорада П. Шапчанина. Превод беше доста слаб, те га Стева исправљаше, а местимице додаваше читаве пасусе, што беху при превођењу изостављени. И Стевине поправке и превод онога што беше изостављено показиваху не само велику тачност него и спрему јачу, стручност већу но што беше у преводиоца. С Дитесом Стева се познавао и лично, јер је дуже време пробавио на његовоме Педагогијуму у Бечу, и одвише је поштовао овога одличнога педагога и неуморнога борца за права школина. Кад њега помене, била су му пуна уста и чисто се осећао још јачи...

У Методници Стева се држао чувенога немачкога практичара Карла Кера, управитеља Учитељске Школе у Готи, где је Стева дуже време провео као државни питомац, спремајући се за посао, који му је ево сада пао у део. Он беше превео и чувено дело његово „Рад у школи“, који баш тада беше изишао¹⁾ те нам је Стева по њему предавао Методику. Превод беше тачан, те не беше поправака, али при свем том Стева се држаше само онога реда, који беше у Кера, а предавања му беху потпуно слободна. Увек је беседио као с какве предикаонице, живо, слободно и с осећањем, кроз које увек провејаваше нека збиља, строгост и одлучност.

У Раду Школскоме Стева је просто тријумфовао. Сваки покрет на њему, у сваком предавању, из свакога предмета, показивао је, да се Стева најозбиљније спремао за овај посао, који му је сада пао у део. Од обичнога нашега великошколца, од ђака наших школа, у којима, свима, провејаваше метода „одавде-довде“, метода глупога механизма, да изиђе овако широк и поуздан методичар, овако темељан педагог и велики реформатор: то донста показиваше велику вредноћу, неуморан труд, озбиљну спрему и — велики дар! И Стева све ове особине показиваше и сада, као професор. Он беше оптерећен грдним пословима и свршаваше их све на време, тачно и најмарљивије. За њега не беше речи: нисам „стигао“, нисам могао да „доснем“. Брз као увек, он је стизао за све, а тачан до скрупула и педантности, он је сваки посао свршавао најтачније. Њега није мрзело, њему није било досадно, да по

¹⁾ На немачкоме ово се дело зове: „Praxis der Volksschule“. Стева то преведе са „Практика Школска.“ Али му се не свиди, но зашта мајстора у српскоме језику г. М. Ђ. Милићевића, како да ово каже боље.

— Каква „Практика Школска“, Бог с тобом, Стево! Ко би ти то у нас разумео? Него кажи дело, српски: *Рад у школи!*

— Врло добро! одговори Стева и онога часа превуче „Практику Школску“ а по више ње напише „Рад у школи.“

нека предавања прегледа и по 3—4 пута. И ако би се тада и наљутио, то не би било с тога, што се њему чини толика досада, него што се има посла с тако глупим створењем, које сутра треба да просвећује друге. Он не знађаше ни за какве домаће сметње, које би га ометале у вршењу службених послова, у вршењу дужности своје. И ако му се у то време беше родила јединица ћерка, и ако је и он имао пуно непреспаваних ноћи, ипак он не знађаше за умор и никад није од својих часова изостајао.¹⁾

Голему марљивост и дар за посао свој Стева је показивао и тиме, што се у самоме практичном раду школскоме осећао тако поуздан, као да је годинама радио у основној школи. Сваке године у почетку Рада Школскога он је сам држао по неколико *угледних предавања*, и ако су млађи ученици хоспитовали по читаво пола године на предавањима својих старијих другова. И ово доиста беху права *угледна предавања*. Он је хтео, да и спремом за предавање, и припремом очигледних срестава, и употребом њиховом, и начином развијања, и давањем питања, и тоном, и целокупним држањем доиста да пример својим ученицима у ономе, што су у Методици учили и што се сада од њих тражи. Па, и ако они беху готово без мана, опет их је он износио пред ученике своје на претрес, овако исто, како ће се после претресати (критиковати) и њихова предавања. И ако нико од ученика није имао ништа да каже о предавању његову, онда је он имао. Он је излагао: шта је желео, како је изводио, чиме се послужио, колико је успео и шта би још боље и више могао да уради. И ово признање, ово беспристрасно процењивање себе сама и свога сопственога рада, нама је послужило као снажан морални покретач, да своје мане и своје грешке не кријемо, већ да их признајемо и да се старамо да их поправљамо, и да допуштамо, да нам их други каже у очи, па, место љутње, да му будемо захвални. И што је основна настава у нас оволико коракнула унапред, заслуга за то неоспорно припада највише Стеви. И за Србију и њену основну наставу срећа беше баш у томе, што Стева беше овако јак практичар, толико јак, да га до сад у нас нико није ни стигао а камо ли претекао. Чист теоретичар, па ма колико он јак био, не би никад успео, да учини оволики преврат у настави, колики је учинио Стева.

IV.

Долази свршетак школске 187³/₄ године. Пошто су положени сви испити, Стева се одлучује, да остави Учитељску Школу! А ми смо видели, шта је он био у њој, и можемо погодити шта ће ова бити без

¹⁾ Још је доспевао, да води тачан дневник о умном развиту својега детета. Из тога дневника он нам је после, згодном приликом, у Психологији износио поједина места, те смо се тако поступно уводили и у Психологију детиње душе.

њега. С тога ће се сваки с интересом и разлогом запитати: зашто је то Стева учинио?

Ни мало се не устежем, да и овом приликом изјавим: да су разлози за ово били чисто политички. Политика, која је много што шта у нас покварила, почела је да нагриза корен и овој младој установи. Противу владе беше се тада подигла јака опозиција и у Скупштини, која беше у Крагујевцу, и у јавности. Тада се основа у Крагујевцу удео-ничка штампарија и покрену опозициони лист „Јавност“, који оштро критиковаше ондашње политичко стање у Србији и нападаше на рад владин. Главни сарадник „Јавности“ беше пок. Св. Марковић. Чланци у њој беху силни и сензациони, тако, да влада не могаше да остане према њима равнодушна. Полиција забрањиваше сваки други, трећи број и најпосле пронађе да су у одбору исте штампарије и два чиновника, и то: војник Сава Грујић и професор Стева Д. Поповић. Саву „ражаловаше“ одмах, али Стеви не учинише ништа, било с тога, што беше сувише јак и незаменљив у своме положају, било с тога, што не налажаху толико кривице у њега.

Али, што није било јавно, то је било тајно. И ако је ондашњи Министар просвете Д. Матић, који је и основао Учитељску Школу, познавао Стеву врло добро, јер му је пре постављења за ову школу био у Министарству Просвете десна рука скоро две године, ипак га не могаше одбранити од својих другова у кабинету. Управитељ пак беше и лични и начелни пријатељ и министру просвете и министру унутрашњих послова Радивоју Милојковићу. Све ово чињаше, да Стевин положај беше врло неповољан. Он не беше од оних, који умеју и могу да ласкају и лавирају, већ беше отворен, слободан и самосталан у толикој мери, да би, као оно Хус, био кадар, да за уверење своје оде и на згариште. Видећи све ово, осећајући да се и у самој школи покушава, да му се поткопа углед код ученика, налазећи да више није здраво земљиште за миран развитак школин, јер већ беше искрсла прва „буна“, која беше направена против „шпијунаже“, која хваташе међу ђацима Стевине пријатеље и кажњаваше их буд за што, а Стеву и његову педагогију јавно оговараше пред ђацима!..

Стева нађе, да је, у оваким приликама, које ни мало нису погодне за озбиљан рад, најпаметније уклонити се с овакога мегдана, и оставити непријатељима, да огледају како је без њега. Зато 25. Маја 1874 године да оставку и оде поново, сада са женом и дететом, у Немачку¹⁾. Овом

¹⁾ А шта је било с Учитељском Школом без њега, то сви знамо. Она је дочекала: да идуће године предмете његове, најважније у овој школи, предаје његов лански ђак; да се у ђака породи толико незадовољство, да се буне што им се не даду „шловјанке“, да се свађају и с полицијом, и војском, и управитељем, и професорима својим, тако, да долази до отпуштања читава два разреда и најпосле до укинућа интерната и пресељења школе у Београд.

приликом поново је обишао све важније Учитељске Школе у Немачкој и још боље се упознао с радом и уређењем њиховим. Из Немачке је одржавао живу преписку и с неким ђацима својим и с нама који не бесмо више ђаци, и мољаше за извештаје о свему. У једноме писму мени вели: ... „Жао ми је школе; жао ми је и ђака. Али ја могу јасно да појмим у каквом су положају. У нас има много које чега трулога. Али ја се падам, да ће у скоро доћи време, када ће се свакоме *смети* јавно креснути његова мана, па ма шта он био, и моћи живети као поштен човек“... У осталом, Степа увек беше овакав слободњак.

V.

Идуће 1875 године Степа се вратио из Немачке и био је постављен за секретара у Министарству Просвете, у ком је звању провео до 11. Августа 1877 године, када је постављен за управитеља Учитељске Школе која се тада из Крагујевца пресели у Београд, „под јачи надзор“, и претвори у екстернат. По предлогу Стевину бише примљени сви ђаци из отпуштенога I и II разреда, па чак и „коловође“ буне и то у стариј и разред, II и III, те тако школа у Београду одмах отпочне с три разреда: I, II и III.

Али већ 10. новембра сви наставници, па и многи ђаци мораше да се одазову другој дужности. Сви бише позвани на војену дужност, па и управитељ, и осташе до 1. Марта, када школе, по свршетку другог рата, отпочеше поново. Идућа 1878/9. школска година текла је без прекида, али је за Стеву лично она била најтежа и најцрња. Његова добра, у сваком погледу примерна, другарица беше тешко оболела и Степа, не смејући је остављати саму, мораше чешће осуствовати и неколико пута му је одређивана замена. И 1879—1880 почела је и текла у реду, али је Степа остао управитељ ове школе само до 11. Марта, а тада буде премештен опет у Министарство просвете за секретара, а после две године за референта за основну наставу. И од то доба Учитељска Школа је без Стеве. Али осуство његово она је и овом приликом јако осетила. Нити је било више у њој онога практичнога духа у спремању за учитељски позив, нити је било онога строга реда у заводу; и у скоро се опет јављају — „буне“ или нереди ђачки. Шта Степа вређаше Учитељској Школи и колики су губитак осећали сами ученици ове школе у одласку његову из ње показује најбоље она карактеристична ондашња оцена њихова: да „Стеви треба дати министарску плату, али да остане управитељ Учитељске Школе“...

VI.

Рад Стевин у Министарству Просвете грана се у више праваца. Његовим утицајем и сарадњом донесен је чувени (Новаковићев) закон о основним школама од 1882 године, којим је проглашена основна

настава за обавезну, основна школа подигнута на шест година, учитељско стање знатно поправљено и подигнут и углед и значај и основној школи и позиву учитељском. А нова система ревизије, заведена овим законом, по којему су за надзорнике на крају године школске одређивани директори и професори средњих школа, учинила је, да се основна и средња настава у многоме упознају и зближе.

Несумњиво је исто тако, да је утицајем Стевиним отворена и друга Учитељска Школа у Србији, она у Нишу; јер једна очевидно беше недовољна.

У ово време донесена су и „Правила о полагању учитељског испита за ученике Учитељске Школе“, која у главном и данас вреде, и „Правила о полагању учитељског испита за оне, који нису редовно свршили прописне школе“, као и „Правила о полагању практичног учитељског испита“, која су вредела све до измена закона о учитељским школама од 1894.

Октобра 9. 1884. године Степа постаје министар просвете, у кабинету Гарашанинову, на којем је положају остао до 23. Марта 1886 године. И ако је већ овим ступањем у један партиски кабинет и Степа био обележен као партизан, ипак је он и пре као референт и сада као министар без обзира на партиску боју доводио и у Београд и у друге вароши најбоље снаге учитељске, те с тога оживеше и зборови учитељски и заснова се 1881 Удружење Учитељско и орган његов „Учитељ“, који од то доба није ни престајао излазити. Од то доба су и скупштине учитељске одржаване готово сваке године, и на њима су вођени разговори не само о поправци учитељског стања, него и о бољитку школе и наставе.¹⁾ Степа је дакле, истина, отишао из Учитељске Школе, у којој се спремају учитељи; али он је дошао на место, где ће имати шире поље за рад, и одакле ће утицати на све школе и на све стране народнога просвећивања.

VII.

У то време, Маја 1880, покреће се и службени орган Министарства Просвете „Просветни Гласник“, и Степа је био први уредник његов. У „Изјави уредништва“, коју је написао у друштву с Др-ом Ник. Ј. Петровићем, с којим је неко кратко време и уређивао овај лист, Степа вели: „Иницијативом садањег господина министра просвете и црквених

¹⁾ У оно веома заоштрено партиско време Стеви су јако замеравали, што боља учитељска места даје противницима политичким. Он је на то одговарао, да он у служби не гледа партиску боју, да њему требају по градовима, као центрима просветним, одлични радници, и он их доводи у интересу школе и наставе; а ако они по селима „терају политику“, они је по градовима неће терати више. И слободно се сме рећи, да није било партискога министра, који је у служби мање гледао на партиску боју у појединих радника но што је то био Степа, барем у ово време.

послова,¹⁾ а из познавања живе и оправдане опште потребе, покреће се „Просветни Гласник“ у намери чистој од сваких личних рачуна и претензија, и са жељом, да се према датим приликама унесе више светлости у целокупан рад на народној настави“. А мало даље вели: „Захтеви времена, у коме живимо, врло су велики и озбиљни, а стање наших школа и других просветних установа потребује брзих поправака, значајних али добро промишљених измена, или може бити и нових основа, на којима ће се подизати. Војска је наша довршила један део свога задатака и Србија је данас независна земља. Но оно што је сабљом задобивено, треба да се осигура за будућност“ . . . . „Образовање свеколиког народа мора бити једна од првих брига наших, ако смо ради спремити се за оне велике културне и политичке задатке, који су српском народу у овом крају света намењени.“ За тим износи, како у Србији нема ни једног просветног листа, како премнога грађа за познавање школских и просветних прилика и унапређивање њихово у самој управи просветној, у Министарству, остаје незнана и неупотребљена, па се пита овако: „Да ли је донста боље, да сви ти извештаји, предлози за измену, примедбе на оно што постоји и т. д. и даље остају незнани, невиђени и нечувени, или је много корисније, да се то све за времена предаје јавности, па да свет зна шта се ради? За свакога, који је пријатељ јавнога рада, одговор је овде прост и јасан.“ Даље вели: „Време је затекло наше школе с многим још нерешеним задаћама. У министарству је нагомилан многи материјал од извесних наших научника, стручњака, књижевника и других школских радника, и сваки од њих садржи у овом или оном облику, у већем или мањем размеру, разноврсне предлоге, како да се наша јавна настава упути, исправи и удеси, те да одговори потреби народа и савременим захтевима науке . . . . За то је био потребан нарочити школски лист, коме простор може дозволити да доноси све што је од општег интереса по школе и наставу, и који уз то не ће својом ценом бити неприступан толиким трудбеницима под сременом школским“.

Значајно је још ово, што Стева вели даље о уређивању овога листа. „Као што се, вели, овај лист не покреће за то да хвалама обасипље оно што се званично уради у нашој просветној струци, тако исто није му задаћа, да доноси неосноване и страсне нападаје на оно што се коме не допада било у уређењу школском, било у управи, у научним средствима ит.д. Свака озбиљна, непристрасна и правична критика, написана у чистој намери да се помогне општој ствари народног образовања, примиће се и штампаће се у овом листу“. А позивајући на сарадњу каже: „... у интересу опште ствари народне просвете позивамо све раднике на просветном пољу, да овом предузећу поклоне не само своју пажњу, него и неки део од свог времена и рада, како би овај

¹⁾ Г. Ст. Бошковића.

лист доиста временом постао средиште свега онога, што се ради за јавну наставу и просвету нашега народа“. Тако ће и „садржина листа бити не само разноврснија, занимљивија и пунија, него и много осветљенија и слободнија од једностраности, ако се око њега прикупи што више и познатијих научних снага, које ће од своје стране и овим путем поградити на олтару народног образовања“.

Ово неколико речи наведосмо те де се види не само какав је правац провејавао у уређивању овога листа докле га је уређивао Степа, него и колику је важност он придавао не само листу него и великој ствари народнога просвећивања. И „Просветни Гласник“ за све време Стевина уређивања доиста је и одговарао овоме правцу и програму свога првога уредника. Он је у то време најпунији најозбиљнија рада на просвети народној и на поправци наставе по школама. У то време, заједно с „Просветним Гласником“, установљен је и Просветни Савет, у који су ушли најбољи радници на књизи и просвети нашој, и његов је рад био веома обилан, а „Просветни Гласник“ га је редовно публиковао, и то на време. Занимљиво је и то, да је тада „Просветни Гласник“ излазио два пута месечно, и то увек тачно и на време, доносећи сву радњу просветну брже и тачније но и један други лист. Радови у њему у ово време одликују се доиста озбиљношћу и једрином. Од њих мање је оних, који третирају општа научна питања, а много више оних, који претресају *наше* просветне и школске прилике. И, изгледа, да „Просветни Гласник“ никад није одговарао своме имену и задатку више но што је тада под уредништвом Стевиним.

VIII.

Од Стевиних радова у ово време, сем безброја уредничких бележака и службених радова н.пр. писања упуштава за надзорнике основних школа и т.д. налазимо још ове веће: у првој години (1880): „Учитељске школе у Аустрији“, стр. 32, „О извлачењу квадратног и кубног корена“, стр. 76, 116, 156, 202 и 229, и „Предавања за учитеље основних школа“,¹⁾ стр. 83; у другој години (1881): „Прости разломци“, стр. 42, 83, 120, 165 и 206; „Десетни разломци“, стр. 257, 291, 331, 380 и 411; „Реформе средњешколске наставе у Француској“, стр. 624 и 653; „Задатак уметности у васпитању“, стр. 717; у трећој години (1882): „Више женске школе у Немачкој“, стр. 223, 383, 432, 515; „Дечја забавишта и дечје игре“, стр. 868 и 919; „у четвртој години (1883): „Дечја забавишта и дечије игре“, стр. 16 и 116 и „С учитељских предавања у Неготину“,

¹⁾ Овде је Степа говорио о оним „практичним предавањима“, што су 1872 и 1873. године приређивана у Учитељској Школи у Крагујевцу за оне млађе учитеље, који нису свршили Учитељску Школу и неће је учити. Он је доказивао и корист и потребу таквих предавања у опште а за наше учитеље (који не беху сршили Учитељску Школу) посебнице.

стр. 192, 235, 294, 329, 377, 422, 470, 423, 507, 548, 550, 585, 587, 630, 716, 757, 838 и 799. На крају ове 1883 године, 31. Децембра долази она фамозна наредба ондашњег заступника министра просвете о обустави „Просветног Гласника“ пошто „скоро од како је почео излазити, није привлачно на се потребну пажњу оних, који су се о његовом уређивању старали“! И Стева је морао ову наредбу, с оваком мотивацијом, да штампа у листу!.. Али ово није дуго трајало. Већ 30. Јула идуће 1884 изишла је наредба другог заступника министра просвете, да се „Просветни Гласник“ поново покрене и уређивање његово опет је поверено Стеви. Али, сем бележака уредничких у овој половини године не налазимо никакав већи Стевин рад, јер је он и уредио само свеске за Август и Септембар; а Октобра 9. те године постао је министар просвете и уређивање овога листа предао је новоме секретару Министарства Просвете г. Живојину П. Симићу.

То је рад Стевин на „Просветном Гласнику“.

IX.

Од осталих радова Стевиних најважнији му је: *Рачуница за основне школе.*

Још 1869 године, по повратку из Немачке, Стева је пред збором учитеља београдских држао један низ предавања о рачунској настави. Збор је онда необично био оживео и на њега је долазио и сâм ондашњи министар просвете Д. Матић. За та предавања министарство је нарочито било набавило потребне рачуналке, које је Стева приказивао учитељима и показивао како се с њима ради. Нека се запише и запамти, да су ово биле прве рачуналке у Србији¹⁾. Стевина предавања су слушана с необичном пажњом и интересовањем. Она су одмах штампана у Државној Штампарији у засебним књижицама о државном трошку и разашљивана од стране министарства свима школама. Та су предавања данас велика реткост. Према њима јо после Стева израдио своје чувене „Рачунице“, и то: једну за I и II разред, а другу за III и IV разред. Упоредно с овима за ученике Стева је израдио и две веће свеске за учитеље. Ове су рачунице претштампаване неколико пута и све до данас нису имале тамаца. И слободно се може рећи, да су оне подигле рачунску наставу у нашим основним школама на толику висину, на каквој није била у њима ниједна друга настава. Ово су признавали и толики изасланици министарски по основним школама у својим извештајима. Најобичнији израз у овим извештајима беше: „сем Рачуна ни у једном другом предмету успех није задовољавајући,“ или „само је из Рачуна настава коракнула

¹⁾ Тако звана „руска рачуналка“ са сандучетом за разломке, набављена тада, и данас се налази у I р. основне школе код Саборне Цркве, као својина њена. С њом је и потписани радио док је био учитељ основне школе у овоме разреду а био је пуних 6 година, колико је као државни питомац био обавезан.

напред и отела се од старог механизма“, или „најбољи успех био је у Рачуну“ и т. д. А многи и додаваху речи: „благодарећи ваљаним Рачуницама г. Стеве Д. Поповића“ или „захваљујући добро израђеним уџбеницима, чиме се остали предмети не могу похвалити“.

Кад се сетимо, у каквом механизму беше сва настава а особито ручунска пре Стеве, а у каквом је стању она данас, када је он оставља, онда доиста не можемо довољно да преценимо и некажемо разлику и скок што га је она учинила.

X.

О раду Стевину као министра просвете скоро две године а по том начелника Министарства Просвете скоро пет година (од 1886 до 1891) могло би се много говорити. Но то је рад административне природе, који има ту особину, да се не види, да пронада и да не оставља тако видна трага као други. Он оставља трага само у прашљивој архиви, у коју ретко ко и завирује, и у памети оних, који су били очевидци његови. И једно и друго посведочиће, да је тада у Министарству просвете било највише реда, рада и тачности, у којој је Стева често ишао у крајност, особито у положају начелника. На овоме положају он је био и за време партиских и за време непартиских владавина; и свака осећаше, да је он у том положају незаменљив. С тога је и остао у њему тако дуго. И тек 1891. Стева је смењен с овога положаја и стављен у пензију. И од овога часа Стева се прашта са школом и просветом, и ако у најбољој снази својој. Од сад он припада рачунској и финансиској струци у Србији. Његова наклоност рачунска, његова примерна штедљивост, његова тачност до педантерије одвукла га је на ово поље.

XI.

Он је најпре 1894 постављен за председника Пореске Управе а одатле је дошао идуће 1895 године за министра Финансија, на коме је положају остао до Децембра 1896. Октобра пак 1897 поново је дошао на ово место и остао до Новембра 1898 године.

Не мислим да се упуштам ни у какву процену овога рада Стевина, на овоме пољу, јер ми он није ни познат довољно. Али не могу а да не наведем речи једнога *опозиционара* о њему у оно доба, када се 1897 године у Нишу највише вођаше брига о санирању нашега озлоглашенога финансискога стања. „Стева, рече он, истина није некакав финансијер стручњак, и ја сам био противан његову доласку за министра Финансија. Али, брате, кад сам видео, како тачно води рачуна о свакој пари народној као својој и колико се брине да се ово данашње стање поправи, ја сам рекао: ми бољега човека данас не можемо наћи за министра Финансија. И зато немам ништа против њега. Јер пореска снага нашега народа данас је довољно оптерећена разним пореским

облицима и давањем, те да би се могле измишљати још неке нове врсте пореза и прихода државних; него је зло у прикупљању тих прихода и руковању њима, а за то не треба никакве велике стручности ни велика гласа, него *вредноће* и *поштења*, а тога у Стеве има довољно и то му сваки мора признати“.

Мислим, да је ово довољно за карактеристику и Стевину и рада његова на овоме пољу. И Степа се доиста старао свима начинима, да се наше зло финансиско стање поправи.

ХИ.

Стева је био и у многим друштвима и свуда је заузимао видније место међу часницима њиховим. Био је и члан утемељач Друштва Св. Саве. Друштво за улепшавање Врачара он је и засновао и био му је душа до смрти. Један пут се у једноме ужем друштву поведе реч о овоме друштву и Стеви. Ту беше и ондашњи пословођ његов, један професор, који се изрази овако: „Море, ја сам ти набелајисао са ступањем у то друштво. . . Изабраше ме за пословођу, а ја, држећи, да ту неће бити много посла, примих се; а сад бих волео да се курталишем беде, али не даду. . . Ухватио Степа, па седница за седницом, и кад му нешто не свршиш, он се љути, као год да је то државни посао или као да нам се плаћа! . . . Не знам, може ли човек више да се заузима за своје властите послове домаће и своју кућу, но што се он заузима за ово друштво!“ . . . И доиста, чега се год Степа латио, то је радио збиљски и са свом преданошћу.

ХИИ.

У карактеру своје Степа имађаше нечега доиста јединственога. Извесна оштрина и набуситост, која се јављала на први мах, одмах се претварала у благост и доброту, чим јој се више приближите. Одмах се увиђало, да немате посла с обичним човеком. Лав у борби против „трулежа“ и непоштења, претварао се у јагње и голуба кад је у средини породице своје и у кругу својих искрених пријатеља. Бивши и сам сиромас, он је добро разумевао сиротињске невоље и много се својеки заузимао за сиротињу. У свакоме друштву више би сâм говорио, но што би слушао да други говоре. Али у говору беше жив, гласан, пун геста, те не могоше никада бити нимало досадан. На против, она силна логика, оно држање ствари даље од личности, оно одушевљење, којим би Степа обукао сваку своју мисао, чињаше, да се он увек слушаше радо. Волео је и шалу. Али он више уживаше, да је други збија, а он слуша. Бавећи се вазда збиљом, у њега и преовлађиваше озбиљност.

Али што најјаче беше у карактеру Стевину, то је она одлучност његова, она силна воља, којој не беше равне и којој не беше никад

никаких сметња. Он сâм себи изгледаше свемоћан. А околина његова гледаше у њему снагу, гледаше појаву, која се ретко јавља. . . .

* * *

Ти си, драги учитељу, можда и сувише рано отишао с овога света, отишао онда, кад си још био у најбољој снази и кад си Отаџбини својој највише потребан био. Али кад је Свевипњем угодно било, да те тако рано узме из наше средине и одазове у небесне висине, и то баш због оне чивице у физичкој машини твојој која у тебе беше најјача: онда те молимо, да верујеш, да твој светао карактер и твоје огромне заслуге за просвету српску никада заборавити нећемо, и да ће у повесници наше народне наставе име твоје бити записано златним словима!

Ј. Миодраговић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Приликом овогодишњег испита г. Димитрије Мишић, књиџар из Пирота, покљонио је 30 ком. књига, г. Станча Виденовић, председ. школ. одбора, 3 књиге и Стојан Андрејић, одборник школ., 3 књиге, да се раздају одличним и врло добрим ученицима школе чиниглавске.

У име одбора, ђачких родитеља и ученика поверене ми школе, срдечно благодарим поменутој господи, на њиховој дарежљивости.

Бр. 86.

1. Новембра 1902. г.

у Чиниглавцу

срез нашавски, окр. пиротски.

Мит. М. Бјелић,

учитељ и управитељ школе чиниглавске.

ИСПРАВКЕ

У прошлој свесци Просв. Гласника треба учинити ове исправке:

Стр. 642, 4 ред озго *треба*: Principien³ 18.

Стр. 642, 29 ред » *треба*: о данашњем.

Стр. 643, 4 ред » *м. те треба*: где.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писаца, враћају.

Одговорни уредник Д-р МИХ. Р. ПОПОВИЋ

Београд, Милоштина ул. бр. 21.

ШТАМПА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА